૭. પ્રતિક્રમણના પર્યાયનાં નામ ને સ્વરૂપ લખો. ૮
૮. કુમારપાળ રાજાનો પૂર્વભવ ને આગામી ભવનું વૃત્તાંત લખો. ૮
૯. તીર્થયાત્રા કરવામાં પાંચ કારણ શી રીતે લાગુ પડી શકે તે ઘટાવી આપો. ૫
૧૦. નવ નિયાણાંના નામ ને તેનું સ્વરૂપ લખો. ૮
૧૧. અમૂઢ દૃષ્ટિ નામના દર્શનાચારનું સ્વરૂપ ટુંકા દૃષ્ટાંત સાથે લખો. ૬
૧૨. તૃષ્ણા અને આત્મનું સ્વરૂપ સાંસારિક ને ધાર્મિક અપેક્ષાએ લખો. ૪
૧૩. અશુભધ્યાનના ૬૩ પ્રકાર પૈકી ૧૦ પ્રકાર લખો. ૮
૧૪. સોપક્રમી ને નિરૂપક્રમી આયુષ્યનું સ્વરૂપ લખો અને નિરૂપક્રમી આયુષ્યના સ્વામી જણાવો. ૮
૧૫. અશરણ ભાવનાનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર દૃષ્ટાંત ટુંકામાં લખો. ૭

(ધો. ૫. ક. ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર. પર્વ ૧-૧૦.)

૧. અ. મહાકાવ્યનાં લક્ષણો લખો અને તે આ ચરિત્રમાં ઘટાવો.
   બ. શ્રીહેમચંદ્રસૂરીએ આ ચરિત્રાત્મક ગ્રંથની રચના કરતાં જે જે વિષયો સંબંધી વિવેચન કર્યું હોય તે સંક્ષેપમાં લખો. (૧૫)
૨. અ. જૈનાચાર્યોમાં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિના સ્થાન વિષે જે વિચાર કર્યો હોય તે દલીલ પૂર્વક સમજાવો.
   બ. આ ગ્રંથમાં ધ્યાન ખેંચે એવી જે બાબતો તમને જણાતી હોય તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ લખો. (૨૦)
૩. અ. સાત કુલકરોનું વર્ણન લખો.
   બ. ભરત ચક્રવર્તીએ કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ તથા પ્રભુએ આપેલ દેશના એ બન્નેનું ટુંકમાં સ્વરૂપ લખો. (૧૦)
૪. અ. જમાલીનું ચરિત્ર અને તેમને નિન્હવ ગણવાનાં કારણો વિચારપૂર્વક લખો.
   બ. દ્રુમપત્રીયાધ્યયનનું પ્રભુ મહાવીરે કયા પ્રસંગે આખ્યાન કર્યું તે સંક્ષેપમાં જણાવો. (૧૦)
૫. નીચેની હકીકતો સંક્ષેપમાં લખો:—
   (અ) પુરૂષ સિંહની માતાપિતા પ્રત્યે ભક્તિ; (બ) મલ્લિ કુમરીનો ૭ રાજાઓ પ્રત્યે બોધ. (ક) સનત્કુમાર ચક્રીએ પોતાના પૂર્વભવમાં ભાવેલી ભાવના. (ડ) પ્રભવસ્વામીનું ચરિત્ર. (૧૫)
૬. નેમીનાથ, કૃષ્ણવાસુદેવ તથા બળભદ્રનાં ચરિત્રોની પરસ્પર તુલના કરો. (૧૦)
૭. શ્રીકુંથુનાથ તથા શ્રી અભિનંદન સ્વામિની દેશનાઓનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ લખો.
૮. મહાબળકુમારના મંત્રીઓનો વિવાદ વિસ્તારથી લખો તથા તેમાં કયા કયા દર્શનોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તે જણાવો. (૧૦)

ધો. ૫ જી. પ્રાકૃત

(પરીક્ષક રા. રા. પંડિત બહેચરદાસ જીવરાજ)

૧. અ. અકારાંત અને આકારાંતના રૂપોમાં શું ફેર છે?
  બ નિશ્ચયાર્થ અને આજ્ઞાર્થના ક્રિયાપદના રૂપોમાં શું ફેર છે?
  क का (कृ-કરવું) અને हुवं (भू-થવું) એ બંને ધાતુના ભૂતકાળના બધા પુરૂષનાં બધાં વચનો લખો.
  ड. हस् (હસવું) ધાતુના ભવિષ્યકાળ અને ક્રિયાતીપત્તીના બધાં રૂપો લખો.
  ई सोच्छं, रुच्छं, मोच्छं, गेच्छं અને सोच्छोइ એ રૂપોનાં ગુજરાતી અર્થ સાથે એ માટેનો અપવાદ રૂપ નીયમ જણાવો. ૧૫

૨. ઋકારાંત નામો અને જેને છેડે अन् હોય છે એવા નામોના રૂપો સંબંધી જે વિશેષતા જણાતી હોય તે લખો.

૩. अ કર્મણીપ્રયોગ, ભાવીપ્રયોગ, અને પ્રેરકભેદમા મળીમા આવે એ ધાતુનાં કોઇ પણ કાળના બધા રૂપો લખો
  ब. अमु (अदस्) इदम् અને क (किं) તેનાં બધા રૂપો લખો ૨૦

૪. વીસમો પાઠ લખવાનો ગ્રંથ લખનારનો શો હેતુ છે? ૧૦

૫ નીચેના પેરાનું પ્રાકૃત ભાષામાં ટ્રાન્સલેશન કરો:—

પરમાર્થ.

આગમ જાણનારા ચૌદ પૂર્વધરો પણ પતિત થએલા સાંભળ્યા છે, તે આ મનના પ્રતાપથી છે. તેથી આગમ જાણનારનું મન વશ રહે, એમ સમજવામાં પણ ભૂલ છે આગમો વાચતી વેળાએ તેમાં મનને વશ કરવાનો સંબંધ વંચાતો હોય તો તેવે વખતે પણ આ ચપળ મન વાચનારને અન્ય સ્થાનકે લેઇ જાય છે. આ મનને સર્પની ઉપમા આપી છે સર્પ નગ તો વાંકો હોય છે અને તેમાં જો તેને છંછેડ્યો તો તે વિશેષ વાંકો થઇ ગતિ કરે છે. તેમજ આ મન વાંકું છે. તે સહજ કોઇ વસ્તુપર ટકે તો ટકે છે, પણ જો તેને હઠ કરી કોઇ વસ્તુપરથી ખસેડી, ધ્યેય એવા શ્રી જીનેશ્વર ભગવાનમા અથવા બીજા કોઇ વિષયમાં જોડવા માંડીએ તો તે ત્યાં જોડાતું નથી. પણ સર્પની પેઠે વિશેષ વક્રતા પકડી અન્ય વિષયોમાં જોડાય છે. આ ગાથામાં મનને વશમાં લાવવાનું કઠણપણું જણાવ્યું છે અને મન વશમાં આવતું નથી, એમ કહેવામા આવે છે. ૨૦

૬. નીચેની ગાથાઓની સંસ્કૃત છાયા કરો અને તેનો વિસ્તારપૂર્વક અર્થ લખો:—

अ. कीवो न कुणइ लोअं लज्जइपडिमाइ जल्लं (मलं) उवणेइ।
  सोवाहणो अ हिंडइ बंधइ कडिपट्टयमकज्जे ॥
  जह उज्जमि जाणइ नाणी तवसंयमे उवायविऊ।
  तह चक्खुमित्तदरिसण सामायारि न याणंति ॥

सीसायरियकमेण य जणेण गिहिआइं सिप्पसत्थाइं ।
नज्झंति बहु विहाइं नचक्खु मित्ताणुसरियाइं ॥
जो निच्चकाल तवसंजमुज्जुओ न विकरेइ सज्झायं ।
अलसंसुहसीलजणं न वितं ठावेइ साहुपा ॥

૫. [illegible] ગાથા લખી તેનું વિવેચન કરો. ૧૦

૨ स्त्रीविद्यार्थी परीक्षा.

અવિવાહિત કન્યા માટે.

ધો. ૧–(૫. રા. શંકરલાલ ડાહ્યાભાઇ).

(દેવ વંદન સુધીનાં સૂત્રો, નવઅંગ પૂજાના દુહા.)

(૧) નિસીહિઆ, વિદ્દંસણુસ્મ, આવાસિ, મિઉગદં, સુદાણું, અપ્પડિહય, ભોગેણું, સામાયિક એ શબ્દોના અર્થ લખો ૮

(૨) કાઉસગ્ગના આગાર લખો ૪

(૩) ત્રણ લોકમાં શાશ્વતી જીનપ્રતિમાની સંખ્યા લખો ૪

(૪) શક્રસ્તવ અને સિદ્દાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર શું સૂચવે છે ૪

(૫) શ્રુતસ્તવ (પુખ્ખરવરદી) ની ત્રીજી ગાથા અર્થ સહીત લખો ૫

(૬) પ્રભુના હૃદયની પુજાનો દુહો અર્થ સાથે લખો ૫

(૭) ભુજબળે, ધ્વનિ, રોષ, રત્નત્રયી, અવિચળ, એ શબ્દોના અર્થ લખો. ૪

જીવ વિચારની ૨૫ ગાથા.

(૮) નીચેના જીવો કયા પ્રકારના છે તે લખો
અચ્યુત, ગળો, ગર્ભિંદા, ઉત્તિંગ, ઉદ્દેહ, જળો, તીડ, કિન્નર, હરિતાળ, પુનાગ ૧૦

(૯) વિગલેંદ્રિય જીવોને કેટલી અને કઇ કઇ ઇંદ્રિય હોય ?
અને તેવા જીવોના થોડાં નામ આપો. ૧૦

(૧૦) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, અને સાધારણ વનસ્પતિકાયના લક્ષણમાં શું તફાવત તે જણાવો? ૮

(૧૧) સઙ્ખ જલ પરિમંડલા, ભુય પરિમંડલાય વલયરા-નિવિન્ના.
ગો અપ્પ નજિલપમુહા, બોધવ્વા તે સમાસેણં-એ ગાથાનો અર્થ લખો ૮

(પુત્રી શિક્ષા.)

(૧૨) નીચેના દુહાનો અર્થ લખો ?
વિદ્યારૂપી ધન નવું, અતિ આશ્ચર્ય જણાય;
ખરચ્યા વિના ખૂટી પડે, ખરચે તેમ વધાય. ૧૦

(૧૩) જે બીજા પરપુરૂષ સાથે મશ્કરીની વાતો કરે છે તેને શું નુકશાન થાય છે તે દૃષ્ટાંત આપી સમજાવો. ૮

(૧૪) આચારરક્ષાના ધર્મનું સામાન્ય રીતે વર્ણન કરો ૧૦

(૧૫) ડાહીગવરી, પોતાની સાસુ, સસરા અને પતિ સાથે શી રીતે વર્તતી હતી ? તે ટુંકમાં લખો, અને તે ઉપરથી આપણે શો બોધ લેવાનો તે જણાવો ? ૮

ધો. ૨–(પ. વકીલ મોહનલાલ હકીચંદ દેશાઇ. B. A LL. B.)

અવિવાહીત કન્યા.

૧ જીવ અને અજીવમાં ભેદ શુ છે ? નીચેના જીવ કે અજીવ છે તે કારણ આપી જણાવો ચોળ, કાગળ, બટાટા, કથવા, સીસાપેન, અને પોરા ૧૮

૨ નીચેના સવાલોના જવાબ આપો.
- (૧) પૃથ્વીકાય કેમ અજીવ નહિ ?
- (૨) જીવના ભેદ કયા કયા ?
- (૩) આસ્રવ અને બંધમા શુ ભેદ ?
- (૪) નિર્જરા કઇ રીતે થાય ? ૨૦

૩ તત્ત્વ, સમકિત, સિદ્ધજીવ, પ્રાણ, નિગોદ અને અનંતકાય એટલે શુ ? ૧૨

૪ નીચેના સબધમાં જે જાણતા હો તે તેમા લેવાના બોધ સહિત ટુકમા લખો કોશા ગણિકા, ચડકૌશિક તાપસ, અને કુરગડુ મુનિ ૧૫

૫ સમકિતના પાચ લક્ષણના નામ અને તે દરેકના અર્થ લખો ૮

૬. કારક સમ્યક્ત્વ અને દીપક સમ્યક્ત્વ, ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ, અને સિદ્ધ પ્રભાવક, અને સિદ્ધ આત્મામા ફેરક શુ ? ૧૦

૭ નીચેના મરણ પામી ક્યા ગયા ?
શ્રી મહાવીર સ્વામી, ઉદાયી રાજા, અર્જુનમાળી, જમાલી, શ્રેણિકરાજા ૮

૮ હિતશિક્ષા બત્રીશીમાથી કોઇ પણ છ કડી લઇ તેના અર્થ સમજાવો ૧૫

ધો. ૧–(પરીક્ષક રા. ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ સોની બી એ એલ. એલ બી)

કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓ માટે

વિષય—(બે પ્રતિક્રમણ અર્થ સાથે, જીવવિચાર પ્રકરણનો સાર, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની સેઝાયો તથા બે ગહુલી)

૧ નીચેના પદોના અર્થ લખો. તથા તે કયા કયા સૂત્રોમા આવે છે તે બતાવો
- (૧) ચદેસુ નિમ્મલયરા, આઇચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા
- (૨) પનમહવ્વય ધારા, અઢારસ સહસ્સ સીલંગ ધારા
- (૩) અપાર સસાર સમુદ્ર પાર, પત્તા સિવં દિંતુ સુઇક્ક સાર.
- (૪) ખામેમિ સવ્વ જીવે, સવ્વે જીવા ખમંતુ મે
- (૫) સર્વ દુરિતૌઘનાશન કરાય સર્વાશિવપ્રશમનાય
- (૬) જીવહિંસા વિરતલહરી સંગમા ગાહદેહ
- (૭) જેસં નામગહણે પાવપબધા વિલિજ્જંતિ
- (૮) સમ્મદિટ્ટિ સમાહિં દિંતુ.

(૯) ઇચ્ચાઇ મહા સઇઓ જયતિ અકલંક સીલકલિયાઓ.
(૧૦) દુન્જાયમ મયણુ બાણુ મુસુમૂરણું. ૨૫

૨. પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે પુરૂષો જે જે સૂત્રો બોલે છે તેને બદલે બીજા જુદા કયા કયા સૂત્રો સ્ત્રીઓને બોલવા પડે છે તે બતાવો. ૫

૩. 'લઘુશાંતિ અને 'સંસાર દાવાની' પ્હેલી ગાથા તથા 'શક્રસ્તવ' અને 'ઉવસગ્ગહર' ની છેલ્લી ગાથા અર્થ સાથે લખો. ૨૦

૪. નીચેના જીવોને કેટલી અને કઇ કઇ ઇંદ્રિયો હોય છે તે બતાવો તથા તેમના ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય શરીર પ્રમાણુ, આયુષ્ય અને કાય સ્થિતિ બતાવો.
(૧) માખી, (૨) જળો, (૩) કીડી, (૪) ગાય, (૫) સ્ત્રી. ૧૫

૫. નીચેનાં પદોનો અર્થ વિસ્તારથી સમજાવો.
(૧) નારય દેવાયનો ચેવ, (૨) વિગલેસુ ઇસત્ત અટ્ટેવ, (૩) સાઇઅણંતા તેસીં. ૧૨

૬. શ્રી ઉદય રતનજીએ (અ) ક્રોધને શેની સાથે સરખાવેલ છે ? (બ) માન તેમજ લોભથી કોને કોને નુકસાન થવાના દાખલા આપેલ છે ? (ક) મુક્તિ પુરી જવાનો કયો શુદ્ધ માર્ગ બતાવેલ છે ? તે સમજાવો. ૧૨

૭. 'શીયલ સલુણી સુંદરી' અને 'બ્હેની સંચરતા રે સંસારમાં' એ બને ગહુંલીની ત્રીજી ગાથા અર્થ સાથે લખો. ૧૧

ધો. ૨–(રા. ચંદુલાલ ગોકળદાસ ઝવેરી)

૧. (અ) "ઉવસગ્ગહરં" સ્તવન,
(બ) નંદીતા સુત્રની ૩૮ ને ૩૯ મી ગાથાઓ.
(ક) "શુઅવંદિઅપયસ્સા" થી શરૂ થતી અજીત સ્તવનની ૩૦, ૩૧ મી ગાથાઓ.
(ડ) "હૃદ્વર્તિનિ" થી શરૂ થતી કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રની ૮ મી ગાથા તથા તેમના સમજણ સાથે અર્થ લખો. ૩૦

૨. નાચેના શબ્દોનો ભાવાર્થ લખો.
નીમ–ખરપવણુ–ઉલ્લુરિય,–મુખ્ખ સુહંણ, કોશિકશિશુ–અવાઙ્મુખ–પાર્થિવ નિપરય–રસતિ–ઓવિયા–અટ્ટુમો. ૧૦

૩. નાચેના શબ્દોમાં શું ફેર છે તે સમજાવો. ઉપભોગ–પરિભોગ; ગર્ભ–રશ્મિ; અનિચાર–અતિચાર; ઇચ્છં–ઇચ્છામિ; વંદિઉં–વંદિઉં; આમોદ–પ્રમોદ. ૧૨

૪. "ફક્ત મુખ પાઠ કરી ઘણું (અર્થ અને હેતુ વિનાનું) જ્ઞાન સંપાદન કરવું" એ કેમ પસંદ કરવા જોગ નથી તે થોડા કારણ અને દાખલા લઇ સમજાવો. ૧૨

૫. "પંચાચારને સમના દુહાઓ" ટૂકમાં લખો. ૧૦

૬. શ્રુત દેવના અને ક્ષેત્ર દેવતાની સ્તુતિઓ લખો અને તેના હેતુઓ સમજાવો. ૧૦

૭. નિયમ ધારનારને લેવાના પચ્ચખાણની ગાથા લખો.
અથવા

૧૦

ધો. ૩–(પરીક્ષક શેઠ કુંવરજી આણંદજી.)

નવતત્ત્વ.

માર્ક.

૧. પુણ્યતત્ત્વ ને પાપતત્ત્વ બંનેમાં ગણેલા ભેદ કયા છે ? ૪

૨. અજીવ તત્ત્વમાં આપેલી પરિણામી જીવમુત્ત એ ગાથાનો સમજી શકાય તેવો અર્થ લખો. ૯

૩. ચાર પ્રકારના બંધ દૃષ્ટાંત સાથે સમજાવો. ૪

૪. મોક્ષ તત્ત્વમાં આપેલી સંત સુદ્ધપયત્ત એ ગાથાનો અર્થ લખો. ૮

ત્રણ ભાષ્ય.

૫. ત્રણ પ્રકારની અવસ્થાના નામ અને તે ક્યારે ક્યારે ભાવવી તે વિસ્તારથી લખો. ૫

૬. ત્રણ પ્રકારના ગુરુવંદનમાં હાલ કાયમ કરીએ છીએ. તે વંદન સમાવેશ શેમાં થાય છે ? ૩

૭. કડાહ વિગયના નીવીયાતાં નામ સાથે સમજાવો. ૬

૮. એકાસણું કરતાં આંબેલમાં કયા કયા આચાર વધારે છે તે અર્થ સાથે લખો. ૬

ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ ૨ લો.

૯. ચાર પ્રકારની સદ્દહણાના નામ ને સમજુતી લખો. ૬

૧૦. સમકિતના ૭ સ્થાનના નામ ને સમજુતી લખો. ૯

૧૧. ધર્મરાગ એ શેનો ભેદ છે ? તેનાપર કોનું દૃષ્ટાંત છે ? તે દષ્ટાંત ટુંકામાં લખો. ૧૦

૧૨. સમકિતના ચોથા ભૂષણનું નામ અને તેને અંગે સમજી શકાય તેવું વિવરણ લખો. તેનાપર કયા કોની છે ? ૧૦

સ્તવનો ૬ માંથી.

૧૩. જબલગે સમકિત રતનકું–એ સ્તવનની ત્રીજી ગાથાનો અર્થ લખો. ૬

૧૪. દોડતાં દોડતાં પંથ કપાય તો–તેની બીજી ગાથાનો અર્થ લખો. ૬

૧૫ તાર હો તાર પ્રભુ મુજ સેવકભણી–તેની ચોથી ગાથાનો અર્થ લખો. ૮

૭ સ્તવનને બદલે જેણે સમકિતના ૬૭ બોલની સઝાય કરી હોય તેને

૧. ત્રણ શુદ્ધિવાળી ઢાળનો અર્થ લખો. ૧૦

૫. પાંચ લક્ષણના નામ ને તેના ટુંકી વ્યાખ્યા સાથે અર્થ લખો. ૧૦

ધો. ૪–(પરીક્ષક રા. મનસુખલાલ વિ૦ કિરતચંદ મહેતા–મોરબી.)

(૧) નિચેની ગાથાઓનો અર્થ સમજાવો તથા તેની પુષ્ટિમાં જેનાં જાણતાં હો તેનાં બે ત્રણ ચરિત્રો લખો:—

(અ) મયણ પવણેણ જઇ તારિસાવિ સુરસેલ નિચ્ચલા ચલિયા,
તા પક્કપત્ત સરિસાણ
ઇયર સત્તાણ કા વત્તા ? (શિ. ઉ. મા. ફકરું ૭૭)

ધો. ૫-૬-(૫. રા. ગોકુલદાસ નાનજીભાઈ ગાંધી.)

પ્રશ્નપત્ર.

૧. નીચેનાં અવતરણોનું સ્પષ્ટીકરણ કરો.
  अ " શ્રાવકને સવા વિશ્વા (વસા) ની દયા હોય."
  ब " પ્રમાદવડેજ હિંસા લાગે છે."
  क " ભાવીભાવ અન્યથા થતો નથી." — ૧૦
૨. નીચેનાં શબ્દોનો ભાવાર્થ લખો.
  જંબુદ્વીપ, ઉત્સર્ગ, કલ્યાણક, કેવલજ્ઞાન, સમવસરણ, નિર્વાણ, પ્રતિક્રમણ, ચારિત્રાચાર. — ૧૦
૩. વસુરાજા, ઉદાયી, અંબિકા, ક્ષેમાપુત્ર અને કપિલના ચરિત્રમાંથી જે સાર-ઉપદેશ નીકળતો હોય તે સમજાવો. — ૧૦
૪. તપસ્યાનું સ્વરૂપ ટુંકામાં લખો. — ૧૦
૫. લેશ્યા વિષે જાણતા હો તો સમજાવો. — ૧૦
૬. નિશ્ચય અને વ્યવહારથી બાર વ્રતનું સ્વરૂપ લખો. — ૧૦
૭. સામાયિક એટલે શું ? સામાયિક અને પ્રતિક્રમણનો સંબંધ બતાવો. — ૧૦
૮. રાત્રિભોજન અને વિકથા પ્રમાદનો ત્યાગ કરવાથી જે લાભો થતા હોય તે સકારણ લખો. — ૧૦
૯. દિવાળી સંબંધી જે જાણવામાં હોય તે લખો. — ૧૦
૧૦. ઉપદેશ પ્રાસાદ એટલે શું ? તેની રચના કરનારનું જીવનવૃત્તાંત જેટલું જાણતા હો તેટલું લખો. — ૧૦

" બંધુઓ ! અમારે માટે શું કરશો ?"

લેખિકા—બ. સ્વ. મગનબહેન માણેકચંદ.

જે એક માતાના પેટથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય, યા ઓરમાન માના બે બાઈ હોય તેને જગતમાં બાંધ બહેન કહે છે, અથવા તો કાકા મામાના છોકરાઓને પણ બંધુજ કહેવામાં આવે છે. તેથી પણ આગળ ચાલતાં જેની સાથે પરિચય હોય તેને પણ બંધુ ભાવથી ગણવામાં આવે છે. વળી પુરૂષોએ પોતાથી ન્હાની સ્ત્રીઓને ભગિની તુલ્ય ગણવી એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ-સન્નારીઓએ પણ પોતાના પતિ સિવાય સર્વને, ન્હાના ને ભ્રાતૃ સમાન તેમજ મોટાને પિતૃતુલ્ય ગણવા આ પ્રમાણે પરસ્પર ફરજ છે અને આ ફરજ આપ સર્વે બંધુઓનું ધ્યાન ખેંચી તમારી બહેનો પ્રત્યેની તેને અંગે તે ઉપરજ આપ બ્હેનના સ્નેહ સાથે સંબંધ ધરાવતી ફરજો સંબંધી બે બોલ કહેવા પ્રેરાઉં છું.

આ લેખિકાનો ઉદ્દેશ એ છે કે જે જે બ્હેનો આજે સ્ત્રી સમાજના હિતાર્થે કાર્ય કરી રહી છે, તેમની આખી જૈનકોમ બલ્કે હિંદુ, પારસી, મુસલમાન અથવા કોઇ પણ સમાજની સાથે બંધુ-પ્રેમની ઉર્મિઓ વધારે ને વધારે વેગમાં વધે, તેમની ઉમેદ અને સત્પ્રવૃત્તિમાં અન્ય સેવિકાઓ જોડાય અને તેમની સહાયતાથી પોતાની જાતિની ઉન્નતિ થાય.

આ લેખમાં તો હું જૈન સમાજને વિશેષતાથી સંબોધીને લખીશ. મારા જૈન બંધુઓ! તમે આજે કેટલાયે વર્ષથી ઠેર ઠેર સદાવ્રતો, ધર્મશાળાઓ, મુસાફરખાનાંઓ, દવાખાનાઓ, વિદ્યાર્થીગૃહો વગેરે ઘણી ઘણી રીતે પૈસો ખરચી તમારી સમાજને સુખી બનાવી રહ્યા છો, તે એક અપેક્ષાથી માનનીય છે. આનો ઉપયોગ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનમાં રહેલી હોવાથી પુરૂષોજ પ્રાધાન્યપણે લે છે. હવે હું એક સવાલ આપને કરીશ કે સંસાર જીવન સુખી કરવામાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો નથી ? અવશ્ય છે જ એમ તમારે કબુલ કરવું પડશે, તો તે બ્હેનો માટે તમોએ શું કર્યું છે ? જે કંઇ તમે કર્યું હોય તેમાં સ્ત્રીઓને અજ્ઞાન અવસ્થામાં રાખેલી હોવાથી તેઓ ભાગ લઇ શકતી નથી અથવા તમે જો લઇ શકો તો ઘણાજ ઓછા પ્રમાણમાં, તેમ છતાં સ્વતંત્ર રૂપે તેઓને માટે કંઇ પણ કરવા બાકી હો એવું મ્હારી નજરે કંઇ પણ કામ આદર્શરૂપ દેખાતું નથી. બંધુઓ ! તમે તમારો સ્વાર્થ સાધવામાં ચુક્યા નથી, ચુકશો નહિ અને ચુકતા નથી. અને તેમ કરવામાં અમોને કંઇ અદેખાઇ નથી. વિસારી મૂકવી એતો હવે ચાલે તેમ નથી. શું એક આંખે જોશો ?, તેમ થશે તો બીજા અંગને પક્ષાઘાત લાગશે, પણ બે આંખથી સમાનવૃત્તિથી ચાલશો તો સમાજની ઉન્નતિ સહેજમાં થઇ જશે.

જ્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓને તેમની અજ્ઞાનતાને માટે વખોડો છો, તેમને ધુત્કારો છો, તેમની કદર તમારા હૃદયમાં વસતી નથી, તેમને દેશ પરદેશમાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જઇ પોતાનું કલ્યાણ કરવાનો હક્ક નથી એવું માનીને તે પ્રમાણે આચરો છો. આ સઘળું તેમની શક્તિને હાસ્ય કરવા જેવું નહિ તો બીજું શું છે ? જો તમારે સાંસારિક અને ધાર્મિક કાર્યો ઉત્તમ પ્રકારે કરવા હોય, યા ચલાવવા હોય, દેશની ને સ્વજાતિની ઉન્નતિ કરવી હોય, પોતાનું ગૃહ સ્વર્ગ તુલ્ય બનાવવું હોય, બી. એ., એમ. એ. વિગેરે પદવીધારી બંધુઓના કાર્યમાં સલાહકારીણીઓ બનાવવી હોય, તો મ્હારાં તીખાં વાક્યોને ધ્યાનમાં લઇ અમારે માટે કંઇક કરશો, તો અમારી અને તમારી જાતિનું જીવન સફલ થયેલું ગણાશે

બાઇઓ ! હવે અમોને અમારા પગે ઉભા રહેવાનું જોર આવવા માંડયું છે. તમારી બ્હેનોની જે મૂર્ખ અવસ્થા છે. તે દુર કરવાને ઠેકાણે ઠેકાણે આશ્રમોની સ્થાપના કરો, જે જે આશ્રમો ચાલે છે તેમને સભાદ અને તનમન ધનથી સહાય આપી ચિરસ્થાયી બનાવો. સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપવામાં મદદ કરો, તે સંબંધી પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરાવો તથા લખાવો, સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકાલયો ઉઘાડી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર થાય તે માટે સઘળી સ્ત્રીઓને મફત ઘેર બેઠાં વાંચવા માટે પુસ્તકો મળે એવી યોજનાઓ ઠામ ઠામ કરો, તેઓ વિદ્યાકળા, વૈદક, ભરત કામ, શીવણ કામ, માતાની માવજત કરવાનું, તેમજ પાકશાસ્ત્ર; બાળક ઉછેર અને સ્ત્રી ચિકીત્સા વિગેરેને લગતું નાના પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવી આપો તો આશા રહે છે કે તેમનામાં જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રકાશી નીકળતાં સમાજનો ઓપ કંઇ જુદીજ જાતનો મોહક બનશે.

ઉન્નતિ માટે ઘણાએ સાધનો મેળવી લીધાં છે બોર્ડીંગો, પાઠશાળાઓ, બ્રહ્મચર્યાશ્રમો વગેરે હવે જોતજોતામા ઉઘડી શકે છે, તો હવે કોઇ વીર બન્ધુ ! પોતાની બ્હેનોની ઉન્નતિ માટે જીવન આપી આ પર્યુષણ પર્વ સફળ કરશો તો એક આદર્શ કાર્ય કર્યા જેવુ થશે

આજે પર્યુષણ પર્વ દરવર્ષે કરતા કરતા, વખાણો ઉપદેશો સાભળતા સાભળતા, અમારા કાનો બ્હેરા થઇ ગયા, કેટલાક બીકથી કટાળી ઘેર બેઠા, કેટલાકોને કલ્પસૂત્ર સાભળી ધર્મશ્રદ્ધામા કલ્પનાઓ ઉઠવા લાગી, ને તેનુ મહત્વ ઘટાડયુ આ પ્રમાણે હવે લોકોની પ્રવૃત્તિ બદલાવા લાગી છે, તો આપણને હવે દેશ કાળને અનુસરતા સાધનો મેળવવાની જરૂર છે, અને તેજ લોકોને ગમે છે વળી તેની યોજનામા મન રમે છે આવા અવસરમા અમારા સાધુ મહારાજો જેમ બોર્ડીંગો ઉઘાડવાના પ્રયાસો કરે છે, તેમજ આનમો કન્યાશાળાઓ, બાલિકાશ્રમો, પતિશાળાઓ ખોલવા તેમજ શિક્ષિકાઓ ઉપદેશી કાઓ તૈયાર કરવા પ્રયાસો કરે તો બન્નેની ઉન્નતિ સાથે થશે અને સંસાર સુખરૂપ નિવડશે. અતિમ એટલી જ આશા છે કે મ્હારા વિચારો પર કઇ વિચાર કરશો અને તેમાટે થોડો સમય અર્પણ કરશો

નોટ—આ લેખ પર્યુષણ સમયે તેના અક માટે પ્રાપ્ત થયો હતો લેખિકા મુબઇ તારદેવપર આવેલા શ્રાવિકાશ્રમના સ્થાપક અને વ્યવસ્થાપક છે તંત્રી

શ્રીમાન્ શેઠ ખેતશી ખીઅશી જે. પી. ના જીવનની રૂપરેખા.

સંવત્ ૧૯૧૧ મા શ્રી કચ્છ સુથરીમા શેઠ ખેતશીભાઇનો જન્મ શાહ ખીઅશી કરમણને ત્યા થયો એમની માતાનું નામ ગગાબાઇ હતુ તેમણે નવ પુત્ર અને એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો તેમા ખેતશીભાઇને આઠમા તરીકે કહી શકાય હાલ ખેતશીભાઇના વડીલ બન્ધુ ડોસાભાઇ કચ્છમા રહે છે અને નવુ બન્ધુ હેમરાજભાઇ મુબઇમા રહે છે એ સિવાયના સર્વ આ નાશવત જગતનો ત્યાગ કરી ગયા છે, છતા લધાભાઇ અને શીજપારભાઇ પોતાની પાછળ સતતિ મુકતા ગયા છે. ખેતશીભાઇનુ પ્રથમ લગ્ન સવત્ ૧૯૩૨ મા થયુ અને બીજુ લગ્ન સવત્ ૧૯૩૭ મા થયુ પ્રથમના પત્નીનુ નામ વેજબાઇ હતુ અને બીજા પત્ની વીરબાઇ નામે હાલ વિદ્યમાન છે તેઓ ઘણાજ ધર્મિષ્ઠ અને પુણ્યવાન છે આ દપતીનો ગૃહવાસ ઘણો સુખરૂપ અને શાતિમય નિવડયો છે

સવત્ ૧૯૪૨ મા ખેતશી શેઠને ત્યા એક પુત્રરત્નનો જન્મ થયો તેનુ હીરજી નામ પાડયુ અને હીરજીમા હીર દેખાયુ એટલે શીજપાર ખેતશીની કુ૦ ને બદલે હીરજી ખેતશીની કુ૦ તેજ સાલમા ચાલુ થઇ, કે જે દિનપ્રતિદિન ધનમાં, આબરૂમા અને આટમા આગળ વધતી ગઇ હીરજી શેઠ બુદ્ધિમાન છે વિનયી છે, પિતૃભક્ત છે પોતે નવીન વાતાવરણમા ઉછરેલા છે પાશ્ચાત્ય ભાષાનુ સારૂ જ્ઞાન ધરાવે છે અને પોતાના તીર્થ સમાન માતા પિતાની આજ્ઞા સારી રીતે પાળે છે હીરજી ખેતશીની કુ૦ નો તમામ વહીવટ પોતાના પિતાના છત્ર નીચે રહીને તેઓ ચલાવે છે અને પોતાની વધતા અને

ખાનદાન મિત્રો સાથે વિદ્યા વિનોદ કરવા સાથે વ્યાપારમાં પુરતું ધ્યાન આપે છે. ભવિષ્યમાં હીરજીભાઇ જ્ઞાતિ, કોમ અને દેશને ઉજ્વળ કરવાને પોતાથી બનતું કરશે એમ અત્યારે દરેક રીતસર આશા રાખે છે. ખેતશી શેઠ પોતે ભોળા દિલના છે પણ ધંધાને અંગે અતિ નિપુણતા ધરાવે છે. તેમનામાં ઉત્સાહ, હિંમત, ધૈર્ય અને સાહસીકતા એટલી બધી પ્રમાણમાં છે કે જે જોતાં તેઓ જેમ સાધન વગરના હિંદુસ્થાનમાં જન્મેલા છે તેમ જો યુરોપ કે અમેરીકામાં જન્મ્યા હોત તો આજે તેઓ આખી પૃથ્વીને ચકીત કરી શકત એમ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોનારને સહજ દેખાઇ આવે. જેમ રણભૂમિમાં કોઇ શૂરવીર યોદ્ધા જ્યારે હાથમાં તલવાર ગ્રહી શત્રુ સાથે લડે છે ત્યારે તે કાળે શું થશે તેનો કિંચિત્ પણ ખ્યાલ કરતો નથી, તેવીજ રીતે જ્યારે કોકાબામાં ખેતશી શેઠ જાય છે ત્યારે હરિફોને એવા તો હંફાવે છે કે તેઓ પણ મનમાં તેમની સ્તુતિ કર્યા વગર રહી શકતા નથી. ગુજરાત, કાઠીઆવાડ, ખાનદેશ, વરાડ, કર્ણાટક અને બંગાળ વગેરે દેશોના અનેક શહેરોમાં તેમની પેઢીઓ ચાલે છે અને પૂર જોસમાં વ્યાપાર કરે છે. કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન જ્ઞાતિમાં તેમના સમાન વ્યાપારી કુનેહ ધરાવનાર બીજો એક પણ નથી એમ આખી જ્ઞાતિ એકી અવાજે કબુલ કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમના પ્રસંગમાં આવનાર દરેક બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પણ એમજ કહી શકે છે. તેઓ પાશ્ચાત્ય કેળવણીમાં પછાત છતાં વ્યાપાર સંબંધમાં એટલું બધુ જ્ઞાન ધરાવે છે કે જે જ્ઞાન ગ્રેજ્યુએટોને હેરત પમાડે છે—વ્યાપારી જ્ઞાનમાં તેઓ એમ. એ. 'ગણાય છે. રના વ્યાપારીઓમાં તેમની આંટ બહુજ વખણાય છે.' શ્રીમાન્ શેઠ રામનારાયણ, સર ઇબ્રાહીમ તથા સર સાસુન સાહેબ જેવા તેમના અનેક મિત્રો છે. ઇન્ડીઆ બેન્ક, ન્યુ સ્ટોક એકસચેઇન્જ, બોમ્બે કોટન એકસચેઇન્જ અને સેફ ડીપોઝીટ વગેરે ધીકતા ખાતાઓમાં તેઓ ડીરેકટરશીપ મળવી શકયા છે.

ખેતશીભાઇમાં દયા મૂર્તિમંત છે કારણ કે દુઃખીઆને દેખીને તેમનું હૃદય આર્દ્ર બની જાય છે. તેઓ તો એમજ માને છે કેઃ—

દયા ધર્મકા મૂળ હય, પાપ મૂળ અભિમાન;
તુલસી દયા ન છાંડીએ, જબ લગ ઘટમેં પ્રાણ.

'પોતાના પ્રાણ સમાન પરના પ્રાણ સમજી પરને સુખ આપવાને હંમેશાં તત્પર રહેવું એ દરેક મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય છે' એમ તેઓએ અનેક પ્રસંગોએ અનેકવાર કહ્યું છે. એટલુજ નહિ પણ " નવીન યુગના વિચારશીલ નવયુવકોને મારી સેખાવતો બહુ મુલ્યવંતી ભલે ન સમજાય પણ અન્ન, વસ્ત્ર અને જળ વગર પ્રાણ તજતા માનવાત્માઓને તો તે અવશ્ય ગમગેન્જ અને તેમને ગમે એજ મારા હૃદયની પરમ ભાવના છે. વર્તમાન કાળના વિદ્વાનો મને માન આપે કે નહિ તેની મને દરકાર નથી પણ દુષ્કાળમાં ઘાસ અને પાણી વગર જે ગાયો, બળદો અને પશુ પક્ષિઓ લાખોની સંખ્યામાં મરણને શરણ થાય છે તેઓને ઘાસ અને પાણી આપતી વખતે તેઓના હૃદયમાં જે શાન્તિ વળે અને તેઓ જો એમજ કહે કે ' અમારા જીવતર ઉપરજ દેશની આબાદી અને ઉન્નતિનો આધાર છે' તો મારે વર્તમાન પત્રોના સર્ટીફીકેટોની જરૂર નથી. " આ તેમની દૃઢ માન્યતા છે અને તેથી તેઓના દાનનો પ્રવાહ વિશેષ દુષ્કાળ પીડિત આત્માઓને સહાયતા આપવા તરફ વળ્યો છે. એકંદર રીતે તેઓ દૃઢ વિચારના છે, પોતાનું ધારેલું કરે તેવા સ્વભાવના છે અને મુનિરાજોનાં વચનો પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખનારા છે. કોઇ પણ શુભ કાર્ય કરવું હોય

ત્યારે તેઓ મુનિવર્ગની સમ્મતિ લે છે અને તેમની સમ્મતિ મેળવ્યા પછી તેઓ શુભ કાર્યની શરૂઆત કરે છે, અર્થાત્ તેઓ દેવગુરૂના પૂર્ણ ભક્ત છે. તેમને ગુપ્તદાન આપવું ગમે છે અને અનેક પ્રસંગે તેઓ તેમ કરે છે; છતાં જાહેર કાર્યોમાં પણ અનેક વખત તેમને દ્રવ્યનો સુવ્યય કરવાનો પ્રસંગ આવેલો છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે.

સંવત્ ૧૯૫૫ થી ૧૯૭૨ સુધી કચ્છ કાઠીઆવાડ અને ગુજરાતમાં દુષ્કાળના પ્રસંગે લગભગ રૂા. ૩,૦૦,૦૦૦) તેમણે અન્ન વસ્ત્ર માટે અર્પ્યા છે. એ શિવાય દેરાસરોના જીર્ણોદ્ધારમાં રૂા. ૧,૦૦,૦૦૦), ધર્મશાળાઓના બાંધકામમાં રૂા. ૨૫,૦૦૦), જીવદયામાં રૂા. ૨૫,૦૦૦), પાલીતાણાની હોનારત વખતે છાપરાંઓના બાંધકામમાં રૂા. ૧૫,૦૦૦), લીંબડીમાં ઉપધાનની એ વખતની ક્રિયા પ્રસંગે રૂા. ૨૪,૦૦૦), પાલીતાણાના સંઘ વખતે રૂા. ૧,૨૦,૦૦૦), ઉજમણામાં રૂા. ૮૦,૦૦૦), કચ્છ સુથરીમાં સમગ્ર જ્ઞાતિને પોતાને આંગણે આમંત્રી તેમના દર્શનથી પાવન થવાને કરેલા ઉજમણામાં રૂા. ૮૨,૦૦૦), પોતાના તરફથી ફુલ નહિ તો ફુલની પાંખડી અર્પવી એવી ભાવનાથી કરેલી સાત વાસણોની લાણી (પ્રભાવના) માં રૂા. ૮૦,૦૦૦), પાલીતાણાની બોર્ડીંગમાં રૂા. ૫૦,૦૦૦), બીજી બોર્ડીંગો, બાળાશ્રમો અને અનાથાશ્રમોમાં રૂા. ૩૦,૦૦૦) અને ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે પાઠશાળાઓ, શ્રાવિકાશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ નિમિત્તે રૂા. ૨૫,૦૦૦) તેઓએ અર્પ્યા છે. એ સિવાય પાલીતાણા પાસે આવેલા એક ગામમાં તેમણે હોસ્પીટાલનું મકાન બંધાવી આપ્યું છે અને કચ્છ સુથરીમાં તેમણે એક દવાખાના સારૂ મજબુત મકાન બંધાવીને ચાલુ કર્યું છે, જેનો વાર્ષિક ખર્ચ રૂા. ૨,૫૦૦) છે. હાલારમાં આવેલા દબાશંગ પ્રગણામાં તેમના તરફથી અનેક પાઠશાળાઓ ચાલે છે, તેનો વાર્ષિક ખર્ચ રૂા. ૨,૫૦૦) થાય છે. એ ઉપરાંત તેમની સાંપ્રત સખાવત કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન જ્ઞાતિને કરજ મુક્ત કરવાની મશહુર છે; તેમાં તેમણે રૂા. ૭૧,૦૦૦) ની નાદર રકમ ઉમેદથી અર્પી છે અને જ્ઞાતિએ આપેલા માનપત્રના મેલાવડામાં રૂા. ૧,૦૧,૦૦૧) નિરાશ્રીત વર્ગ માટે તથા રૂા. ૨૫,૦૦૦) જુદા જુદા કેળવણીનાં ખાતાઓ માટે અર્પી તેમણે પોતાના જીવતરને કૃતકૃત્ય કર્યું છે. એમની સખાવતોનો આડસટો રૂ. ૧૧,૬૮,૦૦૦) અગીઆર લાખ અડસઠ હજારનો અંકાય છે અને તેમાં ગુપ્ત દાનની ગણના તો થઇ શકતીજ નથી. જો કે ઉપરોક્ત આ સખાવતોમાં તેમના બંધુ હેમરાજભાઇ તથા શોજપારભાઇના સુપુત્રરત્ન વસનજીભાઇ તથા શિવજીભાઇએ પણ કેટલોક ફાળો આપેલો છે કે જેની નોંધ વિસ્તારના ભયથી અત્રે લીધી નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેમના લઘુ બંધુ હેમરાજભાઇ ખેતસિંહ શેઠને પિતા તુલ્ય સમજે છે અને તેમની આજ્ઞા માન્ય કરવામાંજ પોતાનું કલ્યાણ માને છે તેમજ તેમના સુપુત્ર રત્ન શામજીભાઇ પોતાના પિતાને શોભાવે એવા સદ્‌ગુણો ધરાવે છે. અને શોજપારભાઇના બન્ને પુત્ર પણ એજ રીતે ખેતસિંહ શેઠનું માન વિનય પૂર્ણ પ્રેમથી સાચવે છે. આ રીતે જોતાં ખેતસિંહ શેઠને કુટુંબ તરફથી પૂર્ણ સંતોષ છે. તેમને સારાં સગાંઓ, વિદ્વાન મિત્રો અને અનેક ગુણી જનોનો સમાગમ પૂર્વ પુન્યથી પ્રાપ્ત થયો છે, અને જેથી કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન જ્ઞાતિમાં અત્યારે તેઓ પૂર્ણ ભાગ્યશાળી, અગ્રેસર લેખાય છે અને જ્ઞાતિએ તેમને પ્રમુખ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. તેમને સરકાર તરફથી જે. પી. ની પદવી મળી છે. અનેક રજવાડાઓમાં તેઓ સારી લાગવગ ધરાવે છે અને કેટલાક રાજાઓ સાથે તેમને મૈત્રીનો સારો સંબંધ છે. એકંદર રીતે તેઓ જ્ઞાતિના અ

ગ્રેસર છે, વ્યાપારીઓમાં મોખરે છે, સરકારમાં મનમાન ધરાવે છે અને કુટુંબમાં સુખી છે. પણ (પરને દુ:ખે દુ:ખી છે અર્થાત્ દયાળુ સ્વભાવના હોવાથી અનેક દુ:ખી આત્માઓને દુ:ખ મુક્ત કરવાને તેઓ યત્ન કરે છે.) ખેતસિંહ શેઠના જીવનમાંથી શ્રીમાનોને ઘણુંજ સમજવાનું છે, તેમની સાદી રહેણીકરણી આ ફેશનેબલ જમાનામાં અનેકોને બોધ લેવા જેવી છે અને કેવળ ખાનપાન ને આરામમાં સુખ ન માનતાં પરોપકારના કામમાંજ સાચું સુખ સમાયેલું છે એમ તેઓનું જીવન જગતને શીખવે છે. હવે આખી જૈનકોમમાં પરોપકારી અને ઉદાર દિલના એક આગેવાન તરીકે પોતાની કારકીર્દિમાં યશસ્વી ઉમેરો કરશે એવી ભાવના દરેક જૈન રાખે છે. (કચ્છી જૈનમિત્ર પરથી.)

शेठ रामचंद्र जेठाभाईनुं जीवन.

રિસેપ્સન કમીટીના ચેરમેન શેઠ રામચંદ્ર જેઠાભાઇનો જન્મ માંગરોલ ગામમાં સંવત ૧૯૨૭ ના વૈશાખ સુદી ૧૫ ને ગુરૂવારના રોજ થયેલો છે, તેઓ પોતાની નાની ઉમ્મરથીજ વિનયવાન વિવેકી તેમજ નમ્રતાવાળા અને ઉદ્યોગી હોવાથી લોકપ્રિય હતા. વળી પોતે બાળ વયમાં પોતાના પિતાશ્રીની સાથે સં. ૧૯૩૫ માં કલકત્તામાં આવી કોલેજમાં રહી વિદ્યા અભ્યાસ કરી અતિ યશસ્વી થઇ તમામ કાર્યોમાં ફતેહ પામ્યા છે, અને અઢાર વર્ષની નાની ઉમ્મરમાં પોતે ધી બ્રિટીશ ઇન્ડીઆ સ્ટીમ નેવીગેશન કંપનીના વડા નોરના દલાલ તરીકેના કામકાજમાં જોડાયા હતા અને બાહોશપણાથી તે કાર્યમાં તેઓ સંપૂર્ણ ફતેહમંદ નિવડયા છે. એટલુંજ નહીં પણ હાલમાં તેઓ બુદ્ધિશાળી અને સમયસૂચક હોઇ દરેક કોમની સાથે ઘણી સારી રીતે અગ્રેસર તરીકે ભાગ લેતા રહે છે, તેઓ ગવરમેન્ટ હાઉસના ઘણા ખરા હકો પણ ભોગવે છે. આવા ઉંચા દરજાનું સારૂં માન મેળવ્યા છતાં પણ તેઓ સાદા અને નમ્ર હોઇ દરેકની સાથે મળતાવડાપણું રાખે છે. એજ તેમના ખરા સદ્‌ગુણ બતાવી આપે છે. પોતે વ્યાવહારીક અને ધાર્મિક કેળવણીનો સારો અનુભવ પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ હોવાથી મેળવ્યો છે જેના પરિણામે તેઓ કેળવણી વધારી નવ યુવકોને વિદ્વાન બનાવવામાં તન મન અને ધનથી પોતાથી બનતી સારી મદદ કરવાને ચુકતા નથી અને વારમ્વાર પોતાના અમૂલ્ય વખતનો તેવા પ્રસંગે ભોગ આપવાને પૂરતા તત્પર રહે છે. ધર્મ કાર્યમાં ઘણોજ ઉત્સાહભર્યો આગળ પડતો ભાગ દર વખત તેઓ લેતા આવ્યા છે, આથી અમો છેવટે ઇચ્છીએ છીએ કે પોતે પોતાની જીન્દગીને આવાં સુકૃત્યો કરવામાં અને પોતાના દ્રવ્યનો કેળવણી જેવા ઉત્તમ ખાતામાં સદુપયોગ કરી સાફલ્ય કરશે.

અફસોસ! કે ઉત્તમ આશા આપનાર આ શેઠ કલકત્તા પરિષદ્ ખલાસ થઈ ત્યાર પછી થોડા દિવસમાં ટુંક માંદગી ભોગવી અચાનક ગુજરી ગયા છે. તેમના આત્માને અખંડ શાંતિ મળો!

११ जैन श्वेताम्बर परिषद्

—संक्षिप्त वृत्तांत.—

કલકત્તામાં પન્નરમી પરિષદ્ ગત નાતાલના દિવસોમાં ભરવાનું નક્કી થયું હતું અને તેમાં સ્વરાજ્ય વગેરે મહાન્ પ્રશ્નોની વાટાઘાટ કરવા માટે પ્રબલ આંદોલનથી ભરેલું વાતાવરણ જોવામાં આવતું હતું, તો તેવા સમયમાં ત્યાં અસંખ્ય જનોની મેદિની જામે એ સંપૂર્ણ રીતે સંભવિત હતું આ સમયનો લાભ લઇ કલકત્તામાં આપણી ધાર્મિક પરિષદ્ ભરવાથી ઘણો લાભ થાય તેમ છે એવું ત્યાંના આગેવાનોને જણાવતાં તેમણે તે સૂચના ઘણી ખુશીથી અને તાત્કાલિક તત્પરતાથી ઉપાડી લીધી. આ કામ એટલું બધુ મોટું હોવા છતાં એટલી બધી ઝડપથી અને ટુંકી મુદતમાં થયું કે આ પરિષદ્ ભરાય છે એવા ખબર વતરીકે પણ અમે હૅરલ્ડના ખાસ અંકમાં આપવાની સ્થિતિમાં રહ્યા નહિ. કૉન્ફરન્સના ઑફિસનો સ્ટાફ કલકત્તા ઉપડી ગયો, ત્યાં જુદી જુદી કમિટીઓ નીમાઇ, આમંત્રણ પત્રિકા તૈયાર થઇ. પણ પ્રમુખની ચુંટણી પાકી થઇ શકી નહિ. બે ચાર સમાન્ય પુરૂષો માટે કરેલો પ્રયાસ ન ફાવ્યો એટલે છેવટે મુંબઇમાં પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી શેઠ ખેતશી ખીઅશી J. P. ને આમંત્રણ થતાં તેમણે હસ્તે મ્હોડે અને દિલોજાનીથી પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું. આ શેઠની ટુંકી જીવન રેખા અમે આ પહેલાં આપી છે તે પરથી તેમની શ્રીમંતાઇ, ઉદારતા, અને હૃદયની દયા માલૂમ પડશે.

હિંદના જૂદા જૂદા ભાગોમાં આમંત્રણ પત્રિકા મોકલતાં તેને માન આપી કોમ-પ્રેમી સદ્ ગૃહસ્થો અને આગેવાનો એકઠા થયા અને બેઠકના ત્રણ દિવસ નામે ૩૦ મી, ૩૧ મી ડિસેંબર ૧૯૧૭ અને ૧ લી જાનેવારી ૧૯૧૮ માંના પહેલા દિવસે સન્માનકારિણી સભાના પ્રમુખ તથા પરિષદ્‌ના પ્રમુખના ભાષણો થયા.

प्रथम दिवस ता. ३०–१२–१७

સન્માનકારિણી સભા (રીસેપ્શન કમિટી) ના પ્રમુખ શ્રીયુત રામચંદ જેસાભાઇએ પોતાનું ભાષણ વાંચી સંભળાવ્યું હતું.

नेत्रानंदकरि भवोदधितरी श्रेयस्तरोर्मंजरी ।
श्रीमद्धर्ममहानरेंद्रनगरिव्यापल्लताधूमरि ॥
हर्षोत्कर्षशुभप्रभावलहरि रागद्विषांजित्वरी ।
मूर्तिः श्रीजिनपुंगवस्य भवतु वः श्रेयस्करी देहीनां ॥

માન્યવર સદ્‌ગૃહસ્થો તથા સુશીલ બહેનો !

શ્રીપરમ કૃપાળુ પરમાત્મા શ્રી મહાવીર તીર્થંકર ભગવાનના વંદનીય ચરણકમલોમાં પંચાંગ પ્રણામ કરી, શ્રીમાન્ શાસનશિરોમણી પ્રાતઃ સ્મરણીય શ્રીસુધર્મા સ્વામીને વિનીતભાવે વંદન કરી, શ્રીમાન અરિહંતસ્વામિએ પણ પૂજ્ય ગણી પ્રાર્થેલા તીર્થરૂપ શ્રી સકલ સંઘને સપ્રેમ બંધુભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરી, અત્ર વિરાજીત સર્વ સહધર્મી બાંધવોને, શ્રી

કલકત્તાનિવાસી જૈનશ્વેતાંબર સકલ સંઘની આજ્ઞાનુસાર, તેમના આંતરિક આવકાર પ્રતિ-નય સાદર કરતાં આરંભમાંજ વિદિત કરવાની મારી પ્રથમ ફરજ છે કે, તે શ્રીસકલસંઘથી આ રીતે આપ સજ્જનોને માટે આપવામાં આવતા આવકારને માટે હું તેઓ તરફથી નીમાયલો હોવાથી તેમનો અત્યંત આભારી છું, એટલુંજ નહિં પણ મારા પૂર્વોક્ત સદ્‌-ભાગ્યે પ્રાપ્ત થયેલા આ શુભાવસરથી આપ સર્વ સદ્ધર્મીઓનાં દર્શનના લાભે કૃતાર્થ થયેલો માનું છું.

મને પોતાને વિશેષ જણાતી મારી અપૂર્ણતા, તથા મારા ઘણાએક બાંધવોની મારા કરતાં વિશેષ યોગ્યતા એ બન્ને તરફ લક્ષ આપતાં મને પોતાને જ એમ સ્પષ્ટ દ્રશ્યમાન થાય છે કે, જે મહત્વપૂર્ણ કાર્ય મને સોંપાયું છે તેનો અનોલસ્માર જો બીજા યોગ્ય માન્યવર ગૃહસ્થપર મુકવામાં આવતે તો મારૂં ધારવું છે કે વિશેષ ઠીક થતે, તેમ છતાં શ્રીસંઘની આજ્ઞા, સર્વથા વંદનીય અને શિરોમાન્ય ગણી સંઘ તરફથી સોંપેલા કાર્યને માટે ઉદ્યત થવાની મારી ફરજ છે.

આપણા આ પ્રાયઃ પ્રતિવાર્ષિક કૉન્ફરન્સના અનેકાનેક લાભ પૈકી પ્રથમ મહત્વનો લાભ, દેશ દેશાંતરોથી અનેક પ્રકારની અગવડો તથા શ્રમ વેઠી, દ્રવ્યાદિનો ભોગ આપી, સદર્‌હ આટલે અંતરે પધારવાની કૃપા કરનાર સમસ્ત આર્ય દેશના પૂજનીય શ્રી સંઘના દર્શનનો છે, કે જેને શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ પણ મહાપવિત્ર કહેલો છે વળી તે લાભનું વિશેષ મહત્વ તો એ છે કે ખુદ ભગવાને પણ તે કલ્યાણકારી સંઘોને "નમો તીર્થસ્સ" કહી સર્વોત્તમ ગણ્યા છે. આ મહાન શ્રીસંઘો આપણા સદ્‌ભાગ્યના યોગે પોતાના પ્રતિનિ-ધિઓ દ્વારા દર્શન આપવા આપણા શહેરમાં પધાર્યા છે, એટલુંજ નહિ, પણ આપણા ઉપર અધિક ઉપકાર રૂપે આપણા સર્વ પ્રકારના અભ્યુદયના મહત્વોની વિવેચના કરવાની પણ તસ્દી સ્વીકારી છે, તે જોતાં આપણા ઉપરની તેમની કૃપા તરફ કાર્યવાહકો જેટલી કૃતજ્ઞતા દર્શાવે તેટલી ઓછી છે.

હોવા ઉપરાંત તેના વ્યાપારી સબન્ધો પણ લગભગ આખી દુનિયા સાથે નિકટ થયેલા છે. એટલુંજ નહિ, પરન્તુ પરમાત્માની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્યના પરિણામે તેની શોભામાં અધિકાંશે વૃદ્ધિ થાય છે. વિશેષમા બંગાલ દેશનો સર્વ પ્રકારની સાસારીક ધાર્મિક રાજકીય વ્યાપારી એ વિગેરે અનેક પ્રગતિઓનું કલકત્તા મધ્યસ્થલ હોવાથી તેની મહત્તા અને પ્રતિષ્ટા અન્ય શહેરો કરતાં કોઇ રીતે ઉતરતી નહીં જ કહી શકાય. આ પ્રમાણે સર્વ રીતે મહિમાપૂર્ણ સ્થલમા આપ સર્વ મહત્પુરુષોના પવિત્ર દર્શનોનો લાભ એ અમારે મન તો સુવર્ણ–સુગન્ધના અલૌકિક સયોગ રૂપે અત્યન્ત આનંદવર્ધક છે.

આવી રીતે સર્વ આનન્દોત્સવ અને મનોલ્લાસના આ શુભાવસરમાં હર્ષની ઉર્મિઓમાં ઉછરતાં અન્તઃકરણોના અભ્યંતરથી સ્ફુરાયમાન થતા આવકાર, સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રદર્શનની દૃષ્ટિએ કાઇક અપર્ણ જણાશે, તેમ છતા હું આપ સર્વને એટલુ તો નિશ્ચય પૂર્વક કહેવાનું સાહસ કરીશ કે અમારો આ સત્કાર ગમે તેવો હોય, તો પણ અમારા આંતરિક પ્રેમથી પૂર્ણ હોવાથી આપના કૃપામય અનુગ્રહ માટે અપાત્ર છતા પણ પાત્ર માનવાની આપની મહેરબાનીની અમને પુરેપુરી પ્રતીતિ છે.

બંધુઓ! હવે આપણે જે કરવાનુ છે તે વિષયોનુ અવલોકન પ્રારમ્ભે કરીશુ. આપણા જૈનધર્મની ભૂતપૂર્વ પ્રભા અને પ્રતિષ્ઠા સમસ્ત આર્યાવર્ત ઉપરાત એશીયા, યુરોપ વિગેરે પૃથ્વીના મહાન ખણ્ડોમા સર્વત્ર જાણીતી હતી. ધર્મ, સિદ્ધાંતોને જાણનાર મહાન આચાર્યો મહાત્માઓ તથા પંડિતો સ્થલે સ્થલે વિહાર કરી સદુપદેશદ્વારા જૈન ધર્મની વિજય–પતાકા સારી રીતે વિસ્ફુરિત રાખતા હતા, એટલું જ નહિ, પરન્તુ મહા પરાક્રમી રાજરાજેશ્વરો પણ અત્યન્ત યત્નશીલ થઇ આ ધર્મ પાલતા, ટુંકમાં કહેતાં એક સમય એવો હતો કે જ્યારે જૈનધર્મ સિદ્ધાંતનો સર્વમાન્ય મહિમા દેશ દેશાંતરમાં જાજ્વલમાન હતો, તથા અન્યધર્મીઓ પણ તે સિદ્ધાંત તરફ માનની ભાવનાથી મમતા ધરાવતા. રોમ, ગ્રીસ, ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ એ વિગેરે દેશોના તત્કાલીન વિદ્વાનોએ આપણા ધર્મની પ્રશંસા કરેલી હોવાનાં દૃષ્ટાંત આજે પણ તેઓના ગ્રંથો દ્વારા આપણે જાણી શકીએ છીએ.

પરંતુ ઉદયનો સૂર્ય, ઉપર પ્રમાણે પૂર્ણરીતે પ્રકાશ્યા પછી, તેના અસ્તનો સમય પણ, કાલના પ્રભાવે થવા લાગ્યો નાના પ્રકારના વિગ્રહ, કુગ્રહ, મતમતાંતર એ વિગેરે કારણોને લઇ, જૈન માર્ગાનુસારી પ્રજા, સંખ્યા અને મહિમાના સબંધમા કાઇક ગૌણતાની અવસ્થામા આવી પડી, સાથે સાથે ધર્મ શિક્ષણની શિથિલતા, કર્મનિષ્ઠપણા તરફ દુર્લક્ષ, સામાજિક દુરાવસ્થા, રાજ્યાશ્રયનો અભાવ, અન્ય ધર્મીઓના વિરોધ એ વિગેરે અનેક અણધાર્યા અને ભયંકર વિઘ્નોને લીધે આપણો ધર્મ નષ્ટપ્રાય થવા લાગ્યો આપણા ધર્મગ્રંથો, અભ્યાસકો તથા અધ્યાપકોને અભાવે, દુર્લભ થઇ જવા લાગ્યા; પ્રભાવક આચાર્યો વિગેરેની ખામી જણાવા લાગી અને ધર્મવૃત્તિઓ મંદ અને નિર્બલ થવા માંડી

આજ એકાદ સૈકાથી તે દુઃખમય સ્થિતિનું પરિવર્તન થઇ, ધર્મનો પુનરોદય થતો નિહાળવાને જૈનસમાજ ભાગ્યશાળી થાય છે, એ પરમાત્માની પૂર્ણતમ કૃપાનું શુભ ચિન્હ છે. આપણા સૌભાગ્યે અંધકાર ભરેલ વાદલ સ્હેજ સ્હેજ વેરાતુ જાય છે, આપણી દૃષ્ટિ સંન્મુખ વિશેષ અને વિશેષ તે વેરાતા વાદલમાંથી પ્રભા જોવાનું સદ્ભાગ્ય આપણને, દિન-પર દિન, અધિકાધિક પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થતું દીસે છે.

આ આનંદમય પરિસ્થિતિને માટે આપણા વર્તમાન રાજ્યકર્તાઓનો આપણે અનેકાંશે આભારી છીએ. જોકે જે રાજ્યાશ્રય દ્વારા આપણા ધર્મનું પ્રાચીન કાલમાં જે અપૂર્વ સમર્થન થતું હતું તે રાજ્યાશ્રયનો આ કાલમાં અભાવ છે, તો પણ ધર્મસ્વાતંત્ર્યના રક્ષણ નીચે આપણને ભૂતકાલમાં નડેલાં અનેક વિઘ્નોમાંથી આપણો બચાવ થયો છે. બલ્કે આપણને એવી અનેક સાધન-સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત થઇ છે કે જેનો આપણે યોગ્ય પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરી, આપણી સમાજના ઉદ્ધારાર્થે, તથા આપણા ધર્મના પુનઃપ્રસાર માટે યત્નશીલ થઇએ તો જે પ્રતિભા આજ અત્યંત દુર્બલ અવસ્થામાં જોઇએ છીએ, તેજ, થોડાં વર્ષોમાં તેની પૂર્વપ્રભાએ પહોંચી, તેથી પણ વિશેષ ઝલહલતી તેજોમય દશાને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઇશું. જે પ્રમાણે રાજ્યાશ્રયના સંબંધમાં આપણે નિર્વિઘ્ન થયા છીએ તેજ પ્રમાણે અન્ય દિશાઓમાં પણ આપણને વિશેષ સાનુકૂલતા પ્રાપ્ત થઇ છે. દેશવિદેશ પર્યટનના જલમાર્ગ અને ભૂમાર્ગ અધિકાંશે અનુગમ્ય થવા સાથે વ્યાપાર રોજગારની વિસ્તૃતતાને અંગે જૈન બાંધવોનાં પરસ્પર મિલન દર્શન પણ સહજસાધ્ય થયાં છે, જે બીના પરસ્પરની પરિચયવૃદ્ધિ માટે ઓછી લાભદાયક નથી. ભૂતકાલમાં વખતો વખત સંઘ-પર્યટનોને કષ્ટરૂપ થયેલા દુરાચારીઓના વાસ પણ બ્રીટીશ છત્ર નીચે ઘણે અંશે, નષ્ટ પ્રાયઃ થયા છે. ધર્મ વિષયક ઇષ્ટ શિક્ષણપ્રણાલીનું અવલંબન કરવામાં આડે આવતી મુશ્કેલીઓ દૂર થઇ છે. અંશે અંશે સમગ્ર સમાજ મંડલોમાં ધર્મ સિદ્ધાંતોનાં યથાર્થ સ્વરૂપો જાણવા સમજવાની અભિલાષા દિનપરદિન તીવ્રતર થતી જાય છે. આપણો મહિલા સમાજ પણ પોતાના ભૂતપૂર્વ ગૌરવ તરફ મમતા અને દૃઢનિષ્ઠા પ્રદર્શિત કરતો જાય છે. ધાર્મિક રહેણી, કરણી, એ વિગેરેમાં સુસંસ્કાર પ્રાપ્ત થવા માંડ્યા છે. વાસ્તવિક રીતે જોતાં આપણને ધર્મપ્રચાર અને તેની અભિવૃદ્ધિ માટે જે જે અનુકૂલતાની જરૂર છે, તે અધિક નહિ તો યોગ્ય અંશે પણ પ્રાપ્ત થવાનો અવસર આવી લાગ્યો છે. એવા આ ઇષ્ટ જમાનામાં આપણી જૈન સમાજના ઉત્કર્ષ માટે ભરાતાં સમેલનો, ઘણાંજ અભિનંદનીય અને કલ્યાણકારક છે.

ઉપર પ્રમાણે, જૈન ધર્મની મહત્તા, તેનો પ્રાચીન મહિમા, વર્તમાન સમયની તેની મન્દ અવસ્થા, તેના પુનરોદ્ધારને અનુકૂલ સંયોગો, તેના અત્યુત્તમ સિદ્ધાંતો સમજવા જાણવાની વર્તમાન જૈન પ્રજાની ઉત્કંઠા, એ વિગેરેનું સૂક્ષ્મ દિગ્દર્શન કર્યા પછી, પ્રથમતઃ એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે, આ સર્વવિધ સાનુકૂલતાનો લાભ કેવી રીતે અને કયા ઉપાયો દ્વારા લેવો. અને એજ મહત્પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો, એ સર્વ સંઘ-સમારંભોનું પ્રથમ લક્ષ્ય હોવું જોઇએ. આપણા સદ્ભાગ્યે આજના આપણા મહા સમેલનમાં એવા એવા પ્રતાપશાલી, બુદ્ધિમન્ત અને અનુભવી અગ્રેસરો પધાર્યા છે કે જેઓ પોતાને સોંપાયલા કર્તવ્યમાં અત્યંત કુશલ અને સમદર્શી હોવાથી, તેઓ પૂર્વોક્ત મહત્પ્રશ્નનો સમાધાનકારક નિર્ણય જરૂર લાવશે, એટલે અત્રે તદ્વિષયક વિશેષ કથન અનાવશ્યક છે.

પરન્તુ એક જૈની તરીકે મારી શી શી અભિલાષાઓ છે, મારી ધર્મભગિનિઓ તથા ધર્મબાન્ધવો કેવી ઉચ્ચતમ અવસ્થાએ પહોંચેલા જોઇ હું રાજી થાઉં અને મારા જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે કઇ કઇ પ્રગતિઓ સ્ફુરાયમાન થતી જોઇ મારૂં મન હરખાય, એ જણાવવામાં હું આપ સાહેબોને સમય લઉં તો તે નિરર્થક ગણશો ન ગણવાની કૃપા કરશો.

મારી મનોવાંચ્છનાઓ આપના મનન-વિચારને માટે રજુ કરતા પહેલાં, આ સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિની આલોચના અસ્થાને નહિ ગણાય એમ માની હું વાની રજા લઇશ કે આજનો જમાનો એવો વિચિત્ર છે કે, આગળ કહ્યા પ્રમાણે જેટલે અંશે તે અનુકુલ છે, તેટલે જ અંશે તેની પ્રતિકૂલતા પણ ઓછી નથી. આપણા પોતાના ઇષ્ટ મંતવ્ય પ્રમાણે વર્તવાની સ્વતંત્રતા જે પ્રમાણમાં લાભદાયક છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં નુકશાનકારક પણ છે. સાધન સંપત્તિઓ જેટલે અંશે ધર્મ પ્રચારાર્થે લાભદાયક છે તેટલેજ અંશે ભયકારક પણ છે, સહજસાધ્ય પર્યટન માર્ગનો આશ્રય લઇ જૈન નરવીર વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી, જેવા મહાત્માઓએ જૈન ધર્મની વિજયપતાકા અમેરિકા જેવા દુર દેશાવરોમાં પ્રવર્તાવી છે, એ જેટલે અંશે આપણને અભિમાન લેવા લાયક છે, તેટલે જ અંશે કાળજી રાખવા જેવી બીના એ છે કે વિદેશ-વિહારી બાંધવો ધાર્મિક રહેણી, કહેણીથી પરીપક્વ થયા વિના પ્રદેશ પર્યટન કરશે તો પોતાની પરિપક્વતાના અભાવે પોતાનું ખોવા વિશેષ ભય રહેશે.

આ પ્રકારના વિપરીત્ જમાનામાં આપણી વર્તમાન અવસ્થા કેવી છે તેનો સ્હેજ વિચાર કરતાં જણાશે કે મને પોતાને સાથે ગણતાં આપણાં ઘણાંએક ભાઇ બ્હેનો જૈન ધર્માભિમાની હોવાનું મમત્વ રાખતાં હોવા છતાં " જૈન ધર્માવલંબી અર્થાત જૈન " એટલે કોણ એ ભાગ્યેજ સમજતાં હશે. આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણેનું શુદ્ધ વર્તન તો મહાદુષ્કર છે, પણ તે તરફ પૂર્ણ જિજ્ઞાસાના અભાવે આપણે ઘણું ઓછું જાણીએ છીએ. આમ, કહેવામાં હું કોઇની યોગ્યતાની ટીકા કરવાની ઇચ્છા રાખું છું, એમ, આપ માનશો નહિ. મારી આપ સર્વેને એજ પ્રાર્થના છે કે પૂર્વોક્ત કસોટી લક્ષમાં રાખી સર્વેએ પોતપોતા માટે નિશ્ચય કરી લેવાનો છે કે જે ધર્મને માટે આપણે આગ્રહપૂર્વક મમતા ધરાવીએ છીએ તે ધરાવવા જેટલી યોગ્યતા આપણામાં છે કે નહિ, અને નથી તો શું શું અપૂર્ણ છે, એ વાત એક વખત અંતઃકરણમાં દૃઢ થયા પછી, આપણા સખ્યાબંધ મહત્વના પ્રશ્નો આપોઆપ નિર્ણિત થશે, એટલુંજ નહિ, પણ સમાજોન્નતિ ધર્મવૃદ્ધિ આદિ ઇષ્ટ અભિલાષાઓ પણ સહજ-સાધ્ય થશે. શ્રદ્ધા, નિર્મોહ, નિરૂદ્વેગ, સમદૃષ્ટિ, એકાગ્રતા, વાત્સલ્ય, પ્રભાવના, તપ, સમ્યકચારિત્ર, મૈત્રીભાવ, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના નાનાવિધ સદ્ગુણોથી પૂર્ણ વ્યક્તિઓજ જૈનનું ભૂષણ છે. બાંધવો! ઉપરોક્ત અલ્પરેખા આપણને કેટલી બધી મહત્વતા આપે છે, એ જો આપણે આપણા અંતઃકરણમાં ઘટાવી શકીએ તો આપણું જીવન ઉચ્ચતમ કોટીનું થઇ આપણા સમાજની વૃદ્ધિ પણ સત્વર જોવાને ભાગ્યશાળી થઇશું.

સામાજીક પરીસ્થિતિ તરફ લક્ષ આપતાં, પણ આપણી નિરાશા ઓછી નથી. સમાજોન્નતિનાં પ્રાથમિક મૂળતત્વોથી પણ હજી આપણે ઘણે અંશે પછાત છીએ એમ કહેવામાં ખોટું નહિ ગણાય. આપણી વ્યવહારિક રીતભાત, રીતરીવાજ, રહેણી કરણી, આચાર વિચાર, સંસાર વ્યવહાર, એ વિગેરેની બાબતમાં પણ સૂક્ષ્માવલોકન કરવું ઉપયોગી થશે એમ માની હું જણાવીશ કે ઉપરોક્ત સર્વ દિશાઓમાં ઘણાએક સુધારા, વ્યવસ્થા, અને પ્રવૃત્તિ થવાની જરૂર ઓછી નથી. આપણા પૃથક્ પૃથક્ વિભાગોમાં, ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોમાં, અને જુદી જુદી જ્ઞાતિઓમાં હજી ઘણાએક રીતરિવાજો, આચાર વિચાર એ વિગેરે

પરસ્પરથી ઘણે અંશે વિભક્ત જેવા છે. તે સર્વમાં સમયાનુસાર અને કુશલતા પૂર્વક, એવા સુધારા વધારા થતા રહેવા જોઇએ કે દિનપ્રતિદિન તે સમદષ્ટ અને પ્રેમવર્ધક થતાં જાય, કે જેને પરિણામે કાલે કરીને સમસ્ત વિભાગો એકજ મહાસમાજના એક સરખા અંશો દેદીપ્યમાન થાય. આ સુધારા વધારાની બાબતમાં આપણે લક્ષમાં રાખવું જરૂરતું છે કે આપણામાંના કેટલાએક વિભાગો, કેટલીએક બાબતોમાં અંતિમ મર્યાદાથી પણ આગળ વધી ગયા છે, જ્યારે કેટલાએક અતિશય પાછળ પડી ગયેલા છે. સંઘ-સમારંભનું એ કર્તવ્ય છે કે એ પ્રમાણે આગળ પાછળ વિખરાઇ ગયેલાં અંગો માટે પૃથક્ પૃથક્ વિષયોની સમદષ્ટિ પૂર્વક યોગ્ય મર્યાદા બાંધી તે મર્યાદાને કેંદ્ર લક્ષ્ય ગણી તેની આસપાસ સર્વ અંગોએ આવી મળવા માટે, યોગ્ય પ્રમાણમાં આવશ્યક પ્રગતિઓને પ્રવૃત્ત કરવી.

સમાજ સંગઠન માટે સમાજ બાંધવોની આર્થિક સ્થિતિ અને આજીવિકા પ્રાપ્તિ માટેનાં યોગ્ય સાધનો, એ પણ વિચારણીય વિષયો છે; જે સમાજમાં સમાજ શિરોમણી શ્રીમંત ગૃહસ્થોના વૈભવ સંપત્તિના લાભ, સમાજના અન્યતર સભાસદોને યથાયોગ્ય અંશે પ્રાપ્ત ન થાય, તે સમાજમાં સમભાવ, સહાનુભૂતિ અને બંધુપ્રેમની વૃદ્ધિ થવી દુર્ગમ્ય છે. આપણાં મહાજનો, સંઘો, એ વિગેરેના ઇતિહાસો આપણને શિખવે છે કે ધર્મબાંધવ અને સમાજબાંધવ કદાચ આપણાથી ઉતરતી પંક્તિમાં હોય, તો પણ તેને, એવા નિકટ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિદ્વારા પોતાના તરફ આકર્ષવો, કે જેથી તેની ઉતરતી પંક્તિ હોવાના અંગેની કલેશજનક સ્મૃતિને ભૂલી જઇ સમાન ભાવની ઉર્મિથી આનંદિત થાય, એટલુંજ નહિ, પણ ભેદભાવથી ઉત્પન્ન થતી ઇર્ષ્યા વિગેરેથી નિર્મુક્ત થઇ, સમાજ સેવાના મહત્કાર્યમાં, તનથી ધનથી યા મનથી સેવા બજાવવાને એક સરખી ઉલટ રાખી તત્પર થાય. વાસ્તવિક રીતે કહેતાં આપણા સમાજ સંગઠન માટે સર્વ પ્રકારની ઇષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ જાગ્રત કરી પ્રચલિત કરવામાં, આપણા માનનીય અગ્રેસરોની કર્તવ્યનિષ્ઠા ઉપરજ આધાર રહેલો હોય છે, અને તે તરફ જે કાંઇ કરવાની જરૂર છે, તે હવે વધુ વખત મુલતવી રાખવા જતાં સામાજીક બંધનો અને મમતા દિનપર દિન નબળાં અને નિર્બળ થતાં જશે, એ આપણે સર્વ જૈન ભાઇ બ્હેનોએ અવશ્ય લક્ષમાં રાખવું જોઇએ છે.

એક જૈન વ્યક્તિ અને સમાજ ક્યારે ઇષ્ટ સ્થિતિએ પહોંચેલ ગણાય તે સંક્ષેપરૂપે આપ સાહેબોને વિદિત કર્યા પછી, મારી વાંચ્છનાઓ વિષયવાર રજુ કરતાં તેમને હું સરલતા માટે છ મુખ્ય વિભાગમાં વ્હેંચી નાખીશ, અને તે એ કે (૧) ધર્મ અને ધર્મજ્ઞાન, (૨) શરીર-સંપત્તિ અને તેની સાધના, (૩) વ્યવહાર અને તેની યથાર્થતા, (૪) જીવન-વિગ્રહ અને તેની સરળતા. (૫) દૈવી સંપત્તિ અને તેની સુગમતા, (૬) સમાજસેવા.

જાણનારા, આ કાળને વિષે, વીરલાજ નીકળશે. આવી સ્થિતિ આવી પડવાનાં કારણોનો દોષ ફક્ત અધોગત કાળ પર મુકી બેસી રહેવાનું નથી. આપણા મુનીશ્વરો, આપણા સમર્થ વિદ્વાનો, ટુંકમાં આપણા સહધર્મી ભાઇઓ ક્યાં ક્યાં, કેવી કેવી અવસ્થામાં પડેલા છે તે જાણવાની, તેમને જરૂરની સગવડો અને સ્હાયતા કરી આપવાની, આપણી પવિત્ર ફરજો તરફ આપણે દુર્લક્ષ કરીએ છીએ.

આ સર્વ આપણા ધર્મજ્ઞાન તરફના અભાવનું પરિણામ છે. આપણને સ્થળે સ્થળે એવી સંસ્થાઓની જરૂર છે કે જેમના એકનિષ્ઠ પ્રયત્નોદ્વારા આપણા સદ્ધર્મિઓની ધર્મજીજ્ઞાસા પ્રબળપણે જાગ્રત અને ઉત્તેજીત રહે. પ્રત્યેક ગામ યા શહેરમાં એક યા વધુ ધર્મોપદેશકોની યોજના કરી આપણી બાળપ્રજાને ધર્મની કેળવણી ઇષ્ટ પ્રમાણમાં અપાવવાની પ્રવૃત્તિઓ આરંભની જોઇએ. પુખ્તવયની ભાઇ બ્હેનો પણ ધર્મજ્ઞાનનો લાભ અનુકુળતાપૂર્વક મેળવી શકે તે માટે બોધ્યશાળા સ્થાપની જોઇએ. તદુપરાંત વિદ્વાન સાધુ પુરૂષો તથા વિદુષી બ્હેનો સ્થળે સ્થળે કૌટુમ્બીક સમેલનો ભરી ઉપદેશ પ્રચાર કરે એવી યોજનાઓની પણ ઓછી જરૂર નથી.

તે ઉપરાંત સાર્વજનિક વિદ્યાપ્રચારક સંસ્થાઓમાં પણ એવી ગોઠવણો કરાવવી જોઇએ કે જેથી ત્યાં અધ્યયન કરતા જૈન યુવકો આપણા સિદ્ધાંત ગ્રંથોનું ઇષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે. તેમને તે કાર્યમાં પ્રોત્સાહન રૂપે ઇનામો, સ્કોલરશીપો પદકો એ વિગેરેની યોજના કરી, જેટલે અંશે સાધી શકાય તેટલે અંશે આપણા યુવકોનું લક્ષ ધર્મગ્રંથોના અધ્યયન તરફ ખેંચવું જરૂરનું છે.

પ્રાચીન ગ્રંથોનાં સંશોધન તથા પ્રચારાર્થે પણ મહા ભગીરથ પ્રયત્નો થવાની જરૂર ઓછી નથી. આપણે પરંપરાથી જાણીએ છીએ કે "વનસ્પતિમાં જીવ છે." "વાણીમાં પણ પુદ્ગલ છે" આ પ્રકારના આપણા વડીલોપાર્જીત જ્ઞાનને ધર્માભિમાનીઓ વળગી રહેલા હોવા છતાં, આગલા જમાનાના જડવાદના બળે, આપણને 'તે મિથ્યા કલ્પનાઓ હોવાનું કહેવામાં આવતું, અને પ્રમાણ-ગ્રંથોના અભાવે આપણે તે અપવાદનો પ્રતિકાર કરી શકતા નહિ, આપણા સદ્ભાગ્યે એ જડવાદીઓના પોતાનાંજ રસાયનશાસ્ત્રો આપણી મદદે આવ્યાં, અને આજે એજ શાસ્ત્રોના સમર્થ વિદ્વાનો ડાક્ટર સર જે. સી. બોઝ અને ડા. એડીસન, એ વિગેરેએ ઉપરોક્ત "મિથ્યા કલ્પનાઓ" ને શાસ્ત્ર અને અનુભવ સિદ્ધ પૂર્ણ સત્ય ઠરાવ્યાં છે. અનેક ગુઢ સિદ્ધાંત-રત્નો આપણાં પ્રાચીન જૈન સાહિત્યમાં એક કે બે નહિ પણ સેંકડોની સંખ્યામાં છે. પણ અફસોસ! આપણે તે તરફ જરાપણ લક્ષ આપતા નથી. કીડાને ભોગ પડતા અમૂલ્ય ગ્રંથો સેંકડોની સંખ્યામાં વિનાશ ભાવને પ્રાપ્ત થયા છે. બાકી રહેલું હજુ પણ ઘણું છે ને તેની રક્ષા થવી ઘણી અગત્યની છે.

સજ્જનો! સમાજ વિચારણા માટેનો બીજો મહત્વનો વિષય "શરીર-સંપત્તિ અને તેની સાધના"નો છે. આપણી સમાજના શ્રેય અર્થે મૂલતત્વોના સંશોધનથી આપણને સમજાશે કે શરીર સંપત્તિ એ આપણાં લક્ષ્યોમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે આપણી સર્વ પ્રકારની ધર્મક્રિયાઓમાં શરીર સહાયકારી છે; વ્રત ઉપવાસ ઇત્યાદિ ચિત્તવૃત્તિના નિરોધની ક્રિયાઓની સફળતા માટે તેની ખાસ જરૂર પડે છે. ક્ષમા, શાંતિ, ઉપરતિ એ વિગેરે અનેક સદ્ગુણોના ધારણ માટે, તેમજ નાના પ્રકારની અંગત તથા સામાજીક પ્રવૃત્તિઓમાં ઉત્સાહ-

પૂર્ણ ભાગ લેવા માટે, પળે પળે સર્વોત્તમ શરીર-સંપત્તિની જરૂર ઓછી નથી. આ સંપત્તિની ખરી કદર આપણે કેટલી ઓછી કરીએ છીએ તે આપણી યુવક અને બાળ પ્રજાની દિનપર દિન મંદ પડતી શક્તિઓથી સ્પષ્ટ દૃશ્યમાન થાય છે; આ સર્વનું કારણ આજના જમાનાની રહેણી તથા કુરિવાજો છે. આપણી શરીર સંપત્તિની દુર્બળતા, બાળ વિવાહ, વૃદ્ધ વયે લગ્ન, શરીર પુષ્ટિના યોગ્ય સાધનની ખામી, નાની ને અસ્વચ્છ જગ્યામાં રહેવાનાં સંકટ એ વિગેરે છે. હજી પણ પોતાના યોગ્ય પ્રયત્નદ્વારા શરીર સંપત્તિની દુર્બળતા કેવી રીતે અટકે તે પર લક્ષ આપવાની ખાસ આવશ્યકતા છે, એટલુંજ નહિ પણ તેના અપૂર્વ લાભ અન્યને સમજાવી તે મેળવવા તરફ તેમને દોરવાની જરૂર છે. સમાજ સંઘોનું પણ એ કર્તવ્ય છે કે તે તરફ સામાજીક પ્રગતિઓ અને પ્રોત્સાહની વૃદ્ધિ કરવી. શરીરની સારી તન્દુરસ્ત અવસ્થા સિવાય, કોઇ પણ કાર્યમાં યશસ્વી થવાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે, એટલે તે દિશામાં યથાસાધ્ય પ્રયત્ન શરૂ કરવાની આપણી ખાસ જરૂર છે. આ સ્થળે એટલુંજ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં, શરીર સંપત્તિ જે જે કાર્યો માટે આવશ્યક ગણાવી છે, તે સામાન્ય કાર્યો માટે નથી. અર્થાત્ તે ખાનપાનાદિના શોખ અને ભોગ-વૈભવોના વિલાસ માટેની નથી, પણ તે દ્વારા વ્રતાદિથી નાના પ્રકારની ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરી આત્માનું શ્રેય કરવાનું છે. આપણી શરીર સંપત્તિનાં સાધનો, ઉત્તમોત્તમ પૌષ્ટિક ખાદ્ય પદાર્થદ્વારા નહિ, પણ સાદા અને નિયમિત આહાર વ્યવહારથી પ્રાપ્ત કરવાનાં છે.

સજ્જનો! બીજા વિષય પર આવતાં, વ્યવહારમાં પણ શુદ્ધતા રાખવી એ સર્વોત્તમ છે. તેમાં ખામી રહી તો સર્વે કાર્યમાં વિઘ્નો આવી નડશે એ ચોક્કસ છે. શુદ્ધ વ્યવહાર શાથી પ્રાપ્ત થાય એ જાણવાની જીજ્ઞાસુને સારી વ્યવહારકુશળતા મેળવવા માટે આપણા શાસ્ત્રોમાં આપેલી શિક્ષા દાખલા અને દલીલો પર લક્ષ આપવા કહીશું. નાના પ્રકારના અનિવાર્ય વ્યવહારોનો વિરોધ ન થાય, જીવન-નિર્વાહમાં ઉપાધિ ન આવે, આત્મોન્નતિમાં મન વચન અને કર્મની નિર્લેપનામાં જરાએ બાધ ન આવે, એવી રીતના વ્યવહારનેજ શુદ્ધ અપ્રતિબંધક વ્યવહાર ગણવો જોઇએ. આપણાં ઘણાંએક ભાઇ બ્હેનો આ વિષયમાં એવા અનુમાન ઉપર દોરાય છે કે ઉપરોક્ત વ્યવહાર ફક્ત સાધુઓથીજ સાધી શકાય તેમ છે. પરન્તુ વસ્તુતઃ તેમ નથી. એ વ્યવહાર સામાન્ય જૈન સમાજને માટે છે, સાધુ પુરુષોનો વ્યવહાર તો એથી પણ ઉચ્ચતર પ્રકારનો છે, જે વિષય પર આ પ્રસંગે વધુ કહેવાની જરૂર દેખાતી નથી. વળી કૌટુમ્બિક વ્યવહાર પણ પરસ્પરને સહાયક, મમતા પૂર્ણ અને વાત્સલ્ય પ્રેરિત હોવો જોઇએ. પોતાના ભ્રાતૃભગિનીઓમાં એકમેક તરફ પ્રેમ, પૂજ્ય વડીલો તરફ વિનીતભાવ, દયાવૃત્તિ, સહનશીલતા, એ કૌટુમ્બિક વ્યવહારમાં આવશ્યક સદ્‌ગુણો છે. ક્રોધ, ઇર્ષા, દ્વેષ, એ વિગેરે મનુષ્ય માત્રને લાંછન છે. પરંતુ જૈન બંધુને તો તે અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય છે. પરસ્પરમાં બંધુપ્રેમ, આદરસત્કાર, વાણી માધુર્ય, નિષ્કલંક પ્રતિષ્ઠા એ સર્વ સમાજ સેવામાં મહત્વની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરાવે છે. રાજકીય વ્યવહારો પણ તેટલાજ સ્વચ્છ, પવિત્ર અને ઉચ્ચ અભિલાષાવાળા હોવા ઉપરાંત યોગ્ય પ્રમાણમાં સ્વાર્થ રહિત હોય તો પ્રતિષ્ઠામાં અધિક અરો વધારો કરે છે. આ પ્રમાણે જૈની તરીકે જૈનને શોભે તેવા સર્વ રીતનો વ્યવહાર આપણા સમાજમાં સંતોષકારક પ્રમાણમાં

પ્રવર્તાવેલ જીવોને કયો જૈન બાંધવ દર્પમગ્ન નહિ થાય? વસ્તુતઃ ઉપર કહ્યા મુજબનો વ્યવહાર આપણે સર્વેએ આદરવો જોઇએ એટલુજ નહિ, પરન્તુ સમાજની ઉન્નતિ માટે તથા ધર્મની પુષ્ટિ માટે આપણા સ્વધર્મી ભાઇઓ બ્હેનો કયાં કયા વિઘ્નોને લઇ તેઓ શુદ્ધ વ્યવહાર સાચવી શકતા નથી, તેની યોગ્ય તજવીજ કરી, તેમને આશ્રય આપવાના ઉદ્દેશથી એવી પારમાર્થિક સંસ્થાઓ તથા શાળાઓ અસ્તિત્વમાં લાવવી કે જેના આશ્રયદ્વારા, તેમની ઇષ્ટાભિલાષાઓ પૂર્ણ થાય. ધર્મશાસ્ત્ર તથા ઉચ્ચ કેળવણીની પ્રાપ્તિના સાધનો પૂર્ણ થતા જડ પ્રકૃતિનો નાશ થઇ સ્હેજ સ્વભાવે ધારેલા કામો, અલ્પ મહેનતે ફલીભૂત થશે.

આજીવિકા પ્રાપ્તિના સરલ અને સાર્વજનિક સાધનો અને સસ્થાઓ, જૈન બાંધવોના લાભાર્થે સત્વર અસ્તિત્વમા આવવાની ઘણી જરૂર છે. પ્રાચીન ઇતિહાસ અને દંતકથાઓ આપણને સ્પષ્ટ રીતે બોધે છે કે આપણા તત્કાલીન પૂર્વજો આ વિષયમાં સપૂર્ણ જાગ્રત અને પ્રાસંગને અનુસરતો ભોગ આપવાને સર્વ કાળ તત્પર રહેતા. પોતાના ધર્મબાંધવોની આર્થિક ઉચ્ચ નીચ સ્થિતિની તેઓ કાલજી પૂર્વક તપાસ રાખતા; એટલુ જ નહિ, પણ નિષ્કલંક આજીવિકા પ્રાપ્ત કરવામાં વ્યથિત બાંધને મદદ કરવા દયાર્દ્રતા અને ઉદારતા સાથે ઉત્સુક રહેતા. આજે આપણામા તે ભાવના લગભગ નષ્ટપ્રાય થઇ છે. આપણા જ બંધુઓને વિપત્તિમાં પડેલા જોતા છતાં પણ જરાએ અસર ન થાય એટલે અરે, આપણા અતઃકરણે નિષ્ઠુરતા પ્રાપ્ત કરી છે. આપણે સર્વેએ "જૈન' નામનો આગ્રહ ધરાવતા પહેલાં અંતઃકરણમાં એ નિશ્ચયપૂર્વક ઠસાવવું જોઇએ કે ખરો જૈન એજ, કે જે પરદુઃખે દાઝે અને પારકાના સુખમાં જ આનન્દ માને. પોતાના સુખ, પોતાની વૃદ્ધિ અને પોતાની અભિલાષાઓ માટે તો કીડીથી કુંજર પર્યંત સર્વ પ્રાણી માત્ર યત્નશીલ હોય છે, પરતુ સ્વામીભક્તિપણું ત્યારે જ આપણું સાચું કહેવાય કે જ્યારે તેમને પરહિત સાધવાની યથાશક્તિ સહાય કરીએ, વનસ્પતિમાંના જીવોની દયા ખાનાર આપણે જૈન માર્ગીઓ, પોતાના ધર્મ બાંધવો અને ભગિનીઓના દુઃખો તરફ લક્ષ નહીં આપીએ તો તેઓની અને તે સાથે ધર્મની ઉન્નતિમાં ખામીનો દોષ આપણી ઉપર જ છે. આપણું શ્રેય આપણે જ કરવાનુ છે

આજીવિકા પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન દિન પર દિન કેટલો બધો ગંભીર અને મુસ્કેલી ભર્યો થતો જાય છે તે આપણને સારી રીતે જાણીતું છે, છતા તે દિશામાં આપણા બાંધવને સહાય કરવા તરફ પુરતું લક્ષ અપાતુ નથી તે નિર્વિવાદ છે. આપણાં કેટલા સહધર્મી ભાઇ બહેનો અન્ન વસ્ત્ર વિના તરફડે છે? તેઓના રક્ષણના અભાવે જૈન પ્રજામાં ઘટાડો વધતો જાય છે. ઉપાશ્રયો તેમજ સમાજ હિતના યોગ્ય સાધનોના અભાવે તે છિન્ન ભિન્ન થતો જાય છે. આપણા બન્ધુઓને મદદ આપવાથી અન્ય દર્શનિઓ સાથે મલી જતાં અટકશે અને તેઓ સારી લાઇનમા આવતા, દેરાસરો વિગેરેની સારી સંભાલ કરી શકશે. આવી આવી ઉપયોગી બાબતો ઉપર જ્યા સુધી આપણે લક્ષ ન આપીએ ત્યાં સુધી સમાજ વૃદ્ધિની આશા નિરર્થક છે. વાસ્તવિક રીતે કહેતા પ્રત્યેક શહેરમાં અને ગામમા એવી એક એક સસ્થાની આવશ્યકતા છે, કે જેનું કર્તવ્ય લાચાર બાંધવોને યથાયોગ્ય સહાયતા આપી તેમનો જીવનનિર્વાહ સરલ કરી આપે.

સમાજની ધર્મબુદ્ધિમાં અત્યન્ત સહાયક તત્ત્વજ્ઞાની વક્તા છે. હાલના ઉતરતા કાલમાં પ્રભાવિક આચાર્યના અભાવે ને ઉપદેશકોની ખામીથી દેશ વિદેશમાં વસતા સહધર્મી ભાઇઓને ધર્મથી ભ્રષ્ટ થતા અટકાવવામાં ને જૈન પ્રજામાં વધારો કરવામાં સમર્થ જૈન તત્વજ્ઞાનીઓની સંખ્યા વધારવાની આવશ્યકતા છે. તે દિશામાં આપણું કર્ત્તવ્ય ઓછું મહત્વનું નથી.

બંધુઓ! સમાજ સેવાના પ્રશ્નનું મહત્વ આગળ કહ્યું તેમ ઘણુંજ વિશાલ હોવા ઉપરાંત, તેની જરૂરીયાત પણ ઓછી નથી. આપણે આગલ જોયું તે પ્રમાણે વ્યક્તિની ઉન્નતિ અને સમાજની ઉન્નતિ માટે સર્વ દિશાઓમાં ગંભીર પ્રયત્નો થવાની જરૂરીયાત પણ તેટલી મોટી છે. તેજ પ્રમાણે તેને અગે કર્મચારીઓની સંખ્યા પણ ઘણી જ મોટી હોવાની જરૂર છે, અને આ કર્મચારીઓ તે સ્વાર્થ પ્રેમી નામધારી દોડધામીઆઓ નહીં, પરન્તુ એકનિષ્ઠા અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમવાલી કર્તવ્યપરાયણતાથી પ્રેરાયલો, કોઇ પણ પ્રકારના વિઘ્નોના ભયથી ન ડરતાં, શાંત ચિત્તે અને ઉત્કંઠાથી સમાજસેવા તથા ધર્મ સેવા માટે તત્પર થયેલા, સમાજના પરમ ભક્ત એવા સેવકો હોવા જોઇએ. આવા પરોપકારી નરવીરો આપણા જૈન સમાજમાં ગણ્યા ગાંઠયા છે. આપણી જૈન સમાજનો વિસ્તાર જોતાં તેને અંગે કરવાના મહાન પૂર્ણ કર્મોની સંખ્યા જોતા અને જે દૂર દેશાવરોમાં કાર્યો કરવાનાં છે તે લક્ષમાં લેતાં આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે જૈન કાર્યવાહકોની સંખ્યા વર્ષમાં એક બે દિવસ એકત્ર થઇ સંગીન કાર્ય કર્યા વિના વિખરાઇ જાય તો તેથી સમાજ તથા ધર્મ સેવાની ફરજ સિદ્ધ થયેલી ગણાય કે નહીં તેનો નિર્ણય આપ જ કરી લેશો. કહેવાનું ખરૂં તાત્પર્ય એ જ છે કે કર્મક્ષેત્ર ઘણું વિશાલ હોવાથી જ્યાં જ્યાં આ ક્ષણે એક એક વ્યક્તિ કામ કરે છે ત્યાં ત્યાં અલ્પ સમયમાં એક એકને બદલે એક એક સો બલ્કે વધુ અંતિવો સ્વયંસેવકો પૂર્ણ કાર્ય કરવામાં રોકાશે ત્યારે જ આ ઉદ્ધારના મહાભારત કાર્યનો કાઇક ભાગ સિદ્ધ અને ફલીભૂત થયેલો જોવાને આપણે ભાગ્યશાલી થઇશું. નહીંતર લાભની આશાઓ પણ સંકુચિત પ્રમાણમાં જ રહેવાની.

ઉપર પ્રમાણે લગભગ સર્વ દિશાઓમાં આપણું અને આપણી સમાજનું શું શું કર્ત્તવ્ય છે, શાની શાની જરૂર છે અને જરૂરીયાતનું મહત્વ કેટલું છે તે અલ્પરૂપે જણાવ્યા બાદ આપણી કોન્ફરન્સે તે તે દિશાઓમાં કરેલા પ્રયત્નો અને તેના પરિણામોની સંખ્યાની સંસ્મૃતિ કરશું.

આપ સાહેબોને મ્હેં આરંભમાંજ કહ્યું છે કે આપણો ઉદય થવા માંડયો છે. નહીંતર આવી સમાજનું એકત્રપણું કરી સમાજ હિતના માટે યોજનાઓ પર લક્ષ કદાપિ અપાતે નહીં. આપણી કોન્ફરન્સનો આજ અગીઆરમો ઉત્સવ છે એજ દર્શાવી આપે છે કે આપણી જૈન શ્વેતામ્બરી સમાજના દક્ષ અને વિવેકી અગ્રેસરો સમાજોન્નતિના કાર્યમાં કટિબદ્ધ થઇ ચુક્યા છે અને આપણા સદ્ભાગ્યે તેમના પ્રશંસનીય પ્રયત્નો અને કૉન્ફરન્સની સ્થાપના વર્ષોવર્ષ વિશેષને વિશેષ દેખાતી જાય છે, ને તેને પરીણામે જ આજે આપણે અત્રે એકઠા થઇ આપણી અંતરની ઉમીઓ પ્રગટ કરવા શક્તિમાન થયા છીએ. મધ્યાં દશ સમેલનોમાં થયેલાં વ્યાખ્યાનો સભાઓ અને વિવેચનો દ્વારા આપણા પ્રાચીન ગૌરવનું આપણને જ્ઞાન થયું છે, અને દિન પ્રતિદિન અધિકાધિક પ્રમાણમાં સમાજ ભાનો

ઉલટ ભર્યો ભાગ લેવા આગળ પડતા લાગ્યા છે, તે તેનું શુભ ચિન્હ છે. એ દશ વર્ષમાં થયેલા કાર્યોની સંખ્યા પણ ગણીએ તો ઓછી નથી, ધાર્મિક અને વ્યવહારિક શિક્ષણના પ્રચારને ઉત્તેજન મળ્યું છે. સ્ત્રી કેળવણી કન્યા કેળવણી સાહિત્યોદ્ધાર, સાહિત્ય પ્રચાર એ વિગેરે અનેક સમાજોદ્ધારક વિષયો ઉપર ચમત્કાર વ્યાખ્યાનો થઇ આપણી ધાર્મિક સંસ્થાઓ જીર્ણોદ્ધારો વીગેરે કાર્યો હાથ ધરવામાં આવ્યાં છે. સમાજની નીતિ રીતિની સુધારણા તરફ વિશેષ લક્ષ અપાવા લાગ્યું છે. ટુંકમાં કહેતાં આપણી સમાજને લગતા સર્વ પ્રશ્નો ઉપર યથાયોગ્ય મનન આ કોન્ફરન્સે કરેલ છે આ સર્વ પ્રોત્સાહક શુભ ચિન્હો માટે આપણે તે તે કોન્ફરન્સોના અગ્રેસર કાર્યવાહકો તથા હિતચિન્તકોના અત્યંત આભારી છીએ, અને પ્રભુ પાસે વિનીતભાવે વંદન કરીએ છીએ કે તેઓમાં જાગૃત થયેલો કાર્યોત્સાહ દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિંગત થઇ તેના અનેકાનેક લાભો આપણને અધિકાધિક પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાઓ. જે સમર્થ દાનવીર શ્રીમંતોની નામાવલી આપણને પ્રાતઃસ્મરણીય થઇ છે તે નામાવલીમાં રોજને રોજ નવાં નામો ઉમેરાતા જાય. આ આનંદમય ને ઉલ્લાસક પ્રારંભમાં પણ જણાવ્યા વિના ચાલે તેમ નથી કે જે કાંઇ થયું છે અને થાય છે તે સર્વ રીતે સંતોષકારક ન કહેવાય.

સામાજીક પ્રશ્નોની વિવેચના વર્ષમાં એકાદ વખતું થઇ બંધ પડે તેથી ઝાઝો અર્થ સરે નહીં એ દેખીતુ છે. ફક્ત એક વર્ષનો ખોરાક પૂરો થવા માટે મેઘવૃષ્ટિ પણ ચાર માસ જેટલી લાંબી હોય છે તો આપણા આ કાયમના સામાજીક જીવન નિર્વાહને માટે માત્ર બે ત્રણ દીવસની વચનામૃતવૃષ્ટિથી કેમ ચાલે? બાંધવો તથા ભગિનીઓ! આપ સર્વને મારી એજ પ્રાર્થના છે કે આપણી સમાજશુદ્ધિનું કાર્ય જેટલે અંશે આપણા અગ્રેસરોનું છે તેટલેજ અંશે આપણું પણ છે એમ દૃઢ માનવું. અગ્રેસરોએ દર્શાવેલા માર્ગે કાર્ય કરી તેમના શ્રમને આપણા પ્રદેશોમાં ફલીભૂત કરવાની જવાબદારી આપણા ઉપર ઓછી નથી. મારૂં એવું દૃઢ મંતવ્ય છે કે અત્ર વિરાજીત દેશ વિદેશી સ્વધર્મી ભાઇઓ આપણા પ્રસ્તુત સમારંભની કાર્યવાહીનાં શુભ ફલ કૃપા કરી પોતાનાં અન્યત્રવાસી સંબંધીઓને પહોંચાડે અને તેમને પણ પોતાની માફક આગામી સમારંભોમાં ભાગ લેવાને સમજાવે તો થોડાંજ વર્ષોમાં આપણા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા એટલી બધી વધી જશે કે કોઇ પણ એક સ્થળે કોન્ફરંસ ભરવી અશક્ય ગણાઇ, પ્રત્યેક જિલ્લામાં નહિં પ્રત્યેક શહેરમાં અને તે પણ એકવાર નહીં પણ અનેકવાર ભરવી પડશે. અને વિશેષ પ્રતિભા તો ત્યારે આવશે કે જ્યારે તે સર્વે કોન્ફરંસોમાં એકજ દીવસે એકજ સમયે અને એકજ મહાત્માના વચનામૃતની વૃષ્ટિ સર્વ ભાષાઓમાં ભિન્ન ભિન્ન મુખ દ્વારા સેંકડો યા હજારો તો શું બલ્કે લાખો જૈન ભ્રાતૃ-ભગિનીઓ ઉપર વર્ષશે. પ્રભુની પૂર્ણ કૃપાના આવા અત્યંત આનંદોત્સવના શુભ દિવસે કયા જૈન બંધુના ચક્ષુમાંથી હર્ષાશ્રુ નહિ પડે?

બહેનો તથા ભાઇઓ! મેં આપનો બહોળો સમય લીધો છે તેથી આપને પણ કંટાળો ઉપજ્યો હોય તો તેમાં પણ નવાઇ નથી અને તેને માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના સાથે મારૂં વિવેચન પૂર્ણ કરતાં, ફરી એકવાર હું આપ સર્વને આગ્રહ કરૂં છું કે આપણા સમાજોત્કર્ષ માટે વિશેષ યત્નશીલ થાઓ એટલુંજ નહીં પરંતુ પોતાના આવાં બંધુઓને પણ તેમાં સહાયભૂત થવા પ્રેરણા કરો અને માનવ જીવનનું સાર્થક કરી શ્રેયસ્કર

પુન્ય સમ્પાદન કરો કે જે દ્વારા અધિકાધિક ઉચ્ચકોટિને પ્રાપ્ત થઈ પોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિના અનુપમ લાભ ભોગવવાને સમ્પૂર્ણ ભાગ્યશાળી થાઓ. છેવટમાં આપ સજ્જનોએ સમાજના-ધર્મના શ્રેય અર્થે અત્રે પધારવા તસ્દી લઇ જે માન અત્રેના સંઘને આપ્યું છે તે માટે ઉપકાર માની ફરી પ્રેમપૂર્વક આવકાર આપી, કોનફરંસનું કામ નિયમસર ચાલે તે માટે વ્યવહારિક રીતિએ ચુંટાયલા પ્રમુખ સાહેબની રીતિસર ચુંટણી કરવા સૂચના કરી વિષયાંતર કહેવાયું હોય તેની ક્ષમા ચાહી, બેસી જવા રજા લઉં છું.

હીંદુ યુનિવર્સીટી માટે થયેલું ફંડ.

શેઠ ખેતસી ખીઅસી રૂ. ૧૨૫૦૦ શેઠ હુલાસચંદજી નીહાલચંદજી સીંધી રૂ. 5% war Loan for general fund 2500 5% war loan to be ovated as fund by the medune of which one gold medal to be awarded annually to the first boy of the Hindu University in Jain religions examination. ૩ ઇદરચંદજી પુરણચંદજી રૂ. ૫૧૦૧, રાજા બિજયસિંહજી દુધેડીયા ૫૦૦૧, કુમારસીંહજી નાહાર રૂ. ૨૦૦૦, બાબુ રાયકુમારસિંહજી ૫૦૦૦, સુખરાજરાય ૩૧૦૦, સૌ બાઇ વીરબાઇ શેઠ ખેતસી ખીઅસીના પત્ની ૨૫૦૧, શેઠ રામચંદ જેઠાભાઈ ૨૫૦૦, માણેકજી જેઠાભાઇ ૧૦૦૦૧, શુગનચંદજી રૂપચંદજી ૨૦૦૧, જમનાદાસ મુરારજી ૧૦૦૧, નાગજીભાઇ ગણુપત ૧૦૦૧, વેલજી શીવજી ૧૦૦૧, પ્રેમચંદ રતનજી ૧૦૦૧, રતનજી જીવણદાસ ૧૦૦૧, આણંદજી પરસોતમ ૧૦૦૧, ઇદરચંદજી રણજીતસિંહજી દુધેડીઆ ૧૦૦૧, મોતીલાલ મુળજી ૧૦૦૦, સમીર મલજી સુરાણા ૧૦૦૦, પાસુભાઇ પરબત ૭૫૨, કેશવજી એન્ડ કંપની ૭૫૨, મુલજી લખમસી ૭૫૨, કાનજી રતનસી ૭૫૨, તેજુભાઇ કાયા ૭૫૧, મુલજી ખારસી ૭૫૧, ઉમસી રાયસી ૭૫૧, હીરાલાલ અમૃતલાલ ૭૫૧, હીરજી નેનશી ૭૫૧, અમરચંદજી બોથરા બાલુચરવાળા ૫૫૧, પુંજાલાલજી બનારસીદાસજી ૫૦૧, લખમીચંદજી એ. સીપાની ૫૦૧, વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ ૫૦૧, કાલીદાસ જયચરાજ મ્હેતા ૫૦૧, ટોકરસી મુલજી ૫૦૧, અમુલખ દેવચંદ ૫૦૧, મનસુખભાઇ દોલતચંદ ૫૦૧, કરમચંદ ઊમાભાઇ ૫૦૧, બાબુ ચુનીલાલજી હીરાલાલજી મુનાલાલજી શ્રીમાલ ૫૦૧, હીરવસુખજી પુરણચંદજી ૫૦૧, રાવતમલજી ભેરૂદાસજી કોઠારી ૫૦૧, દેવકરણ ગોકલદાસ ૫૦૧, ગણેશદાસ ખેમચંદ ૫૦૧, પેથાભાઇ ગનમી ૫૦૧, પ્રેમજી નાગરદાસ ૫૦૧, ટોકરસી કાનજી ૫૦૧, લખમસી ખેતસી ૫૦૧, ખેઅસી સુધા ૫૦૧, લાલજી ઠાકરશી ૫૦૧, શેઠ હીરજી કાનજી ૫૦૧, માધવજી ધારસી ૫૦૧, મનસુખલાલ રવજી ૫૦૧, કેરતસીંહજી જાલમસિંહજી ૫૦૧, મુનીલાલ ચુનીલાલ ૫૦૦, શરૂપચંદ પુનમચંદજી કોઠારી ૫૦૦, રવજી રાઘવજી ૨૫૧, પુનસી દેવજી ૨૫૧, ધનજી કાનજી ૬૮. ધનજી ખમજી ૨૫૧, લાલજી રામજી ૨૫૧, વીરચંદ કુંવરજી ૨૫૧, જમસી ખીમજી ૨૫૧, લાલજી હરસીંગ ૨૫૧, વલમજી હીરજી ૨૫૧, ધારસી નાનજી ૨૫૧, જેઠાભાઈ મુલજી ૨૫૧, રામજી

દેવસી ૨૫૧, દેવજી ખીઅસી નાગડા ૨૫૧, દેવજી રામસી ૨૫૧, સોમચંદ ધારસી ૨૫૧, શેઠ કલ્યાણચંદ શોભાગચંદ ૨૫૧, મોહનલાલ હેમચંદ ૨૫૧, મુનાલાલજી ફતેહચંદજી ૨૫૧, કુંદલમલજી કપુરચંદજી ૨૫૧, ઇન્દરજી સુંદરજી ૨૫૧, નાગજી ખીમજી ૨૫૧, બાબુ સુતી. લાલજી નાહર ૨૫૧, લાલજી ડુંગરસી ૨૦૧, હીરાલાલજી અમીચંદજી ૨૦૧, મોહનલાલ મગનભાઇ ઝવેરી ૨૦૧, માણેકચંદજી ભાયમલજી મેહમવાલા ૨૦૧, મણીલાલ સુરજમલની કંપની ૨૦૦, માણજી મુલજી ૧૫૨, ઇદુજી ભીખાજી ૧૫૧, ચાપશી પરબત ૧૫૧, બાબુ. જીવનદાસ પુરશોત્તમદાસ રાયબહાદુરવાળા ૧૦૧, દોશી ચંદરજી લાલજી ૧૦૧, વીરચંદ નાન. ચંદ ૧૦૧, લખમીચંદ શામજી ૧૦૧, તુલજી રામજી ૧૦૧, શેઠ અંબાલાલ ધરમચંદ ૧૦૧, હકમચંદ ધારસી ૧૦૧, નગીનદાસ પુનમચંદ તાણાવટી ૧૦૧, લલ્લુભાઇ કરમચંદ દલાલ ૧૦૧, મનસી લખમસી ૧૦૧, કેશવજી મુલજી ૧૦૧, પોપટલાલ ઠાકરસી ૧૦૧, હરગોવાંદ ડાહ્યાભાઇ ૧૦૧, માણેકચંદજી ચુનીલાલજી ૧૦૧, ભગવાનદાસજી હીરાલાલજી ૧૦૧, શેઠ કસ્તુરચંદજી હીરાલાલજી ૧૦૧, ફુલચંદ મુલચંદ પારેખ ૫૧, વીરાજી માણેકચંદજી મદ્રાસ. વાલા ૫૧, ભગાજી ચીમનીરામજી, ૫૧, ભેરૂજી છોગાલાલજી ૫૧, હેમચંદ સોમચંદ ૫૧, દામજી માવજી ૫૧, વીરજી ગંગાજર ૫૧, કાલુમલ લાતમલ ૫૧, કાલુમલ પાલામલ ૫૧, શેઠ કીશનચંદજી કોચર ૫૧, નારણજી ડુંગરસીની વિધવા બાઇ જેઠીબાઇ ૫૧, જીવરાજ કચરા ૫૧, ધનજી ગોવીંદજી ચાલીસગામવાલા ૨૫, જેઠાભાઇ આણંદજી ૨૫, લાલજીમલ પ્રતાપચંદ ૨૫, વસનજી મુલજી ૨૫, દેવજી મુલજી શાહ ૨૫, કેશાજી કસ્તુરચંદજી ૨૫.

શેઠ ખેતસી ખીઅસી અગીયારમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરંસના પ્રમુખે કરેલી સખાવતો.

બનારસ યુનિવર્સિટી રૂ. ૧૫૦૦૦, કલકત્તામાં જૈન ધર્મશાળા નવી કરવા માટે રૂ. ૨૫૦૦૦, એજ્યુકેશન બોર્ડ ખાતે રૂ. ૩૦૦૧, સંયુક્ત જૈન બોર્ડિંગ રૂ. ૩૦૦૧, લીંબડી કોનફરંસ નિભાવ ફંડ રૂ. ૨૦૦૧, જૈન બોર્ડીંગ રૂ. ૩૦૦૧ જૈન લીટ્રેચર સોસાઇટી રૂ. ૧૦૦૧, પુના ભંડારકર ઇન્સ્ટીટયુટમાં જૈન સાહિત્ય સંશોધન માટે રૂ. ૧૦૦૧, કલકત્તા ગુજરાતી સ્કુલ રૂ. ૧૦૦૧, કલકત્તા પાંજરાપોળ રૂ. ૧૦૦૧, કલકત્તા જૈન કલબ રૂ. ૧૦૦૧, નાગપુર નિવાસી જૈન ભાઇઓએ કરેલી સ્કુલમાં રૂ. ૫૦૧ કલકત્તા ગુર્જર મંડળ રૂ. ૫૦૧.

(આ પછી સભાપતિ તરીકે શેઠ ખેતશીભાઇ તેમની ચુંટણી થયા પછીનું વ્યાખ્યાન તેમના મુનિમ સાહેબે હિંદીમાં વાંચી સંભળાવ્યું હતું, અને તે અમો અક્ષરશઃ અત્ર આપીએ છીએ. આ વ્યાખ્યાન એટલું બધું ભાવવાહી અને ચિંતનીય છે કે અમો દરેક વાચક જૈનને તે વાંચી વિચારવાની અને આદરવાની ભલામણ કરીએ છીએ.)

सभापति शेठ खेतशीभाइ का व्याख्यान.

ॐ

यद्भक्तेः फलमर्हदादिपदवीं मुख्यं कृषेः शस्यवत् ।
चक्रित्वं त्रिदशेंद्रतादितृणवत् प्रासंगिकं गीयते ॥
शक्तिं यन्महिमस्तुतौ न दधते वाचोऽपि वाचस्पतेः
संघः सोऽघहरः पुनातु चरणन्यासैः सतां मन्दिरम् ॥

श्री वीरशासनरसी साधर्मी भाइयो, तथा वीर शासनसे सहानुभूति रखनेवाले गृहस्थो,

पहिले कभी नहीं देखे गये ऐसे संयोगो और वस्तु-स्थितियोंके बीचमें होनेवाले जैन कॉन्फरन्सके इस ग्यारहवें सम्मेलनके सभापतिके महत्वपूर्ण कार्यको बजानेके लिए श्रीसंघने मुझे जो आज्ञा की है उसे मैं सादर-यद्यपि जवाबदारीके विचारसे डरता हुआ-शिरोधार्य करता हूँ; और आपको धन्यवाद देनेके साथ, मंगलाचरणके संस्कृत पद्यमें श्रीसंघकी प्रार्थना की गई है, उसीको कुछ परिवर्तित शब्दोंमें फिरसे करता हूँ कि-"बलवान इन्द्र भी जिसकी प्रशंसा करता है ऐसी शक्ति जैनसमाजमें उत्पन्न करनेवाले कार्यमें आप मुझे सहायता देवें; जिससे कि जैनसमाज 'दैविक अंशी पुरुषसमूह' के नामसे जैसे पहिले पहिचाना जाता था वैसे ही फिरसे पहिचाना जाने लगे और उस अपना गतगौरव पुनः प्राप्त करनेका सौभाग्य मिले।"

भाइयो, वर्तमान संयोगोंको मैं खास संयोग बताता हूं इसका कारण है। सोलह वर्ष पहिले फलौधीमें इस कॉन्फरन्सका प्रथम सम्मेलन हुआ था, उसके बाद बम्बई, बडौदा, पाटन, अहमदाबाद और भावनगरमें इसके सम्मेलन हुए। प्रत्येक सम्मेलनमें जैन समाजको उत्साह उत्तरोत्तर बढ़ता हुआ दिखाई दिया; यद्यपि उस समय भी आन्तरिक स्थितिका सुधार करनेकी तरफ पूरा लक्ष्य नहीं दिया गया था; और इसके बाद जब पूना, मुलतान और सुजानगढ़में इसके सम्मेलन हुए, उस समय अन्तःस्थितिसुधार तो दूर रहा मगर उत्साह भी बहुत ही कम दिखाई दिया था। स्वयं कॉन्फरन्स कार्यालय कह चुका था, कि सुजानगढ़के

सम्मेलन पश्चात तो कॉन्फरन्स भयंकर रोगमें ग्रस्त हो गई थी। सौभाग्यवश बम्बईके सुशिक्षित लोगोंको उस कठिन समयमें सुमति सूझी। परिणाम यह हुआ कि कॉन्फरन्सका दूसवाँ अधिवेशन वम्बईमें हुआ और दृढ़ बंधारण (Constitution) किया गया। इस प्रकार कॉन्फरन्सकी प्रगतिके इतिहासमें एक नये अध्यायका प्रारम्भ हुआ। तथापि इन सोलह वर्षोंमें एक बुद्धिशाली, ऐक्यप्रेमी और समृद्धिवान जनसमूह जितना उन्नति कर सकता है उतनी हम न कर सकें, यह बात साफ दिलसे हमें मानना चाहिए और उन्नतिके बाधक जितने भी तत्व हैं उनकी खोज करके विवेकपूर्वक उन्हें दूर करनेका प्रयत्न करना चाहिए। मेरी मान्यतानुसार तीन मुख्य बातें हमारी उन्नतिका काँटा बन रही हैं। (१) जातियों, सङ्घों और मुनियोंके झगड़ोंको हमने अपनी ऐहिक उन्नतिके हस्तक्षेप करने दिया, और उनको रोकनेका और लक्ष नहीं दिया। (२) 'लक्ष्मी और विद्या इन दोनोंके संयोग विना किसी महान कार्यको होना असम्भव है' इस व्यवहारिक सिद्धान्तको हम काममें न ला सके। (३) अपनी मर्यादित शक्तिको हमने बहुत कामोंमें तितर-बितर कर दी; जिससे एक भी काम पूरा नहीं हुआ और इस सिद्धान्तको कि, 'थोड़े पर तात्कालिक आवश्यकीय कार्योंमें अपनी सारी सम्मिलित शक्तिका उपयोग करनेसे सब काम सिद्ध हो जाते हैं' हम व्यवहारमें न ला सके। इन मुख्य रुकावटोंके कारण सङ्घ-शक्ति बढ़ानेके लिये जिन मुख्य साधनोंको प्राप्त करनेकी आवश्यकता थी उनके लिये हम एक चींटीकी चालसे प्रयत्न करनेके अतिरिक्त विशेष कुछ भी न कर सके। विद्यावृद्धिके लिये 'एज्युकेशन बॉर्ड' की जो सुन्दर योजना हुई थी उस सर्वोत्तम उपयोगी व आवश्यकीय कार्यको भी अब तक पूरता बल नहीं मिला। जहाँ पारसी और लुहाणा आदि जातियाँ प्रति वर्ष हजारों ही नहीं बल्कि लाखों रुपये विद्याप्रचारके लिये व्यय कर सकती हैं, वहाँ हमारी जाति—जो कि उक्त जातियोंसे विशेष संख्या और साधनवाली है—कॉन्फरन्सको सर्वोपरि और समाजके लिए अत्यंत लाभदायक, विद्याप्रचारकी जो इच्छा है उसके लिये कुछ भी न कर सकी—और ऐसे समयमें भी न कर सकी जब कि लड़ाईके कारण बहुतोंकी आमदनी असाधारण बढ़ी हुई है। तब यही कहना पड़ता है कि हमें बड़ी निष्फलता हुई है। मेरे माननीय बंधु गुलाबचन्दजी ढड्ढाने गतवर्षमें कॉन्फरन्सकी जो रिपोर्ट पढ़ी थी उससे मालूम होता है, कि विक्रम सम्वत् १९६० से १९७१ तक—ग्यारह वर्षके लंबे कालमें—विद्याके लिये केवल तीस हजार रुपये व्यय किये

गये हैं। क्या इससे सिद्ध नहीं होता ? कि हम रोगी हैं, और हम एक भयानक स्थितिमेंसे गुजर रहे हैं !

परन्तु संसारमें युद्धने नवीन जोश उत्पन्न किया है; बहुरङ्गी भारतीय प्रजाने जो चिरकालसे आलस्य, फूट और लापरवाहीकी बेड़ियोंसे बंधी हुई थी--अब बेड़ियोंको तोड़ स्वराज्य प्राप्तिका जबरदस्त युद्ध प्रारम्भ किया है। कलकत्ता आज प्रवृत्ति और शक्तिकी आग बरसा रहा है; इसकी वांछनीय छूत यदि जैनी भाइयोंको भी लग जाय तो इसमें कुछ आश्चर्यकी बात नहीं है। कलकत्तेके जैन भाइयोंने, कॉन्फरंसकी मंद स्थितिका और देशकी उग्र प्रवृत्तिका विचार तथा मुकाबिला करके कॉन्फरंसको जो आमंत्रण दिया है यह बहुत ही उत्तम काम किया है। मुझे विश्वास है कि अपने देशके अमूल्य रत्नतुल्य प्रजाके नेता अपने विचारोंकी जो प्रखर आन्दोलन धारा इस भूमिपर बहा रहे हैं उसमें आप अवश्य स्नान करेंगे और जिस भारतप्रजाका पुनरुत्थान करनेके लिए ये महापुरुष प्रयत्न कर रहे हैं उस प्रजाके एक उपयोगी अंगको--जैनसमाजको--उन्नत बनानेके लिए आप भी धनबल, जनबल, ऐक्यबल और विद्याबल इकट्ठा करेंगे। भारतके उद्धारके आन्दोलनका वातावरण यहाँसे उत्पन्न होकर समस्त देशमें प्रसारित होता है इसमें कोई आश्चर्यकी बात नहीं है। यह वही भूमि है, कि जिसने भूतकालमें कई तीर्थंकर और तत्वज्ञानी पैदा किये थे--जिनकी तेजपूर्ण किरणोंने केवल भारतवर्षको ही नहीं बल्के सारे संसारको चकचोंधा दिया था उसी भूमि पर उत्साहपूर्ण संयोगोंमें आज एक होकर क्या हम अपने इतिहासमें एक नवीन और गौरवशाली अध्याय का प्रारंभ करनेके लिए कोशिश नहीं करेंगे ? इस प्रश्नका उत्तर मैं या कोइ अन्य एक व्यक्ति नहीं दे सकता। इसका उत्तर जैनसमाजके समस्त व्यक्ति या श्रीसंघ देगा। मैंने मंगलाचरणमें भी श्रीसंघको ही दुःख हरनेवाला और पवित्र बनानेवाला देव मानकर प्रार्थना की है; क्योंकि संघबल--एकत्रित बल--ही प्रत्येक समाजकी मुक्तिका मूलमंत्र और शासनरक्षक देव है।

गृहस्थो, मैं एक व्यापारी हूँ; और आप जानते हैं कि व्यापारीके तीन खास लक्षण होते हैं। (१) चारों ओरकी स्थितियोंका और अनुकूल तथा प्रतिकूल बहते हुए वायुका गंभीरतासे विचार करना। (२) कल्पनाओं और सिद्धान्तोंकी अपेक्षा काममें आनेवाली हकीकतों (facts) और आँकड़ो (Figures) पर विशेष

ध्यान देना; और (३) आकस्मिक लाभसे फूल न जाना और आकस्मिक हानिसे घबरा न जाना बल्के साहस और धैर्यके साथ आगे बढ़नेके लिए प्रयत्न करते रहना। और मेरा तो ऐसा विश्वास है कि किसी भी जाति, समाज या देशकी अभिवृद्धिके लिए उक्त तीन बातोंके सिवा अन्य कोई भी बात विशेष अच्छी और सरलतासे व्यवहारमें आनेवाली नहीं है। व्यापारमें कविता या कल्पनाकी कूद फाँद काम नहीं देता और न देवोंकी की हुई प्रार्थनासे ही कुछ लाभ होता है। इसमें तो शुष्क तथ्यों (Dry facts) और गिनतिओं (Figures) पर पूरा ध्यान देकर प्रकाशमान भविष्यकी आशामें अश्रान्त परिश्रम करना ही फलप्रद होता है। और इसी लिए, मेरे प्राणप्रिय साधर्मी भाइयो, यदि मैं मीठी मीठी बातों, हवाई कल्पनाओं और क्षण २ में उत्पन्न होनेवाली और नष्ट होनेवाली विचारतरंगोसे आपको प्रसन्न न कर सकूँ और रूखी हकीकतों व घबरा देनेवाले आँकड़ोके रस्ते ले जाऊँ तो मुझे एक व्यापारी समझकर क्षमा करना।

जिस तरह जैनसमाज अब तक अपनी कुछ उन्नति नहीं कर सका इसी तरह जैन 'कॉन्फरंस' भी आगे न बढ़ सकी, इसका मुख्य कारण मुझे तो 'जीवित श्रद्धा' (Living faith) का अभाव प्रतीत होता है। मैं इस समय क्रियाकांडके ऊपर हमारी जो श्रद्धा है उसके विषयमें नहीं कहता हूँ। मगर मैं उस श्रद्धाकी तरफ आपका लक्ष खींचना चाहता हूँ जिसमें मनुष्य यह विश्वास रखता है, कि मैं उन्नतिशील, प्रति दिन आगे बढ़नेवाला और अपने आवरित अनन्त ज्ञान ओर शक्तिको प्रकाशमें लानेकी योग्यता रखनेवाला आत्मा हूँ। इसी श्रद्धाको मै 'जीवित श्रद्धा' कहता हूँ। अपने शरीर, गृहसंसार, व्यापार, राजकीय प्रवृत्ति, संघ, गुरु आदिके संबंधमें जब कभी कुछ विचारनेका अवसर आवे तब यह श्रद्धा हमारे हृदयमें जागृत रहनी चाहिए। जिस गृहसंसारसे, जिस व्यापारसे, जिस सम्मेलनसे, जिस सुधारसे, जिस गुरुसे, जिस क्रियाकांडसे और जिस राजकीय आन्दोलनसे हम अपने और अपने आसपासके आत्माओंको थोड़ेसे भी विकसित नहीं कर सकते हैं, वह गृहसंसार, वह व्यापार, वह सम्मेलन, वह सुधार, वह गुरु, वह क्रियाकांड, और वह राजकीय आंदोलन मेरी सम्मतिमें तो बिलकुल फिजूल है, त्याज्य है, जड़वाद है। उसका आडंबर चाहे कितना ही मोहकहो और ऊपरसे उसमें चाहे कितना ही लाभ दिखाई देता हो, परंतु वस्तुतः तो वह हानिकर ही है। हमारी सारी प्रवृत्तियाँ-क्या व्यक्तिगत और क्या सामाजिक-इसी जीवित श्रद्धाके

आधार पर होनी चाहिए। जब यह भावना हमारे हृदयोंमें प्रवेश करेगी और अपनी चैतन्यज्योतिका प्रकाश फैलाने लगेगी-मैं कह सकता हूँ-तब हमारे व्यापारी लोग सोनाचाँदीके ढेर लगा कर प्रसन्न होनेके लिए नहीं बल्के अपने और समाजके-देशके-आत्माको विकसित करनेके लिए व्यापार करने लगेंगे; विद्याध्ययन करनेवाले पढ लिखकर बड़ी बड़ी पदवियाँ पानेके लिए या मान तमगे प्राप्त करनेके लिए या भड़कदार भाषण देकर अपना रौब दिखानेके लिए नहीं, प्रत्युत अपनी आत्मशक्तिका विकास कर विकसित शक्तिको समाजकी उन्नति करनेके लिए और उसको अकंटक मार्गपर चलानेके लिए ही विद्याध्ययन करने लगेंगे; और अपने साधु मुनिराज एक गच्छसे दूसरा गच्छ अच्छा है, एक साधुसे दूसरा साधु बढ़िया है, ऐसा दिखाव करनेके लिए नहीं परन्तु 'भिन्न २ आत्माओंकी अनंत शक्तियोंका एकीकरण करनेके लिए त्यागी आश्रम मददगार है' ऐसा समझकर एकीकृत शक्तियोंसे समाजको ऊपर ले जानेके लिए ही साधु बनेंगे। यदि ऐसे जोश और ऐसी 'जीवित श्रद्धा' का आप मूल्य समझने लग जायँगे तो कॉन्फरंसकी और उसके द्वारा होनेवाला सामाजिक उन्नति सहजहीमें हो जायगी; क्योंकि इस श्रद्धा और जोशके कारण वानप्रस्थाश्रमका समाजमें पुनरुद्धार होगा; और अमुक उम्र तक द्रव्य प्राप्तकर विशेष धन कमानेका लोभ न कर सफलताप्राप्त निवृत्त व्यापारी, डाक्टर, वकील, बेरिस्टर और सरकारी नौकरीसे छूटे हुए पेन्शनप्राप्त अधिकारी लोग, अपने दीर्घकालके जीवनकलहमें जो अनुभव और वसीला उन्होंने प्राप्त किया है उसे पूर्णतया समाजसेवाके कार्यमें अर्पण करनेको तैयार होंगे। किसी भी तरहके सेवाके कार्यको टिका रखने और उसे आगे बढ़ानेके लिए ऐसे अनुभवियोंके कार्य करनेका खास आवश्यक्ता है, उनके किये विना किसी कार्यका चलना असंभव प्रतीत होता है। गहरे रहस्योंका पता लगानेके लिए, कठिन समस्या उपस्थित होनेके समय कोई सुगम मार्ग खोज निकालनेके लिए, नवयुवकोंके हृदयोंमें उत्साहकी प्रेरणा करनेके लिए, धनाढ्योंपर प्रभाव डालनेके लिए, और सरकारमें जातीय बातोंका पेश करनेके लिए ऐसे 'अर्द्ध-साधु' ओंका-जो प्राइवेट जीवनसे निवृत्त होकर समाजसेवाके लिए अपना जीवन अर्पण करनेका

'व्रत' लेकर बैठेहुए हैं—सलाह और सहायताकी आवश्यकता है। इसके विना न कोई समाज आजतक आगे बढ़ा है और न बढ़नेकी आशा ही है। इतिहास-प्रसिद्ध प्राचीन स्पार्टनोंका वैभव उनके वृद्ध सलाहकारों और स्वयंसेवकोंके आधार पर था। युवक वर्ग उन वृद्धोंकी सलाह और आज्ञाको अपने सिरपर चढ़ानेमें अपना गौरव समझता था।

अपने माननीय स्वयंसेवक स्वर्गवासी सेठ प्रेमचंद रायचंद, सेठ केशवजी नायक, सेठ लालभाई दलपतभाई आदिकी सेवाको हम कभी नहीं भूल सकते। उनके नाम आज भी अँधेरी रात्रिमें तारोंकी तरह चमक रहे हैं। स्वर्गस्थ राय बहादुर बाबू बद्रीदासजी साहिबने कि जिनके स्वर्गवास होनेकी बात प्रगट करते मुझे दुःख होता है, जातिकी सेवा करके अपना नाम अमर किया है। इन सब महानुभावोंकी जगहको पूरी करनेके लिए, अब हमें महात्मा गांधी और माननीय गोखलेके समान वानप्रस्थों—अर्द्धसाधुओं (Missionaries)—की आवश्यकता है।

व्यवस्थापक कार्यकर्ता 'स्वयंसेवक' आगें आवें।

तब यदि कॉन्फरंसके कार्यको सफल करना हो और जातिको उन्नत बनाना हो तो मैंने अभी कहा ऐसे कार्यकर्ताओंको आगे आना चाहिये। लोग उन्हें अपने सच्चे 'नेता' समझेंगे; मगर उन्हें तो अपने आपको 'समाजसेवक' ही समझना चाहिए। बारा महीने या दो बरस बाद एकत्रित होनेसे, या भाषणोंसे, या हजार-दो हजार रुपये एकत्रित करलेनेसे समाजका हित साधना कठीन मालूम होता है। सारे दूसरे कार्योंका और गृहसंसारके जंजालका परित्याग कर समाज-सेवाको ही अपना रोजगार-कार्य-बनानेवाले स्वयंसेवकोंको आगे आना चाहिए और उन्हें एक बड़े वेतनवाले सुशिक्षित सेक्रेटरीकी सहायतासे सारे दिन कॉन्फरंसका ही कार्य करते रहना चाहिए। (१) समाजकी सेवा यह अपनी ही सेवा है, एसी श्रद्धाके साथ समाजसेवाकी चाह होना 'सेवकों' अथवा नेताओंका पहिला गुण है। (२) अपने समाजकी स्थितिकी और अपने आसपासके लोगोंकी स्थितिकी तुलना कर सके, एसा गंभीर-खुला हृदय होना, नेताका दूसरा गुण है। (३) समाजपर प्रभाव डाल सके एसी स्थिति (Social status) और इच्छाशक्ति (Will-power) का होना नेताका तीसरा गुण है; और (४) समाजहितके लिए अपने सब लाभोंको—और आवश्यकता पड़े तो अपनी लोकप्रियताको भी—बलि देनेके लिए तैयार रहना, यह नेताकी चौथी योग्यता है।

ऐसे कार्यकर्ता ज्यादा नहीं केवल आधा डजन ही यदि हमें मिल जायेंगे तो मुझे विश्वास है कि सिर्फ दस वरसके अंदर ही हम जैनजगतको उन्नतिकी सर्वोत्कृष्ट चोटीपर बैठा हुआ देख सकेंगे। क्योंकि सौभाग्यवश धनकी हमारे यहाँ कमी नहीं; दया भी अन्य जातियोंकी अपेक्षा हमारी जातिमें विशेष है; सामान्य बुद्धिमें भी हम किसी जातिसे कम नहीं हैं। हमारे अंदर सिर्फ एसे स्वयंसेवकोंकी कमी है, जो प्रत्येकके विश्वासपात्र बनकर प्रत्येककी शक्तिका केंद्रस्थान 'कॉन्फरंस' को बनानेका पद्धतिके अनुसार परिश्रम कर सकें और हजारों विखरे हुए मोतियोंको पिरोकर हार बनानेके लिए अपने आपको धागा बना सकें।

कार्य कहाँसे प्रारंभ होना चाहिये ?

बंधुओ, जब हम बातें करने बैठते हैं तब एक भी उपयोगी बात नहीं छोड़ते। बाल्यविवाह, वृद्धविवाह, कन्याविक्रय, अनमेल विवाह, फिजूल खर्ची, वेश्यानृत्य, इत्यादि २ हानिकारक रीतियोंके विषयमें हम प्रत्येक संमेलनमें और प्रत्येक मीटिंगमें चिल्लाते हैं; अथवा इस स्थितिको सुधारनेके लिए ईश्वरसे प्रार्थना करते हैं; परन्तु रोना चिल्लाना या प्रार्थना कर दूसरोंसे सहायताकी आशा रखना ये दोनों ही निर्बलताके चिन्ह हैं। वीरभक्तो! यदि हम अपने ही दुःख काटनेमें समर्थ न होंगे तो फिर दूसरोंके दुःख कैसे काट सकेंगे? हमें अपना सौभाग्य समझना चाहिए कि कई त्रुटियाँ जो हमको बहुत ही बड़ी मालूम हो रही हैं— बिल्कुल ही साधारण हैं, और अल्प परिश्रममें ही हम उनको पूरा कर सकते हैं। केवल एकही प्रयाससे बुद्धि के विकास मात्रसे—अज्ञानजन्य सारी आपत्तियाँ स्वयमेव दूर हो सकती हैं। बुद्धिविकासके लिए विद्या-प्रचार ही एक राजमार्ग है; मगर हम सच्चे दिलसे कभी इस मार्गपर चलनेको तत्पर नहीं हुए। इस बीसवीं शताब्दिमें जब कि युरोप, अमेरिका आदि देश विमानोंके ऊपर चढ़कर आगे बढ़ रहे हैं और भारतकी भी कई जातियाँ घोड़ा गाड़ीमें सवार होकर बड़ी तेजीके साथ आगे चली जा रही हैं, तब हम पुराने जमानेके खटारेमें ही पड़े हुए हैं, और खटारेमें पड़कर भी इतने बेसुध हैं कि खटारा आगे बढ़ रहा है या पीछे हट रहा है इसकी हमें कुछ भी खबर नहीं है। जब हमारे हजार भाइयोंमेंसे केवल ४२५ ही लिख पढ़ सकते हैं और अंग्रेजी शिक्षा तो प्रति सहस्र २० ही पाते हैं तब ब्रह्मसमाजी मनुष्योंमें प्रति सहस्र ७३९ लिख पढ सकते हैं और ५८२ अंग्रेजी जानते हैं। सबसे पहिले इस तिरस्कार करने योग्य अज्ञानदशाको दूर करनेके

लिए हमारा लक्ष जाना चाहिए। प्राथमिक पाठशालाएँ, स्कूल या कालेज दूसरी जातियोंसे अलग होकर स्थापन करना मुझे अनावश्यक जान पड़ता हैं। भारतीय अन्य प्रजाके साथ ही मिलकर हमें सार्वजनिक प्राथमिक शालाएँ और स्कूल जगह २ पर स्थापन करना चाहिए। इसके अतिरिक्त हमें अपना खास फंड खोल, उसमें लाखों रुपये जमाकर जैनियोंके साधनहीन लड़कोंको स्कालर्शिप देना चाहिए और उनके विद्यार्थी एक साथ रहकर विद्याभ्यास कर सकें ऐसे विद्यार्थी-गृह अथवा बोर्डिंगहाउस स्थापन करने चाहिये। इस समय जितने बोर्डिंग हाउस चल रहे हैं, उन सभीमें तीनों संप्रदायोंके विद्यार्थियोंको रखनेका प्रबंध हो जाना चाहिए। इसी तरह सब बोर्डिंगोंकी सुव्यवस्था करनेके लिए एक सुशिक्षित अनुभवी इन्स्पेक्टर भी नियत करना चाहिए। इस सारी व्यवस्थाके लिए लाखोंका फंड करना हमारा प्रथम कर्तव्य है। आज व्यापार करनेमें भी अंग्रेजी ज्ञानकी आवश्यकता हो गई है, मुसाफिरीमें भी इस भाषाके ज्ञानका होना अत्यंत आवश्यकीय हो गया है, विकालत, नौकरी और राजकीय प्रवृत्तिमें तो इस ज्ञानके विना किसी कामका होना सर्वथा असंभव है। फिर युद्धने जो परिस्थितियाँ उत्पन्न की हैं, उनसे भारतवर्षका सारे संसारके साथ विशेष संबंध होगया है, ओर आगे इससे भी अधिक होगा। इस स्थितिमें मातृभाषाके साथ ही साथ अंग्रेजी भाषाका ज्ञान प्राप्त करना भी लगभग सबके लिये जरूरी है। और इसके अलावा व्यापारिक ज्ञान प्राप्त करनेका प्रश्न फिर जुदा है। व्यापारकी स्पर्द्धा प्रति दिन बढ़ती जा रही है, जीवनकलह तीव्रतर होता जा रहा है। युद्धने युरोपको जो व्यापारिक हानि पहुँचाई है उसके फायदा उठाकर जापान सारा व्यापार अपने हाथमें लेनेके लिए प्रयत्न करने लग रहा है; ओर भारत—जिसके यहां सारे प्राकृतिक साधन मौजूद है—हाथ पर हाथ रखके बैठा है यदि हम सरकारी मददके अभावकी चिल्लाहट करके ही बैठे रहेंगे तो ऐसा अच्छा सुनहरी अवसर हाथसे खो देंगे, कि जिसका मिलना फिर कष्ट-साध्य हो जायगा। इस लिए इस समय जैन जातिको और अन्य दूसरी जातियोंको भी जाति-भेदों, धर्मपंथों ओर लोकरिवाजोंके झगड़ोंको अलग रखकर अपनेसे बने इतने प्रयत्नके साथ लाखों, करोड़ों रुपये एकत्रित कर व्यापार-वृद्धिके कार्यमें अविलम्ब लग जाना चाहिए। प्रोफेसर बोसकी महान योजना सचमुच ही देशको आशीर्वाद रूप होगी; टाटाका लोहेका कारखाना और बैंकका

साहस भी इसी तरहसे देशके लिए उपकारी होगा। अब प्रत्येक जातिको चाहिए कि वह अपनी संतानको आवश्यकतानुसार अंग्रेजी सिखाकर कारखानोंमें काम सीखनेके लिए भेजे, अथवा व्यापारमे होशियार बनावे। ऐसा करनेके लिए हरेक कौमको लाखो रुपये खर्च करनेके लिए तत्पर होना चाहिए। पश्चिम देशके जडवादका असर हमारे नव युवक शिक्षितोंपर होता जा रहा है, वे जैनधर्म और जातिसे प्रायः लापरवाह होते जा रहे है और मुझे भय है कि यदि हम उनको सहायता देने और धर्मका वास्तविक रहस्य समझानेके लिए प्रयत्न नही करेंगे तो वे हमसे सर्वथा भिन्न हो जायेंगे। उनको हमारे धर्म या समाजके प्रति उसी समय प्रेम, आदर और ममत्व होगा, जब कि हम उन्हें अज्ञान और दारिद्र्य दशासे निकालनेको लिए अपना हाथ बढ़ायगे और अपने कृत्योंद्वारा उन्हें विश्वास दिला देंगे कि हम प्रत्येक स्थितिमें तुम्हारी सहायता करनेके लिए तैयार है। यदि हम अपनी तांनमें मस्त रहकर उनको भूल जायेंगे तो स्वभावतः वे भी हमें भूल जायेंगे। शिक्षित लोग धार्मिक या सामाजिक कार्योंसे अलग रहते हैं इसका दोष श्रीमंतोके सिर ही लगाया जा सकता है; क्योकि उन्होंने अपनी जातिके गरीब परन्तु विद्यारसिक युवकोंको प्रेमपूर्वक अपने पास बुलाकर, उनका विद्याप्राप्तिका मार्ग सरल नहीं बनाया और उन्हे भीख मॉगकर, कष्ट उठाकर, काम चलानेके लिए विवश किया। क्या जैन व्यापारी, वकील, डाक्टर और बड़ी बड़ी तनख्वाह पानेवाले नौकर लोग एक एक दो दो जैन विद्यार्थियोंका पालन नहीं कर सकते? और यदि ऐसा हो सके तो प्रतिवर्ष एक हजार विद्यार्थियोंको उच्च शिक्षा दिया जाना क्या कोई कठिन कार्य है? इस समय मुझे 'जैन विद्योत्तेजक फंड' के जन्मदाता एक मुनिजीके चित्तकी उदारता याद आती है, और साथ ही इस बातका स्मरण आते ही कि झगडे और लापरवाहीने उसे बाल्यकालमे ही नष्ट कर दिया, दुःख भी होता है। सौभाग्यवश दुसरा एक ऐसा ही प्रयत्न बहुत बड़े पायेपर इस समय भी प्रारंभ हुआ है; और उससे बहुत कुछ आशा की जाती है। एक कहावत है कि 'छोटे ग्राससे बहुत खाया जाता है'। इसके अनुसार यदि प्रत्येक सशक्त जैन उक्त प्रयत्नमें स्कालर्शिपकी सहायता दे, तो प्रत्येक प्रान्तके आगे प्रत्येक फिरकेके जैन विद्यार्थीके विद्याभ्यासका मार्ग बहुत ही सरल हो जाय।

विद्याप्रचारके लिये अन्य सरल मार्ग।

धनाढ्योंकी सहायताके अतिरिक्त विद्याप्रचारके लिए साधारण जनसभाजकी सामान्य परंतु सहानुभूतिसूचक सहायता प्राप्त करनेका प्रयत्न करना भी आवश्यकीय है। और इसके लिए कॉन्फरंसने 'सुकृतभंडार फंड' के नामसे चार आना प्रति व्यक्ति-(per head) इकट्ठे कर उसकी आधी रकम शिक्षाप्रचारके कार्यमें खर्च करनेका जो नियम किया है वह बहुत ही उत्तम और दूरदर्शिताका है। यह बात ठीक है कि अबतक हम लोग इस मार्गसे बिल्कुल ही तुच्छ रकम एकत्रित कर सके हैं; परन्तु यदि हमारे मुनि महाराज इस विषयमें उपदेश देनेकी कृपा करें और दूसरी ओरसे गॉवोंके और शहरोंके नवयुवक अपने २ ग्रामों और शहरोंसे 'सुकृत भंडार फंड' की रकम एकत्रित करनेका केवल एक ही महीनेतक प्रयास करें तो प्रतिवर्ष हजारों रुपये इस फंडको मिल सकते हैं। साधुवर्गमें और जवानोंमें केवल उत्साह बढ़ानेकी आवश्यकता है और इसके लिए नियमित पत्रव्यवहार व प्रवासके द्वारा शुभ वातावरण फैला सकें ऐसे कार्यदक्ष असिस्टेंट सेक्रेटरीकी अनिवार्य आवश्यकता है। 'सुकृतभंडार फंड' के इस विद्याप्रचारके पवित्र ध्येयकी सिद्धिके लिए दूसरे भी कई व्यावहारिक मार्ग मौजूद हैं। शारदापूजन, महावीरजयंती तथा संवत्सरी-ये तीन प्रसंग ऐसे है कि इन पर गरीबसे गरीब जैन भी कुछ न कुछ दान करनेके लिए स्वभावतः ही प्रेरित होता है। इस दानकी इच्छाको विशेष प्रबल करना और उसे एक ही दिशाकी ओर फिरा देना केवल इतना ही काम हमारे करनेके लिए बाकी रहता है। विद्याप्रचारके-कार्यमें दान देना ही वास्तविक शारदापूजन है और ज्ञानके सागर महावीर पिताके जन्मका और मोक्षका आनन्दोत्सव करनेका भी यही एक सर्वोत्तम मार्ग है. यह बात यदि हम पेम्फलेटोंके द्वारा, समाचारपत्रोंके द्वारा, साधु महात्माओंके उपदेशों द्वारा, और कॉन्फरन्सके उपदेशकों द्वारा अपने भाइयोंके हृदयोंमें अच्छी तरहसे ठँसा सके तो छोटी छोटी रकमोंसे भी हम हजारों रुपये विद्याप्रचारके लिए इकट्ठे कर सकते हैं।

विद्याप्रचार और कॉन्फरन्सकी सफलताके लिए शिक्षितोंके सम्मिलित होनेकी आवश्यकता।

परन्तु बहुतसा काम शिक्षित लोगोंको अपने जिम्मे कर लेना चाहिए। सेठोंने और साधुओंने आजतक समाज और धर्मको टिका रक्खा है; उन्होंने अपने

ढंगसे समाज और धर्मके लिए जो कुछ बन सका वो किया है। शिक्षित लोग चिल्ला रहे हैं कि देशकालमें परिवर्तन हो गया हैं अतः अब नवीन पद्धतिसे कार्य करना चाहिए, मगर वे पुकार करके ही क्यों बैठ जाते हैं ? कॉन्फरंस ' यह नाम नवीन देशकालके अनुसार बर्ताव करनेके हिमायतियोंने ही तो रक्खा है। मगर उन्हें यह स्वीकार करना पड़ेगा कि उन्होंने कॉन्फरंसके द्वारा समाजको लाभ पहुँचानेवाला कोई भी कार्य–जिसके लिए कि गर्व किया जा सके–अब तक नहीं किया है। कॉन्फरंसके एक सम्मेलनसे दूसरे सम्मेलन तक बीचके समयमें समाचारपत्रोंमें लेख लिखनेका, छुट्टियोंके दिनोमें प्रवास कर भाषणोंके द्वारा लोकमत अपनी ओर करनेका, और अपनेसे हो सके उतना परिश्रम करके ' केलवणी या शिक्षा फंड ' के लिए द्रव्य एकत्रित करदेनेका काम शिक्षितोंको अपने शिर ले लेना चाहिए। ' जैन एज्युकेशन बोर्ड ' के साथ पत्रव्यवहार कर उस संस्थाके संचालकोंकी कठिनाइयोंसे परिचित होना चाहिए; उन्हें कठिनाइयोंसे मुक्त होनेका मार्ग दिखाना चाहिए और बन सके तो कठिनाइयाँ दूर करनेके लिए स्वयमेव भी कोशिश करना चाहिए। अपनी शक्तिके अनुसार इस खातेमें रकम देकर भी दूसरोंके दिलोंमें यह बात ठँसाना चाहिए कि एक शिक्षित मनुष्य कितनी सेवा कर सकता है और वह अपने देशके लिए, समाजके लिए, धर्मके लिए कितना उपयोगी बन सकता है।

अपनी संख्याका भयंकर ह्रास।

अब मैं एक ऐसे विषयपर कुछ विचार प्रदर्शित करूंगा जो कि बहुत ही खेदजनक और अत्याज्य है। बरसोंसे हम उन्नति उन्नतिकी पुकार करते आ रहे हैं; परन्तु इन पुकारोंसे कुछ लाभ नहीं हुआ। हमारी संख्या बढ़नेके बजाय घटती जा रही है; परन्तु हम उस ओर कुछ भी ध्यान नहीं देते। सन १८९१ इसवीमें भारतके सब जैनोंकी संख्या १४,१६,६३८ थी। सन १९०१ में–अपनी कान्फरंसके जन्मके लगभग–वह १३,३४,१४० तक आगई थी, और उस जमानेमें–जब कि तीनों संप्रदायोंकी कॉन्फरंसें पूरी तंदुरस्त थी–संख्याका बढ़ना तो दूर रहा मगर जितनी वह पहिले थी उतनी भी नहीं रही; बल्के सन १९११ में घटकर १२,४८,१८२ रह गई। अभिप्राय यह है कि जिन दस बर्षोंको हम उदयकाल मानते हैं, उनमें तो लगभग एक लाख आदमी हममेंसे कम हो गये हैं। इतना नहीं बल्के पहिलेकी अपेक्षा अब घटतीका प्रमाण भी विशेष हो गया है।

बौद्धोंमें, ईसाइयोंमें, सिक्खोंमें, मुसलमानोंमें और पारसियोंमें संख्या बढ़ती गई है और जब विशाल हिन्दूजातिमें ०॥ टका जितनी कमी हो गई है तब हमारेमें साढ़े छः टका जितनी घटती हुई है। इससे समझमें आयगा कि बहुत ही भयंकर संयोगोंके बीचमें होकर हम गुजर रहे हैं। पारसी, सिक्ख या हिन्दू यदि जाग्रत होनेमें और सुधार करनेमें प्रमाद करेंगे तो उन्हें इतना भय नहीं है। जितना कि हमें है। इसलिए हमें अपने बढ़ते हुए विनाशका मूल कारण निर्भीकतासे निष्पक्ष होकर प्रकट करना चाहिए। जलवायु, शरीर-संगठन आदि बातोंमें जितनी सुविधा-असुविधा अन्य भारतीय प्रजाको है उतनी ही हमें भी है; अन्य जातियोंकी अपेक्षा हम विशेष गरीब भी नहीं हैं। तब फिर अन्य भारतीय जातियोंकी अपेक्षा हमारी संख्या ज्यादा प्रमाणमें कम हुई, इसका कारण क्या है ? मेरी ऐसी धारणा है कि हमारे वर्तमान सामाजिक व्यवहारोंमें ही इस रोगका मूल कारण है। रोटी बेटी व्यवहारमें हम बहुत संकुचित बुद्धिवाले हो गये हैं, इससे अयोग्य विवाहों और विधवाओं तथा विधुरोंकी संख्या बहुत बढ गई है। मृत्युसंख्यामें भी इससे वृद्धि होती जाती है। हजारों युवतियों और युवकोंकी उत्पादक शक्ति इसलिए कुछ काम नहीं करती कि उन्हें विवश होकर अविवाहित रहना पड़ता है। इस तरह हमारी रूढियोंने मृत्यु संख्याके प्रमाणमें वृद्धि कर जन्मकी संभवताको कम की है; और अन्योंको अपनेमें शामिल कर संख्या बढानेकी बुद्धिमत्ताको तो हमने गिरवी ही रख दिया है। अन्य धर्मावलंबियोंको शामिल करनेकी बात तो दूर रही, परन्तु जैनधर्म पालनेवाले लोगोंके साथ भी, प्रान्तभेद, जातिभेद और धर्मभेदके कारण हम विवाहसम्बन्ध नहीं करते हैं। विशेष क्या कहु, एकही धर्म और एकही जातिके होते हुए भी हमें एक साथमें बैठकर खानेसे पतित हो जानेका भय रहता है। आप लोग कहते हैं कि हमारा सुधार हुआ है, हम बुद्धिमान हुए हैं; परंतु मुझे तो डर है कि कहीं सुधरनेके बजाय हम बिगड़ते तो नहीं जा रहे हैं ! हमारे विद्वान महात्मा श्री आत्मारामजी महाराजने लिखा है कि, "अपने पूर्वज हिन्दुओंके बनाये हुए जातिभेदकी परवाह नहीं करते थे; वे धर्मके आधारपर ही समाज रचते थे और संख्याबल और ऐश्वर्यबलकी वृद्धि करते थे; श्री महावीर प्रभुके ७० वर्ष बाद अपने महान गुरु श्रीरत्नप्रभसूरिने ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य और सुतार आदिके १८००० अठारह हजार घरोंको जैन बनाकर उनमें परस्पर रोटी बेटीका व्यवहार जारी किया था और इस तरहसे जैनसमाजकी रचना की थी; इसी

प्रकार श्रीहरिभद्रसूरिने, लोहाचार्यने और जिनसेनाचार्यने भी राजपूत सुतार आदिको जैनधर्मकी शिक्षा दे उनका परस्पर रोटीबेटी व्यवहार करवाया था"। आगे चलकर यही महाराज कहते हैं:-"जैनशास्त्रोंमें तो केवल उसी बातकी मनाई की गई है, कि जिसके करनेसे धर्ममें किसी प्रकारका दूषण लगे। बाकी तो लोगोंने अपनी अपनी रूढियाँ मान ली हैं। आज भी यदि कोई सारी जातियोंको एक करे तो कुछ हानि नहीं है।" मध्यकालीन हिन्दू धर्मगुरुओंने जिन जाति-उपजाति आदिकी बेड़ियोंके द्वारा हिन्दुसमाजको निकम्मा बना दिया था, हमारे उदारचेता और दूरदर्शी आचार्योंने उन्ही बेड़ियोंको धार्मिक एकताकी छेनीसे काट दिया था। मगर खेद है कि वेही बेडियाँ हमने अपने आप फिर अपने पैरोंमें डाल ली हैं और हम जाति-उपजातियोंके दास बनकर दुखी हो गये है। इससे हमारी दशा कितनी भयंकर होगई है, उसका चित्र मैं आपके सामने रखता हूँ। सन १९११ ईसवीमें जैनसमाजकी ६,४३, ५५३ कुल पुरुषसंख्या थी, उसमेंसे ३,१७,११७ कँवारे थे: और ६,०४,६२६ स्त्रीसंख्या थी जिनमेंसे ९, ८१, ७०५ कुमारी थीं। उनमेंसे बालकों और वृद्धोंकी-यानी उन लोगोंकी जो संतान उत्पन्न करनेके अयोग्य हैं-संख्या कम कर दी जाय तो २० से ४५ वर्षके आयुकी बीचके २,३२,०३५ पुरुषोंमेंसे ५९,९१२ कँवारे पुरुष थे और १५ से ४० वर्षके बीचकी आयुवाली २,५३,८५४ स्त्रियोंमेंसे ५,९२८ कुमारी लड़कियां थीं। बड़ी आयुकी इतनी कन्याएँ कुमारी रही इसका कारण सिर्फ एक है। और वह यह है कि अल्प संख्यावाली जातियोंके होनेसे उन्हें वर नहीं मिलसके थे। ५५ जैनजातियां तो ऐसी हैं कि जिनको केवल अपनी सौ या सौसे भी कम संख्यावाली जातिमें ही रोटीबेटीव्यवहार करना पडता है। ऐसी हालतमें यदि जैनियोंकी संख्या प्रतिदिन घटती जाय तो इसमें आश्चर्य करनेकी कौनसी बात है?

ऊपर जो अंक दिये गये हैं उनसे मालूम होता है कि ब्याही जाने योग्य उमरकी ५९,२८ स्त्रियोंके अविवाहित रहनेसे जैनियोंकी संख्यामें जो अभिवृद्धि होती वह नहीं हुई। इसके अतिरिक्त दूसरी तरहसे जो हानि हो रही है वह तो अथाह ही है। छोटी छोटी जातियोंसे कन्याविक्रय, वृद्धिविवाह, अनमेल विवाह होते हैं और उनका परिणाम विधवाओंकी संख्यावृद्धि है। यह सुनकर आपको बहुत ही आश्चर्य और दुःखहोगा, कि सन १९११ ईसवीमें छः लाख स्त्रियोंमेंसे डेढ लाख स्त्रियां विधवायें थी। अभिप्राय यह है, कि पचीस प्रतिशतक विधवाए

थी। भारतकी अन्य जातियोंकी अपेक्षा जैनियोंकी विधवाओंकी औसत संख्या बहुत ज्यादा है। इतनी विधवाओंके विलापके सामने कौनसी जाति जी सकती है? ज्यादा खेद तो इस बातका है कि २० से ४० वर्षकी आयुकी दो लाख स्त्रियोंमेंसे लगभग पचास हजार स्त्रियां विधवाएं थीं, जो वृद्धविवाह और जातियोंके संकुचित क्षेत्रोंका ही परिणाम है। इन अंकोंपर हम पडदा नहीं डाल सकते। यह अपने दुर्भाग्यकी बात है, कि इस प्रश्नपर समाजने शान्तिके साथ विचार करनेके लिये आज तक कष्ट नहीं उठाया है। अन्य जातियोंकी अपेक्षा इस विषयमें सबसे ज्यादा खराब स्थिति हमारी जातिकी है, इसलिये हमको इस विषयमें सबसे ज्यादा निर्भीकतासे और दुरदर्शितासे काम करनेकी आवश्यकता है। मार्ग सीधा है; परन्तु रूढीके पंजेसे जो हमको धर्मका भय दिखाकर डराती है, छूटना कठिन है। विवाहकी भिन्न भिन्न रीतियों और सहभोजन आदि बातें मात्र सामाजिक विषय हैं, धार्मिक विषय नहीं, इसलिये धर्मनाशका 'हाऊ' बतानेवालोंके साथ शान्तिपूर्वक दलीलें करनेके और सामाजको विनाशके मुखमें जानेसे बचानेके मार्ग साफ कर देने चाहिये। मालूम होता है कि स्वामीवत्सल भोजनके अर्थको आज हमारे भाई भूल गये हैं। कितने ही ग्रामोंमें-जिनको कि हम बेसुधरे हुए बताते हैं आजभी जैनधर्म पालनेवाले बनिये, पाटीदार, भावसार आदि भिन्न २ जातिके लोग एक साथ बैठ कर भोजन करते हैं। मगर अपने आपको सुधारे हुये बतानेवालोंने स्वामी-वात्सल्यके स्थानमें, छूत छातकी प्रतिष्ठा की है। यह है अपने सुधारका चिन्ह! क्या यह हमारा कर्तव्य नहीं है, कि हम कल्पित भेदों तथा शास्त्रविरुद्ध वहमों और रूढियोंका परित्याग कर समाजको नष्ट होनेसे बचावें? जितना भी हो सके उतना जल्दी हमें इस कामको करना चाहिए। साधर्मी भ्राताओ! मैं आपसे आग्रह पूर्वक निवेदन करता हुं कि आप इस प्रश्नपर गंभीरतासे विचार करें, समाचार पत्रों व भाषणोंद्वारा इसका ऊहापोह करें, और इसके लिये किसी आचरणीय मार्गका अवलम्बन करें।

एकताके व्यावहारिक मार्ग।

बन्धुओ! यह तो निर्विवाद है कि आजकी राजकीय स्थितिमें हम एकताके विना कदापि जीवित नहीं रह सकेंगे। रोटी बेटी व्यवहारके कॉटेको धीरे धीरे नहीं मगर शीघ्रताके साथ निकालकर फेंक देनेकी कोशिश किये विना और अनुत्पादक व्यक्तियोंकी भयंकर संख्यामें कमी किए विना जैन समाजको टिका रख-

नेका काम कठिन ही नही मगर मुझे तो असंभव मालूम होता है। यह भी ध्यानमें रखना चाहिये कि अपने भिन्न २ गच्छोंमें भी जबतक हम मतसहिष्णु नहीं होंगे तबतक हमारा जीवन टिका न रहेगा। मान्यताओं, रुढियों और क्रियाभेदोंको आगे करके हमारे बीचमें वैमनस्य फैलानेवालोंको-चाहे वे गृहस्थो होंया त्यागी-हमें मजबुत हाथोंसे पकडकर दबा देना चाहिए। तमाम लोगोंके साथ-केवल उन लोगोंके सिवाय जो जैनसमाजकी एकतामें बाधक है-मत सहिष्णुता रखना चाहिए, प्रेमका बर्ताव करना चाहिए। धर्मके नामसे जो हमारे अस्तित्वमें ही कुठाराघात करते है उन्हे हमें कभी उत्तेजन नहीं देना चाहिए और न कोइ ऐसा कार्य ही करना चाहिए कि जिसमें उनको उत्तेजना मिले। इस कार्यके लिए एक उदार विचारका साप्ताहिक अथवा दैनिक पत्र निकालना चाहिए और वह नाममात्रके मूल्यमें प्रत्येक जैनके पास पहुंचे ऐसा प्रबंध होना चाहिए। मेरा विश्वास है, कि इस प्रत्येक जैनसभा और मंडलमें ऐसा नियम होना चाहिए कि जिससे प्रत्येक प्रांत और प्रत्येक सम्प्रदाय या गच्छका जैन उसमें सम्मिलित हो सके। कान्फरन्सने मंदिरो और संस्थाओंकी देखरेखके लिए इन्स्पेक्टर नियत किये है, यह बहुत ही उत्तम है। इन्स्पेक्टरोंको किसी संस्थाकी कोइ भी बात विना देखे न छोडना चाहिए, और यदि किसी बातमें कोइ त्रुटि हो तो उस त्रुटिको छिपानेका प्रयत्न नहीं करना चाहिए। इसी तरह किसी सार्वजनिक संस्थाका कार्य किसी एकही व्यक्तिके या किसी एकही ग्रामके या किसी एकही गच्छके लोगोके हाथमे ज्यादा समय तक नहीं रखना चाहिए। इसमें प्रतिनिधित्वका प्रचार होना बहुत ज्यादा उपयोगी है। इससे प्रत्येकको कार्य करनेका उत्साह बढेगा और प्रतिस्पर्द्धाके कारण 'पहिलेवालेसे मै काम अच्छा करु" इस विचारसे लोग कार्य बहुत उत्साह और उत्तमतासें करेंगे, जिससे संस्थाए बहुत दृढ बनेगी। यह समय धार्मिक झगडे करनेका नहीं है। मै इस ओर खास तरहसे आपका लक्ष खींचना चाहता हूं। शिखरजी, मगसीजी आदि तीर्थोंके झगडे जिन देवके भक्तोंमें होते है, एकही पिताके पुत्र-भाइ भाइ-आपसमें एक दुसरेके विरुद्ध लडनेको खडे होते है, यह बहुत ही हानिकर है; हमारे सार्वजनिक बलको, आर्थिक बलको और धार्मिक विचारोंको नष्ट करनेवाला है। अतः जिस तरहसे हो सके उसी तरह इस झगडेको नष्ट करनेका प्रयत्न करना चाहिए। अपनी जाति व्यापार और बुद्धिके लिए प्रसिद्ध है, तो क्या हम अपने इन आपसी झगडोको मिटानेके लिये

अपनी बुद्धिका उपयोग नहीं कर सकते ? कुछ बुद्धिमान सज्जनोंने इन झगडोंका अन्त करनेके लिये बहुत बडा प्रयत्न प्रारंभ किया है; परन्तु उनके प्रयत्नमें उस समयतक सफलता होना आरम्भ है जबतक कि दोनों सम्प्रदायोंकी मुख्य संस्थाएं (जैसे ' श्वेतांबर जैन कान्फरन्स ' और दिगंबरोकी ' भारतवर्षीय दिगंबर जैन महासभा ') बीचमे पडकर एकता करनेका प्रयत्न नहीं करे। दोनों पक्षोंमेंसे एक भी पक्ष यह बात तो कभी कहनेको तैयार नहीं होगा कि जिनदेवकी पूजा करनेके अधिकारी केवल दिगंबर ही है अथवा केवल श्वेतांबर ही है। मैं तो यह कहुंगा कि जैनकुलमें उत्पन्न होनेवालोंकी ही नहीं बल्कि संसारभरके मनुष्योंको जोकि जैनधर्मसे सहानुभूति रखते हैं।

गृहस्थो अब मैं आपका विशेष समय लेना नहीं चाहता। वर्तमानमें जिन दो वातोंकी तमाम संसारको बहुत ज्यादा जरूरत है उन्हीं दो वातोंपर मैंने बहुत ज्यादा जोर दिया है, यानी (१) ऐक्यबल, और (२) विद्याबलके विषयमें ही कह कर मैंने अपने भाषणको पूरा किया है। मैं जानता हूं कि कान्फरन्सके सभापतिको शास्त्रोद्धार जीव-दया, साधु सुधार, जीर्णोद्धार आदि वातोंपर भी भी बोलना चाहिये, ऐसी एक रूढी चली आई है, परन्तु मैं उस रूढीका आदर न कर सका इसका कारण यह है कि मैं 'उपयोगिता' के सिद्धान्तका श्रद्धालु और तात्कालिक आवश्यक्ताओं पर ही लक्ष देनेवाला मनुष्य हूं। यदि इसमें किसीको मेरी भूल मालूम हो तो मैं उनसे क्षमा मॉगता हूं।

जैन समाज और हिन्दू युनिवर्सिटी।

हिन्दुओंने शिक्षा प्रचारके क्षेत्रमें ' हिन्दू युनिवर्सिटी ' स्थापनका जो महान और प्रशंसनीय कार्य किया है उसके लिये मैं हिन्दु भाइयोंको धन्यवाद देताहुं, और देश कालकी अवश्यकताके अनुसार जो यह कार्य प्रारम्भ हुआ है उसकी मैं सम्पूर्णतया विजय चाहता हुं। साथ ही समयानुकूल यह सूचित करना भी अपना कर्तव्य समझता हूं कि, अन्य हिन्दू जातियोंकी तरह जैनभाइयोंको भी चाहिये कि वे इस संस्थाको अपनी समझें और उसे पूर्णतया मदद देवे। हिन्दु युनिवर्सिटीको भी चाहिये कि वह हृदयबल और बुद्धिबलके चमत्कारिक खजाने तुल्य जैनसाहित्यके अभ्यासके लिये प्रत्येक सुविधा सच्चे दिलसे कर देवे।

उपसंहार.

गृहस्थो, अन्तमें, आपने मुझे प्रमुख पद दिया इसके लिये और शान्ति तथा धीरजके साथ बहुत समय तक आप मेरी बातें सुनते रहे इसके लिये मैं अन्तःकरणपूर्वक आपको धन्यवाद देता हूं और विनती करता हूं कि जिस जीवित श्रद्धाका उल्लेख मैं अपने भाषणके प्रारम्भमें कर चुका हुं वह जीवित श्रद्धा अपने दिलमें रखकर, कान्फरन्समें उपस्थित होनेवाले प्रश्नोंका शुद्धचित्त और बुद्धिके साथ निराकरण करें, और इस बातको ध्यानमें रखते हूए कि–'अपना उद्धार अपने ही हाथ है' आवश्यकीय कार्यों और सुधारोंको अविलंब करना प्रारम्भ करदें। इस प्रवृत्तिसे शासननायक देव भी प्रसन्न होकर हमारे हृदयमें विशेष शक्तिकी प्रेरणा कर हमें निजपरका कल्याण करनेके योग्य बनायेंगे।

[त्यारपछी सब्जेक्टस कमिटी (विषयनिर्णायक सभा) ना सभ्यो कोन्फरन्सना बंधारणना नियम अनुसार चुंटी काढवामां आव्या हता. तदनंतर जैन एज्युकेशन बॉर्डनी जनरल सभा एकठी मळी हती तेमां सं. १९७२ अने १९७३ नो बॉर्डनो रीपोर्ट तेना एक सेक्रेटरी रा. मोहनलाल दलीचंद देशाइए वांची संभळाव्यो हतो. ते रीपोर्ट आमां मूकवामां आव्यो छे.]

द्वितीय दिवस. (ता. ३१-१२-१७).

(१) (प्रमुखके तरफसे) राजभक्ति।

यह श्री जैन श्वेताम्बर कान्फरेन्स भारत सम्राट श्री पञ्चम ज्योर्ज और श्री महारानी भारतेश्वरी मेरीकी दीर्घायुके लिये प्रार्थना करती है और श्री ब्रीटीश ताजमें पूर्ण श्रद्धा और राजभक्ति प्रकाश करती हैं। और युरोपमें जो वर्त्तमान महासमर प्रबल हानि पहुंचा रहा है उसकी शीघ्र शान्ति हो ऐसी इच्छा प्रकट करती है।

(२) (प्रमुखके तरफसे) भारतसचिव स्वागत।

भारत सचिव माननीय राइट आनरेबल मि० मांटेग्यु जो भारत शासनसुधारके लिये भारतमें पधारे हैं, उनका यह कान्फरेन्स सादर स्वागत करती है और उनके द्वारा हिन्दकी आशा पूर्ण सफल हो उसके लीए प्रार्थना करती है।

(३) (प्रमुखके तरफसे) शोक प्रकाश ।

यह कान्फ्रेन्स जैन समाजके एक झलकते हुए अमूल्य रत्न सर्व सम्मानित श्री द्वितीय जैन कान्फ्रेन्सके प्रमुख कलकत्ता निवासी राय बद्रीदास मुकीम बहादुर की मृत्युपर हार्दिक शोक और उनके समस्त कुटुम्ब परिवारके प्रति अपनी सहानुभूति प्रकाश करती है ।

(४) हिन्दू युनिवर्सिटी और जैन कौम.

बनारसमें हिन्दू युनिवर्सिटीमें जैन विद्यार्थियोकी अच्छी संख्या होनेकी आशा की जाती है और यह कान्फ्रेन्स वहांके कार्य्यवाहकोसे आग्रहपूर्वक निवेदन करती है कि जब हिन्दू युनिवर्सिटीका अभ्यासक्रम नियत करनेका प्रबन्ध होवे उस समय हिन्दू धर्मका पठनक्रमके साथ जैन धर्मग्रन्थोंको भी उचित स्थान देवे और इस कार्य्यके लिये फण्ड वगैरहकी योजना और स्कोलरशिप आदिके लिये जो जैन कौमके मेम्बरान मुकर्रर हुए है उनको पूरी पूरी सहायता देनेके लिये यह कान्फ्रेन्स जैन श्रीमंतोंसे सूचना करता है ।

दरखास्त—रा. रा. मकनजी जे. म्हेता बारिष्टर मुंबई ।
अनुमोदक—राजा सत्यानन्द प्रसाद सिंह, बनारस ।
वि० ,,—बाबु राज कुमार सिंहजी, कलकत्ता ।

[आ वखते हिंदु युनिवर्सिटीमां जैन विद्यार्थीओ माटे तेमज जैन धर्म शिक्षण माटे जोइता फंडनी अपील थतां घणी सारी रकमो भराइ हतीं के जेनी विगतवार टीप आमां छेवटे आपवामा आवी छे. पछीथी ते संबंधी कमिटी नीमवामां आवी हती.]

आ कमीटिना सेक्रेटरी तरीके कलकत्ताना बाबुसाहेब राजकुमारसिंहजी ने निमवामां आव्या छे. तेओ ए फंडमां भरायेल रकमो वसुल करीने ते रकम हाल बेंगाल बेंकमां राखवानो निर्णय करेल छे.

कमीटिना मेम्बरोना नामो.

शेठ हीरजी खेतसी	शेठ कुंवरजी आणंदजी
,, लालभाई कल्याणभाई	,, बालचंद हीराचंद
रा. रा. गुलाबचंदजी ढढा M. A.	बाबु दलेलसिंहजी
महाराज बहादुरसिंहजी	बाबु राज कुमार सिंहजी सेक्रेटरी.
राजा विजेसिंहजी	,, पुरणचंदजी नाहर M. A. B. L.

बाबु राय कुमार सिंहजी
,, निहालचंदजी
शेठ नागजीभाई गणपत
,, रामचंद जेठाभाई
,, जेवंतमलजी रामपुरीया.
,, बहादुरसिंहजी सिंघी.
राजा सत्यानंद प्रसाद सिंह
रा. रा. मकनजी जे. म्हेता बारीस्टर.
,, मोतीचंद गिरधरलाल कापडिआ. सोलीसीटर
,, मोहनलाल दलीचंद देसाई. वकील.

(५) धार्मिक शिक्षा।

यह कान्फ्रेन्स अपने समाजमें धर्मशिक्षा के लिये विशेष अभाव अनुभव करती है और धर्मकी पुष्टि और विस्तारके लिये धर्मशिक्षाकी आवश्यकता समझती है। कान्फ्रेन्स नीचे लिखे उपायोंको कार्यमें परिणत करनेका समस्त श्वेताम्बर जैनियोंसे विनम्र निवेदन करती है।

(१) प्रत्येक ग्राम और नगरमें धर्मशिक्षाके लिये पाठशालाए पुस्तकालय आदि स्थापित और उसके कार्यनिर्वाहकी सुव्यवस्था होनी चाहिये।

(२) धार्मिक शिक्षाके लिये प्राकृत या संस्कृत ग्रन्थोंका सरल भाषामें अर्थ सहित प्रकाश करनेका प्रबन्ध होना चाहिये।

(३) धार्मिक शिक्षाके लिये सुयोग्य शिक्षक और शिक्षियित्रीकी विशेष आवश्यकता है इस कारण जैन युवकोंको और स्त्रियोंको उच्च संस्कृत और प्राकृत शिक्षा देनेका प्रबन्ध होना चाहिये।

दरखास्त—शेठ अमरचंद घेलाभाई भावनगर।
अनुमोदक—पण्डित हंसराजजी अमृतसर।
विः अनुमोदक—रा. रा. हीराचन्द लीलाधर झवेरी जामनगर।
,, ,, — ,, अमृतलाल भावजी शाह. कलकत्ता।

(६) प्राकृत भाषाका उद्धार।

अपने शास्त्रोंकी भाषा प्रायः मागधी होनेके कारण उसकी शिक्षाकी आवश्यकता है और उसकी रक्षा करनेकी भी खास जरुरत है।

(१) प्राकृत भाषाका सरल अभ्यासके लिये जो कोष तैयार करानेका विचार किया गया है उसको कार्यमें परिणत करनेके लिए वह कोष जल्दी प्रकाशित करानेकी यह कान्फ्रेन्स सब जैनी भाइयोंका लक्ष्य आकर्षण करती है।

(२) प्राकृत भाषाका सरल व्याकरण शीघ्रता पूर्वक तैयार करनेकी जरु-

रत है और इस विषयमें अधिक प्रयास करनेकी आवश्यकता समझती है।

(३) जैनियोंकी पाठशाला और विद्याशालाओंमें प्राकृत भाषाका खास शिक्षण देनेके लिये प्रबन्ध करनेकी यह कान्फ्रेन्स उनके कार्यवाहकोंसे सूचना करती है।

(४) हिन्दुस्थानकी जुदी जुदी युनिवर्सिटियोंमें प्राकृत भाषा दूसरी भाषाके समान जैन विद्यार्थी भी ले सके इसका जैन विद्वान और संस्थाओंसे यह कान्फ्रेन्स उद्योग करनेका अनुरोध करती है और कलकत्ता युनिवर्सिटीने प्राकृत भाषाको अपने पठनक्रममें दाखिल करके उपकार किया है उसके वास्ते यह कानफ्रेन्स उपगार मानती है और दूसरी युनिवर्सिटीओंको भी उसका अनुकरण करनेका अनुरोध करती है और इस प्रस्तावकी नकल जाहिर पत्रोमें छपवा दी जाय और उसकी एक नकल कलकत्ता युनिवर्सिटीके और दूसरी युनिवर्सिटीओंके संचालकोंके पास भेज दी जाय।

दरखास्त—पण्डित हरगोविन्ददास कलकत्ता।
अनुमोदक—रा. रा. मनसुखलाल रवजीभाई मुंबई।
वि: ,,—पण्डित बृजलालजी बनारस।

(७) जैन साहित्य प्रचार।

१। जैन सिद्धान्त प्रसिद्ध करने तथा जैन साहित्यका प्रचार करनेके लिये जो अपने पूज्य मुनिराज श्री तथा पुस्तक प्रकाशक संस्था और विद्वान लोग प्रयत्न कर रहे हैं, उसके लिये यह कान्फ्रेन्स हार्दिक सन्तोष प्रकाश करती है और उनकी सेवामें आग्रह पूर्वक प्रार्थना करती है कि "सस्ता साहित्य" बढ़ानेके लिये ऐसी व्यवस्था की जाय कि जिसमें जैन साहित्यका और भी विशेष प्रचार हो।

२। जैनियोंका प्रसिद्ध और अत्युत्तम प्राचीन साहित्य जिन जिन भण्डारोंमें बन्द करके रक्खा हुआ है उनमेंसे निकलवाकर जिसमें उस साहित्यका लाभ मानव समाज उठा सके ऐसी शीघ्र चेष्टा करनी चाहिये, उन ग्रन्थोंके नष्ट हो जानेके पहिले ही यह कान्फ्रेन्स समयानुकूल प्रार्थना करती है और आशा रखती है कि वह शीघ्र ही छपवा कर प्रकाशित कर दिया जाय। पाटण, जैसलमेर, खम्भात, अहमदाबाद और लीमड़ी वगैरह स्थानोंके भण्डारोंके कार्यवाहकोंका ध्यान इस विषय पर खास करके आकर्षित किया जाता है। प्राचीन जैन साहि-

त्यके प्रचार के लिये श्रीमान गायकवाड़ महाराजने जो प्रयास किया है और कर रहे है उसके लिये यह कान्फ्रेन्स गायकवाड़ सरकारको अन्तःकरणसे धन्यवाद देती है।

३। वम्बई युनिवर्सिटीमें जैन साहित्यके लिये खास स्कौलरशिप स्व० शेठ अमरचन्द तलकचन्दके तरफसे देना निश्चित हुआ है, उसी प्रकार दूसरी युनिवर्सिटीओंमें भी स्कौलरशीप देनेके लिये जैन श्रीमतोंसे आग्रह करती है।

दरखास्त—शेठ कुंवरजी आणन्दजी भावनगर।
अनुमोदक—शेठ लक्ष्मीचन्दजी घीआ प्रतापगढ़।
विः ,,—बाबु अचलसिंहजी दिल्ली।
,, ,,—शेठ वीरजी गंगाजर मुंबई।

(८) प्रमुखके तरफसे) शिलालेखोंका उद्धार।

शिलालेखोंके संग्रह करनेकी यह कान्फरन्स अत्यन्त आवश्यकता समझती है; क्योंकि उनसे जैन धर्म के इतिहासको मालूम करनेमें बहुत मदद मिलती है; इस उद्देश्यको कार्य्यमें लानेके लिये निम्न लिखित कमीटी नियुक्त की जाती है।

रा० रा० दोलतचन्द पुरुषोत्तम वरोडिया. बी० ए०।
"सि० डी० दलाल. एम० ए०।"
रा० रा० केशरलाल प्रेमचन्द मोदी. बी० ए० एल० एल० बी० वकील
रा० रा० मोहनलाल दलीचन्द देसाई. बी० ए० एल० एल०बी० वकील।
बाबू उमरावसिंह टांक. बी० ए० एल० एल० बी० वकील चीफ कोर्ट।
शेठ डाह्याभाई प्रेमचन्द मोदी।
बाबू साहेब पूरणचन्द्रजी नाहर एम० ए० बी० एल० वकील।

इस कार्य्यमें प्रत्येक जैनिओंकी सहायता देनी चाहिये और जहां जहां भण्डार और शिलालेख हों उनकी यादी दिलानी चाहिये. नोंध लेनेवाले पुरुषकी रुकावट नहीं करनेके लिये यह कान्फरन्स आग्रह करती है।

(९) स्त्री शिक्षा.

जैन समाजमें सर्वत्र स्त्री शिक्षा प्रचारके लिये यह कान्फ्रेन्स नीचे लिखे उपायोका ध्यानमें लेनेका आवश्यकता स्वीकार करती है।

१। प्रत्येक जैन अपनी पुत्रीको कमसे कम प्राथमिक शिक्षा अवश्य दें।

२ । जिनसे हो सके वो अपनी पुत्रीको माध्यमिक और उच्च शिक्षण दें और वह शिक्षण पुत्री बेफिकरीसे ले सके इस वास्ते उसकी विवाह छोटी उमरमें न करें।

३ । जिन स्थानोंमें जैनोंकी अच्छी संस्था है और वहां सार्वजनिक कन्याशाला न होय तो उस स्थानके जैन महाशयोंको उचित है कि अपनी कन्याशाला स्थापन करनेका बन्दोबस्त करें।

४ । बड़ी उमरकी श्राविकाओंको दोपहरको फुरसतके समय व्यवहारोपयोगी सामान्य ज्ञान देनेके लिये स्थान २ पर ऐसे खास वर्ग खोलनेकी जरूरत है कि जिन खास वर्गोंमें आरोग्य विद्याके मूल तत्व बीमारोकी शुश्रुषा और तात्कालिक इलाज और भरतकाम वगैरहकी शिक्षा दी जाय ।

५ । जैन कन्याशाला और श्राविका शालाओंके लिजे स्री शिक्षकोंको तैयार करनेके लिये यह बात खास जरूरतकी है कि श्राविका और खास कर विधवाओंको फीमेल ट्रेनिंग कौलिजोमें अधिक प्रमाणमें दाखिल कराके शिक्षा कराना और ऐसी अभ्यास करती हुई स्त्रियोंको जिस जिस प्रकारकी आवश्यकतायें हो वह स्कौलरशिप वगैरह से सहायता दी जाय ।

दरखास्त—राजा विजय सिंहजी बहादुर आजीमगंज ।
अनुमोदक—रा. रा. वीरजी राजपाल मास्तर. मुंबई ।
विः ,, — ,, नगीनदास पु नाणावटी ।
,, ,, — ,, देवचन्द दामजी कुंडलाकर, भावनगर ।
,, ,, — ,, धरमशी रामजी टोलीआ. कलकत्ता ।

(१०) सहधर्म्मियोंको आश्रय ।

अशक्त, निरुद्यमी; दुर्दशाग्रस्त भाइयों तथा आश्रयहीन विधवाओं और वालकोंकी स्थितिमें सुधार करनेके लिये चेष्टायें की जाय और जिससे वे अपने २ निर्वाह अच्छी तरहसे कर सके उसका वन्दोवस्त किया जाय । बालाश्रम, विद्याश्रम आदि संस्थाओंको स्थापन करने तथा उन्हें हर तरहसे मदद देनेके लिये जैन श्रीमन्तोसे यह कान्फरन्स आग्रह करती है ।

दरखास्त—रा. रा. मणीलाल खुशालचन्द. पालणपुर ।
अनुमोदक—बाबु दयालचन्दजी. आग्रा ।
व्दिः ,, —,, पुनमचन्दजी सावनसुखा. कलकत्ता ।

(११) (प्रमुखके तरफसे) संप (एकता).

समग्र ज्ञाति, और संघ समुदाय और समस्त जैन कोममेंसे कुसंपको हटाकर सर्वत्र संपका प्रचार होनेकी आवश्यकता यह कान्फरन्स स्वीकार करती है और आपस आपसके कुसंपोको त्याग कर गच्छ कदाग्रह छोड़के ऐक्यता करनेका प्रत्येक ग्राम व शहरोंके संघको आग्रहपूर्वक यह कान्फरन्स भलामन करती है।

अपनी २ ज्ञातिके झगड़ोको और तीर्थोंके झगड़ोंको निकाल लवाद मार्फत करानेका यह कान्फरन्स पसन्द करती है। क्योंकि इससे लाखो रुपयोंकी बरबादी बचती है।

तृतीय दिवस ता. १-१-१८

प्रस्ताव.

(१२) प्रमुखके तरफसे जैन पर्व्व).

कलकत्तामें जैनियोंकी संख्या अधिक है और व्यापारमेंभी पंक्ति उंची है इस लिये यह कान्फरेन्स बंगाल सरकारसे विनम्र प्रार्थना करती है कि वह जैनियोंके एक प्रसिद्ध पर्व कार्त्तिक शुक्ल पूर्णिमा को आम तहवार (पबलिक हालिडे) नियत कर उस एक दिनको प्रतिवर्ष छुट्टियोंकी तालिकामें सामिल करे क्योंकि उस दिन यहां जैनियोंका एक विशाल धार्मिक महोत्सव याने श्रीजिनेश्वरदेवकी सवारी बड़े आड़म्बरसे निकलती है और उसमें आम लोग सम्मिलित होते है। इसकी एक नकल गवर्णमेन्ट बंगालको भेजी जाय।

महावीर जयंति (चैत्र शुक्ल १३) और भाद्र शुक्ल चतुर्थी और पञ्चमी जिसको अपने सम्वत्सरी कहते हैं उसको सारे हिंदमें पब्लिक गेझेटेड हालिडे नियत करना चाहिये। इसकी नकले स्थानिक गवर्णमेण्ट और गवर्णमेण्ट आफ इण्डियाको भेजी जाय।

(१३) श्री जैन श्वेताम्बर एज्युकेशन बोर्ड।

श्री जैन श्वेताम्बर 'एज्युकेशन बोर्डने शिक्षा प्रचारके लिये आज तक जो कुछ प्रयास किया है उससे यह कान्फ्रेंन्स संतोष प्रकाश करती है और उसको निम्न लिखित कार्य करनेकी आवश्यकता बतलाती है।

(क) जिन जिन स्थानोंमें जैनियोके धार्मिक और व्यवहारिक शिक्षा देनेके विद्यालय वर्त्तमान है उन की परिदर्शना और जहां कोई

त्रुटि हो तो सुधार करें और जहां ऐसी पाठशाला या विद्यालयका अभाव हो वहां पर शीघ्र ऐसी शिक्षाका उचित प्रबन्ध करें।

(ख) जैन क्रमवार वांचनमाला (टेक्सट बुक) तैयार करें और प्रत्येक पाठशाला या विद्यालयोंमें एक ही प्रणालीसे शिक्षा दी जाय और वार्षिक परीक्षा भी एक ही साथ ली जाय इसका प्रबन्ध करें और परीक्षाके पश्चात् उत्तीर्ण छात्रोंको प्रमाणपत्र (सर्टिफिकेट) और पारितोषिक आदिकी व्यवस्था करें।

(ग) जीवविचार, नवतत्त्व, दंडक, क्षेत्रसमास, संग्रहणी, कर्म्मग्रन्थ और प्रतिक्रमणादि विषयों पर सरल भाषामें अर्थ सहित पुस्तकें शोधकर प्रकाशित करनेका जो प्रबन्ध चल रहा है उसका कार्य शीघ्रताके साथ सम्पूर्ण करावें।

(घ) विद्यार्थियोंके लिये छात्र वृत्ति (स्कालरसिप) तथा पुस्तकोंकी सहायता जैन बोर्डिंगमें उनको मुफ्त (फ्री) रखनेका प्रबन्ध करें।

(ङ) तीर्थस्थानोंके पहोंच (रसिद) बूकमें और और खाताओंके साथ श्री जैन कान्फ्रेन्स केलवणी फण्डकी कालम दाखिल करनेके लिये श्री तारंगाजी तीर्थके ट्रष्टी महाशयगणने स्वीकार किया हैं इसके लिये यह कान्फ्रेन्स उनको धन्यवाद देती हैं और दूसरे दूसरे तीर्थके ट्रष्टियों या कार्यवाहकोंके साथ इसी प्रकार प्रबन्ध करनेके लिये बोर्डको सूचित करती है।

शिक्षादिकी उन्नति करनेके लिये कइएक लोकल सब कमीटियां स्थापन कराने चाहिए। यह सब-कमीटियां स्थानिय शिक्षा व समाज उन्नति कारक कार्य्योंका बंदोबस्त करेगी और स्थानिक चंदा वगैरह इसका खर्च निर्वाह करेगी। एव प्रत्येक वर्ष Conference का Education Board के मारफत कान्फरन्समें हिसाब पेस करेगी, Conference का Education Board अगर किसी खरच संबन्धि विषयमें अनुरोध करे तो सब कमिटियां उसे करनेमें बाध्य रहेगी। लोकल सब कमिटियां की नियमावली व स्थानादि Education Board निर्धारित करेगी।

जो भ्राता (भाई) रु० ५ दर वर्ष चंदाका देगा वह इस ऐज्युकेशन बोर्डका मेम्बर गिना जायगा और जो आदमि इकट्ठा रु० १००, देगा वह इस बोर्डका लाईफ मेम्बर हो सकता है। सब मेम्बरोंको ऐज्युकेशन बोर्डमें वोट देनेका अधिकार है और जनरल बोर्डके मिलने तक बोर्डके कार्य्य करनेकी २५ मेम्बरोंकी एक मेनिजिंग कमिटी करनेकी सत्ता बम्बईके मेम्बरोंको दिया जाता है। यह

अनुमोदक—रा. रा. मूलचन्द आशाराम वेराटी अमदावाद।
विशेष अनुमोदन—पण्डित हंसराजजी।

(१७) जीव दया।

" अहिंसा परमोधर्म्म; यतो धर्म्मस्ततोजय: । "

अपने लोगोंका यही सर्वोपयोगी प्रथम सिद्धान्त है, इसलिये यह कान्फरन्स
नके इस अधिवेशनमें समस्त समुपस्थित दयाल सज्जनोंसे इसी सिद्धान्तको
हो उनका ुती से यथेष्टरूपमें फैलानेकी आन्तरिक प्रार्थना करती है और इसके
२। लये नीचे लिखे उपाय निवेदन करती है।
दाखिल क समस्त जीवोंकी रक्षा करने और उनके हिंसा रोकनेका योग्य
३। ना।
का ज्ञान अ पिंजरापोलमें, पिंजरापोलोंके कार्यवाहकोंकी बेदरकारी सें जो मूंगे मा-
४। ःख सहन करना पड़ता है, उसके मिटानेका बन्दोबस्त करना।
सस्ते भाड़े मनुष्यकी खुराक और धर्मके नामसे होता हुवा पशुवध और फैशन
५। ये जूदी जूदी रीतिसे जो निरपराधी और मूंगे प्राणियोंके उपर कसा-
सोधनेकी ता है उसके उनको बचानेका प्रयत्न करना।
कान्फेन्सक जानवरोंके शारीरिक अवयवोंसे निर्मित चीजें कचकड़ेके पदार्थ और
जाता है चर्म वगैरहको छोड़कर उनके बदलेमें निर्दोष वस्तुओंको काममे
तैयार क लाना चाहिये।

५। खास कलकत्तेमें आम और बंगाल पंजाब इत्यादि प्रान्तोंके शहेरोंमें आम रास्तोंपर कसायोंकी दुकानोंमें खुले हुए वध किये हुये जानवरोंका कलेवर लटकते रहते है इससे खास कर जैनियोंके चित्तको अत्यन्त क्लेश होता है और आम लोगोंकी तन्दुरस्ती को हानि पहुंचती है इस लिये वो दुकाने आम रस्तोंसे हटा देनेको यह कान्फरन्स बंगालके गवर्नर साहब और दूसरे प्रांतोके उपरी अधिकारिओ तथा शहेरोंकी म्युनिसिपालीटीके चेयरमेंनोंसे निवेदन करती है।

इस कार्यके सम्बन्धमें धुलियाकी श्री प्राणीरक्षक संस्था ने जो दरखास्त की है उनको यह कान्फरन्स सम्मत है और अन्य मंडलो जो कार्य कररहा है उसको यह कान्फरन्स धन्यवाद देती है।

इस प्रस्तावकी नकलें जूदे जूदे शहेरोंकी म्युनिसिपाल्टीका चेयरमेन और

बंगालका श्रीमान गवर्नर साहब और दूसरे प्रांतोंका उपरी अधिकारियोंको भेज दी जाय।

दरखास्त–रा. रा. हाथीभाई कल्याणजी.

अनुमोदक–मी० बी० एन० मैशरी.

वि:–मी० शामजी लाडण.

(१८) हानिकारक रिवाज।

अपनी जातिमें आजकल रिवाजे जैसे कन्या विक्रय बाल विवाह, वृद्ध विवाह, वेश्यानाच, मृत्युके पीछे अधिक शोक करना, मिथ्यापर्वोंका मानना, एक स्त्रीकी मौजूदगीमें दूसरी शादी करना, आतशबाजी छोड़ना आदि जो कुरीतियां प्रचलित हैं उन सबको सर्वथा छोड़नेके लिये यह कान्फ्रेन्स उपदेश करती है।

जो जो ज्ञाती और कोमोने हानीकारक रीवाजों बंध करनेके लीए ठरावो पसार कीया है और अमलमें रखा है उसकी यह कान्फ्रन्स धन्यवाद देती है तथा उस सम्बन्धीका रिपोर्ट कान्फरन्स आफिस को भेजा जाय ऐसी उनलोगोंसे निवेदन करती है।

दरखास्त–बाबु राय कुमार सिंह, भागलपुर।

अनुमोदक–बाबु माणेकचन्द शेठ कलकत्ता।

(१६) (प्रमुखकी तरफसे)

श्रीधार्मिक हिसाब तपासनी खाता।

हरएक धार्मिक खातोंका हिसाब साफ और अच्छी अवस्थामें रहनेसे आमदनीकी वृद्धि हो जाती है इस लिये हिसाब तैयार करना और उसकी रिपोर्ट प्रति वर्ष प्रगट करनेको यह कान्फ्रेन्स आवश्यकता समझती है। और कान्फ्रेन्सकी तरफसे नियत हुए हिसाब परीक्षकोंको हिसाब बतलानेके लिये कार्यवाहकोंसे खास आग्रह करती है। इस काममें मदद पहुँचानेके लिए हरएक साधर्मी भाइयोंका ध्यान खींचती है। जिस तरह हो यह ठहराव सर्वत्र अमलमें आवे और धर्मादा द्रव्यकी रक्षा और इस उद्देश्यकी सफलता होनेके वास्ते जहा श्री संघके नामसे जो धार्मिक संस्था है उन सबोंका हिसाब प्रकाश करनेके लिये यह कान्फ्रेन्स वो संघके कार्यवाहकोंसे हिसाब प्रकट करनेका आग्रह करती है। जिस धार्मिक खातोंके कार्य वाहकोंने इस तरह हिसाब बतलाया है और प्रकट किया है

उनको यह कान्फ्रेन्स धन्यवाद देती है।

(२०) जीर्ण मंदिरोद्धार.

" पूना कान्फ्रेन्समें तीर्थ रक्षक कमेटीके मुकरर करनेके लिये ठहराव कीया था जिसको यह कान्फ्रेन्स स्वीकार करती है और कार्य शिघ्रतासे करनेके लिये आग्रह करती है. "

कमेटीका मेम्बरोंके नाम. (वधारनेकी सत्ता साथ).

१ शेठ कस्तुरभाई मणीभाई
२ ,, कीकाभाई प्रेमचंद रायचंद
३ ,, देवकरणभाई मुलजी
४ ,, नगीनभाई मंछुभाई
५ ,, नेमचंद माणेकचंद कपुरचंद
६ ,, कल्याणचंद शोभागचंद
७ ,, भीमाजी मोतीजी
८ ,, पनाजी भीमाजी
९ ,, रवजी सोजपाल
१० ,, मोतीलाल मुलजी
११ ,, लालजी भारमल
१२ ,, भोगीलालवीरचंददीपचंदजे.पी.
१३ शेठ लखमशी हीरजी मैशरी
१४ ,, मोहनलाल मगनभाई
१५ ,, खेतसी खियसी
१६ ,, सर नसनजी त्रीकमजी
१७ शेठ मणीभाई दलपतभाई
१८ ,, जीवणचंद धरमचंद
१९ ,, वीरचंद कृष्णाजी
२० ,, लालभाई कल्याणभाई
२१ ,, कुंवरजी आणंदजी
२२ बाबु साहेब रायकुमार सिंहज़ी
२३ शेठ लक्ष्मिचंदजी घीया
२४ शेठ चीमनलाल कुबेरदास
२५ महाराज बहादुरसिंहजी
२६ राजा विजयसिंहजी
२७ बाबु धन्नुलालजी सचेती
२८ ,, बहादुरसिंगजी सिंघी
२९ ,, दलेलसिंहजी जोहरी

(२१) (प्रमुखके तरफसे) कान्फ्रेन्स बंधारण ।

दसवी कान्फ्रेन्समें जो बंधारणका ठहराव हुआ था वही कायम रक्खा जाय और जो दूसरी कालम " कार्य विस्तार" की है उनमें निम्न लिखित द्वारा बढ़ा दिया जावे ।

जातिके सङ्घके महाजनोंके और पक्षके तकरारी और विवादग्रस्त मश्नोमें यह कान्फ्रेन्स कोइ भी हाथ नहीं धरेगी ।

स्टेन्डींग कमीटिके मेम्बरोके सुकृत भंडार फंड अवश्य देना चाहिए.

नहीं चूंटुं.

નહીં ચૂંટું નહીં ચૂંટું, ફુલોને ના, નહીં ચૂંટું;
સુવેલીને નહીં લૂંટું, ફુલોને ના નહીં ચૂંટું.
સલૂણાં એ સુંવાળાં એ, સુવાસી છે સુખાળાં એ;
નહીં એને કદી ચૂંટું, નહીં વેલી વૃથા લૂંટું.
મધુરાં એ મનોહારી, ખુબી એની અહો ! ન્યારી;
કહો ઘા કેમ કરૂં કારી ! દ્રવે શું ના હૃદય ભારી ?
હસંતાં એ ઉલ્લાસે જે, રમંતાં તે વિલાસે જે;
કહો તેને ચૂંટું કેમ ?, સરે એથી કંઇ નેમ ?
અડાડું ના વળી હાથ, રખે બ્હીશે હૃદય સાથ !
નહીં નાકે જરી સૂંઘું, સુગંધીને નહીં લૂંટું.
રહી આઘો મધુ પીતો, નજર માંડી રહું જોતો;
ગણું એમાં ખરૂં સુખ, જશે ભાંગી બધી ભૂખ.
મૃદુ ભાવો નહીં મૂકું, નહીં એથી જરી ચૂકું;
ફુલોને હા, નહીં ચૂંટું, સુવેલીને નહીં લૂંટું.

જ. પુ. જોશીપરા. M. A.

મધુબિન્દુ પૃ. ૩૭-૩૮.

पंडित अर्जुनलाल शेठी अने जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्स.

જૈન તેમજ જૈનેતરમા પંડિત અર્જુનલાલ શેઠીનું નામ સુવિદિત છે. ઉક્ત ત્રણ વર્ષથી તે જયપુર રાજ્યની તુરંગમા સડતા હતા અને થોડાએક સમય થયાં તેમને સરકારને સ્વાધીન કરવામા આવ્યા છે. તેમને કોઈ પણ જાતની તપાસ ચલાવ્યા વગરજ કેદમાં પૂરવામાં આવેલ છે. તે દિગંબર જૈન છે, અને મૂર્તિ પૂજા કર્યા વિના અન્ન નહિ લેવાનો તેમને નિયમ છે. તુરંગની અનેક હાડમારીઓ વચ્ચે પણ નિત્ય નિયમ પ્રમાણે તેમને જયપૂર રાજ્ય તરફથી પૂજા કરવાની સગવડ કરી આપવામા આવી હતી એટલું તેમને આશ્વાસન હતું. પણ સરકારને સ્વાધીન થયા. પછી આ આશ્વાસન છીનવી લેવામાં આવ્યું છે અને તેના અંગે કેટલાક દિવસોથી તેમણે અન્ન લેવું છોડી દીધું છે, અને આ પ્રકારના ભુખમરાને લીધે દિન પ્રતિદિન ક્ષીણ થતા જાય છે આવા સમાચાર સાંભળવામા આવ્યા છે. પંડિત અર્જુનલાલ શેઠીનો શો ગુન્હો છે તે કોઈ જાણતું નથી તેની યોગ્ય તપાસ ચલાવવા માટે અનેક દિશાઓમાથી સરકારને ઉપરાઉપરી અરજીઓ થયેલી છે પણ સરકાર આ બાબતમા ન સમજી શકાય એવું મૌનવ્રત ધારી બેઠેલ છે. પંડિત અર્જુનલાલ જૈન કોમના માનનીય ગૃહસ્થ છે. આવા ગૃહસ્થને ધર્મપાલન ખાતર આટલા બધા દિવસો સુધી અનશન સ્વીકારવું પડે અને એમ છતા પણ સરકાર આ બાબતની યોગ્ય સગવડ કરી

પ્રયત્ન કરે છે. દિગંબર શ્વેતામ્બરના ભાવી સંયોગીકરણમાંજ ભાવી જૈનનો વિકાસ છે પણ વર્તમાન સમયે તો કુસંપનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. આ અનિષ્ટ સ્થિતિ દૂર કરવાની તથા ઉભય વર્ગને ઇષ્ટ મૈત્રી સાધવાની આ અનુપમ ઘડિ આવી હતી તે શ્વેતાંબર બંધુઓએ ગુમાવી છે એ શોકજન્ય છે. જેવી રીતે કલકત્તા કોંગ્રેસના નાયકોએ બહુ દીર્ઘદૃષ્ટિ વાપરીને મહમદઅલી અને શૌકતઅલીના પ્રશ્નને પુરા જોષથી ઉપાડી લઇને હીંદુ મુસલમાનને એકત્ર કરવાના મહાભારત પ્રયાસમા સફળતા મેળવી છે તેવી રીતે જૈન આગેવાનો અર્જુનલાલ શેઠીના પ્રશ્નને એવાજ જુસ્સાથી ઉપાડી લઇને દિગંબર શ્વેતાંબર વચ્ચેના અન્તરને અગોચર કરી શક્યા હત. કાળનો આદેશ છે કે સર્વેએ ભેદભાવ ભુલી એકત્ર થવું, અને સમૂહબળ એકઠું કરી સ્વપર ઉન્નતિના સાધક થવું પણ આ કાળનો આ આદેશ જૈન શ્વેતામ્બર બંધુઓના કર્ણદ્વાર સુધી હજુ સુધી પહોંચ્યો જણાતો નથી તે ખરેખર નિરાશાજનક છે.

શ્વેતાંબર ભાઇઓએ "આવા સરકારના શકમંદ પુરૂષનો પ્રશ્ન લઇને વિના કારણ કયા ઉપાધિ વ્હોરીએ?" આવી ભીતિથી ઉપરોક્ત પ્રશ્ન હાથ ધરવો ઉચિત નહિ ધાર્યો હોય. રખેને આપણી પ્રવૃત્તિને રાજ્કીય રંગ ચોટી ન જાય એવો ભય આવી સામુદાયિક પ્રવૃત્તિના ચાલકોમા જોવામા આવે છે. પણ આની પણ હદ હોવી જોઇએ, ઘરે ધાડ આવે તો પણ ડરના માર્યા બેસી રહીએ અને બોલીએ નહિ તો કેમ ચાલે? શ્રીયુત અર્જુનલાલનો દોષ પુરવાર થયો હોય અને તો પણ કોઈ તેનો પક્ષ કરે તો દોષપાત્ર ગણાય પણ જેની દોષમયતા સર્વને મન સંશયાસ્પદ છે તેવો જૈન બંધુ આવી રીતે પીડાય અને તોપણ જૈનો મુકભાવ ધારણ કરી રહે તે ખરેખર જૈનોને શરમાવે તેવું છે.

જે નાયકોને અર્જુનલાલ શેઠીના પ્રશ્નને હાથમા લેવામા પોતાને કે પોતાના સંમેલનને રાજકીય વાતાવરણનો ચેપ લાગી જવાની ભીતિ લાગી હોય તેઓને તેજ સંમેલનમા મૂર્તિમન્ત સત્યાગ્રહ સ્વરૂપ મહાત્મા ગાંધીને અને મૂર્તિમન્ત રાષ્ટ્રિયત્વ સ્વરૂપ લોકમાન્ય તિલકને તેમજ સ્વદેશ સેવા જેના અંગે અંગમા વ્યાપી રહેલ છે તેવા કર્મયોગી પંડિત મદન મોહન માલવિયાને હાજર રહેવાનું તેમજ ભાષણ આપવાનું આમંત્રણ કરવામા કેમ કરતા હિંમત આવી હશે! એ સમજી શકાતું નથી. વસ્તુતઃ સમય પરિવર્તન એવું થઇ ગયું છે કે આવી ભીતિને હવે જરા પણ અવકાશ રહેવો ન જોઇએ. આજે જૈન ગૃહસ્થનો સવાલ છે, આવતી કાલે કોઈ સાધુનો સવાલ આવીને ઉભો રહેશે, પરમ દિવસ કોઈ તીર્થની બાબતમા આ જાતની ધમાલ ઉભી થશે આવું થશે તો પણ શું જૈન બંધુઓ મુંગા થઇને માત્ર રાજ્યભક્તિના ગાણાં ગાયા કરશે? કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે સમય પરત્વે જે ધર્મ આવીને ઉભો રહે તે નિડરપણે બજાવવા તત્પર રહેવું જોઇએ. અહિંઆ ધર્મનો ઉચ્છેદ થયો જોઇને અન્તર બળે છે. અને આટલું લખવાની પ્રેરણા થઇ છે. આશા છે કે ભવિષ્યમા આવા પ્રસંગોએ શ્વેતાંબર જૈનો આવી ભૂલ નહિ કરે અને સંપ વૃદ્ધિના આવા નિમિત્તોનો અગમચેતી વાપરી પૂર્ણ ઉત્સાહથી આદર કરશે.

તા. ૯—૧—૧૮.
મુંબઇ. } પરમાનંદ કુંવરજી કાપડીઆ B. A., LL. B.

× × × [આ લખાયા પછી શ્રીયુત શેઠીને સરકારે પ્રભુ પૂજાના સાધન પુરા પાડ્યા છે અને તે વસન્તદેવીના વાત્સલ્ય સાથેના સમાગમ અને તે અંગે થયેલ વાતચીતના પરિણામે તેમ્નો.]

आमंत्रण.

આવો આવો વિલસિયે એક હો !
પ્રભુ પરિવાર !
હિન્દુ ! આનન્દે ભરિયેઃ
બૌદ્ધ જન ! દયા પ્રસરિયેઃ
પ્રભુતાના લઇયે લ્હાવ અનેક હો !
પ્રભુ પરિવાર !
જૈન ! જીવ સેવા ધરિયેઃ
જરથોસ્તી ! તેજ ઝિલવિયેઃ
સુરતાના લઇયે લ્હાવ અનેક હો !
પ્રભુ પરિવાર !
ક્રિશ્ચન ! નેહે ઝુલવિયેઃ
મુસ્લિમ ! ઇમાની રચિયેઃ
જનતાના લઇયે લ્હાવ અનેક હો !
પ્રભુ પરિવાર !

મધુ બિન્દુ પૃ. ૧૭-૧૮. —લલિત.

Shvetambaris and Digambaris re Parasnath Hill.

I

India has been passing through a period of transition. She is on thethreshold of a revolution. Her claims have been heard. Her legitimate demands are being considered. The days of doing things in old and worn-out ways are past and gone and the day for our combined action is come. If we fail to discharge our united duties which we owe to the country, to the nation, we shall have not only to fall back, but pay dearly for it, by not being able to keep pace with marches of our sister communities. All this requires concerted action on our

part along certain lines which will help a good deal to the up-building of the Indian nation; but how can we expect the desired action when we are divided amongst ourselves? Apart from other questions bearing upon social amelioration and adjustments in perfect accordance with requirements of the changed conditions of life and living, it has become highly imperative that the two brother communities, the Shwetambaris and the Digambaris, should become once more united and cooperate with each other to work out the future destiny of their mother land. But can this be possible unless the wrongs are righted? We all know how the litigation regarding the management and control over our places of pilgrimage has been eating into the vitals of our community. History and tradition are both in favour of the Shwetambaris to show the righteousness of the cause the Shwetambaris are up-holding. A searching enquiry into the records of the Musalman Rulers of India in the past, sifting analysis of the grey pages, which bear hall-marks of the Jain culture, will prove it beyond all doubt that the Jain Temples and Dharamasalas lying on Paresnath Hills, Rajgir Hills &c. and in the like important places of pilgrimages, all owe their origin and existence to the efforts of the Shwetambari community and that all these have, on that account, been under the management and control of the Shwetambaris. It is true that so far the fundamental principles of the Jain metaphysics and ethics are concerned, both the communities agree with each other. But there is no denying the fact that both the communities are at variance with each other, in their respective method, manner and forms of worship Not only this, the symbolic representation of the Tirthankars, which the Shwetambaris and Digambaris worship, vary a good deal in their outline, and ornamentation so much so that one who is pretty little acquainted with the differences which exist in the mode and method of worship of these two communities, can easily distinguish the Shwetambari from Digambari symbols. The Digambari images are nude, the eyes are half closed like those buried in meditation. But the Shwetambari images with eyes wide open, bear

Langota Akar and appear as clothed. The Shwetambaris adorn their sacred images and charans while the Digambaris do not do as such. Then again apart from the question bearing directly upon the symbolic figures themselves, there is also a good deal of difference in the method of worshipping these sacred representations of the Tirthankars between the two great sects. And these differences mark out the Shwetambaris from the Digambaris and I say that instead of entering into the antiquity respecting the priority and posterity in the order of time. There are other sufficiently strong facts to prove, to which of the two sects the Temples and Dharamsalas in dispute really belong. For if any one cares to take pains in the inspection of these Temples &c, and the mode of worship prevailing at these places, the prominent place and position given to the symbolic representations of the Tirthankars, will be at one with me when I say that because of the fact of the Shwetambari images occupying high and prominent place in these Temples, the Shwetambari style of worship being mainly predominant there, we cannot but conclude that these Temples not only owe their origin to the Shwetambaris but their management and control too, had, all along the time, been in the hands of the Shwetambaris. It is true that the Digambari images are also to be found there and they too have the privilege of worshipping these images there, in their own traditional ways. But from the study of the position in space given to those Digambari images there, the comparatively insignificant way in which the worship of these images is carried on in these places, cannot but convince an impartial mind that it is due to the religious generosity and tolerence of the Shwetembars that these images happened to be located and worshipped there. Parallel cases of such things are also not wanting in the religious history of our brethren, the Hindus. In the Hindu places of pilgrimage the sacred images of oth gods and godesses than that of the principal one, are not found wanting in the Hindu Temples. But this does not go to alter the sectarian character of those Temples and religious

should be done or transacted for which we might be charged with effeminacy and shortsightedness by our future generations.

Justice.

II

Dear Brother Desai, Indore 12—ii—18.

× × × × × ×

As to Sikharji it is a shame that the Jainas are eager to make a non-Jaina owner of our Hill. I ask you and through you, my brother Makanji J. Mehta & other enlightened friends what will be the result of estoppel on our rights *for ever*, if we accept even a lease in perpetuity from Raja of Palganj? Our progeny can never claim the hill *as their* own. The lessees may be troubled or even turned out on some pretext or other. You know my personal feelings. I am an *universal* Jaina; my brotherhood extends to birds & beasts and to English; Jainas or TRUTH is my brother, in whatever disguise he comes to me. I think both Svetambaras & Digambaras should be firmly united *at once* that the patta must be by Raja as lessee to look after Jaina Hill & to get an annual sum or lump sum for his time and trouble. On no other term we should accept any *patta* &c. As to the extent & character of the rights of Svetambaras & Digambaras *inter se*, let them settle peacefully; if not, let them fight for 50 years, but *they and none else* should *own* the Hill As to the *modus operandi* the leaders can put their heads to gether and one can soon be found; But *now* or never. we must be perfectly determined that we (Jainas) are the *owners* of the Hill, and none else is. Any flaw or delay in this resolution means speedy spiritual strangulation. If necessary you can print and publish this in all languages as a last warning to my lamentably decaying brethren both Swetambaras and Digambaras who are misled by selfish men and narrow passions.

In the name of Lord Vira,

Yours affectionately.

J. L. JAINI.

आवुं कदी बोलशो नहि.

હું હમેશા માંદોજ રહું છું.
મને બહુ થાક–શ્રમ લાગે છે, કંટાળો આવે છે.
અમુક ચીજ કે કાર્ય અતિશય ખરાબ છે.
વખત બહુજ બારીક આવ્યો છે.
જીંદગી અતિશય દુઃખી છે.
આજનો આખો દિવસ બહુ અંધકારવાળો ઝાંખો છે.
મને બહુ ઉદ્વેગ થાય છે. ખિન્ન હૃદયવાળો છું
આજની હવા ઘણી ખરાબ છે
આ કાર્ય–અમુક કાર્ય ઘણું જ આકરૂ–કઠીણ છે.
મને માઠું થવાની–અનિષ્ટ થવાની બહુ બીક લાગે છે.
આ બનાવ ઘણો જ ખરાબ–દીલગીરી ઉપજાવે તેવો છે.
મારૂં નશીબ પણું ખરાબ અને ઘાતકી છે.
મારૂં ભવિષ્ય અંધકારમય–પ્રકાશ રહિત ભયાનક લાગે છે.
મારી કોઈ પણ દરકાર રાખતું નથી.
મારી યાદશક્તિ–સ્મૃતિનો હમેશા નાશ થતો જાય છે.
મારૂં મરણ બહુ નજીક આવ્યું છે. ટુંકા વખતમાં જ મારૂં મૃત્યુ થશે તેમ મને લાગે છે.
મારો સૂર્ય જલદી અસ્ત થવા આવ્યો છે
હું બહુ પોચો–બીકણ–અગ્નિમાં તપી જાઉં તેવો છું.
મને ફતેહ મેળવવા યોગ્ય સમય જ મળતો નથી.
મારો વખત–મારા દહાડા બહુ ખરાબ પસાર થાય છે.
અમુક બાબત–અમુક કાર્ય ઘણું ભયાનક, ત્રાસ ઉપજાવે તેવું છે.
આજે ઘણી સખત ટાઢ અગર ઘણી સખત ગરમી છે.
હું કંગાલ–દરીદ્રી–બળરહિત થતો જાઉં છું એમ લાગે છે.
હું આ અગર તે કાંઇ પણ સહન કરી શકતો નથી.
આજની મારી રાત ઘણી ખરાબ પસાર થઇ છે.
મારૂં અંતઃકરણ–છાતી આજે ભરાઈ ગઇ હોય એમ લાગે છે.
અમુક બાબતના વિચારો તો મારાથી સહન થઇ શકે તેમ છેજ નહિ.
હું હમેશા નબળો થતો જાઉં છું
આવી સ્થિતિમાં જીવન ગાળવું તે ઘણું ખરાબ છે.–ન બની શકે તેવું છે.
મને વારંવાર ઉપાધિઓ–વિઘ્નો નડયા કરેછે.
જે કોઇ પણ કાર્ય મને સોંપવામાં આવે છે તે પસંદ જ પડતું નથી.
જે કાંઈ કાર્ય મારે કરવાનું હોય છે તે મને ગમતું જ નથી.
અમુક વખત પછીજ અમુક કાર્ય મારાથી થશે. હાલ થઇ શકશે જ નહિ.

અમુક બીજા માણસોની અસરથી હું દોરવાઇ જાઉં છું.
હું માંદો છું, અને સર્વ બાબતનો મને સદંતર કંટાળો આવે છે.
અમુક બાબત તો હવે મારાથી ફરી શકે તેમ છેજ નહિ.
આ કે બીજી અમુક વસ્તુ તો મને પચશે જ નહિ.
અમુક રીવાજ–બાબત–રૂઢીના અમે ગુલામ થઈ ગયા છીએ.
અમુક રીવાજ–રૂઢીમા અમારાથી ફેરફાર થઈ શકશે જ નહિ.
હું હવે વૃદ્ધ–વીર્ય–શક્તિ રહિત થઈ ગયો છું. અને અમુક કાર્ય કરતા મને બહુ શ્રમ લાગી જાય છે.
મને લાગે છે કે અમુક કાર્ય તો મારે મુકી જ દેવું પડશે. મારાથી તે થઈ શકશે જ નહિ.
હું કોઈનો જરાપણ વિશ્વાસ રાખી શકતો જ નથી.
હું જે ઇચ્છુ તે કાર્ય તો મારાથી થઈ શકશે જ નહિ.
આખી દુનિયા તદન ખરાબ થતી જાય છે. નીચી પાયરીએજ ઉતરતી જાયછે.
હવે મારે માટે જરાપણ અભ્યાસ કરવાનો તો વખતજ રહ્યો નથી.
અમુક બાબત તો મને હમેશા હેરાનજ કર્યા કરે છે. શ્રમજ આપ્યા કરે છે.
અમુક ખોરાક તો મને અનુકુળ આવવાનો જ નથી.
હું બહુજ નબળો અને પોચો છું.
મારા કમનશીબ–દરિદ્રાવસ્થા–દુ ખી સ્થિતિ માટે અમુક માણસો જ જવાબદાર–ઠપકાને પાત્ર છે.
મારી ફતેહ અમુક બીજા માણસોએ અટકાવી છે તે માણસો આડા પડવાથી મને મળતી ફતેહ અટકી છે.
પ્રત્યેક નાની–સૂક્ષ્મ–બીનઉપયોગી બાબત માટે પણ હુ આટલી બધી કાળજી રાખું છું.
લોકો–અમુક માણસો મારો ખોટો લાભ લઈ જાય છે,
હું કાર્યતો એવા જ શરૂ કરે છે કે જે હમેશા અને ખોટે રસ્તે જ દોરવી જાય છે. મને ખોટા જ લાગે છે.
મારૂં શરીર ઘણું નબળું–શક્તિ વગરનું છે, અને મનના હુકમને તે તાબે થઈ શકતું નથી.
જીંદગીની અમુક સારી બાબતો તો મારે માટે સર્જાણી જ નથી. તે મને અનુકુળ આવતી જ નથી.
દરેક માણસ મારી પાસેથી સારી સારી ચીજો લઈ લેવાનો જ પ્રયત્ન કરે છે.
તમે જ્યા જ્યા કાર્ય કરો છો, જ્યારે જ્યારે પ્રવૃત્તિમા જોડાઓ છો ત્યા અને ત્યારે કદી સતતો સાચવી શકતા જ નથી.
હવા–પાણિના ફેરફારની મારા ઉપર અસર થયા વિના રહેતી જ નથી.
મારી સાથે જે ગેરવર્તણુક ચલાવે તેની સાથે માયાળુપણે હું વર્તી શકતો જ નથી. મારાથી તેના તરફ માયાળુ થઇ શકાશે જ નહિ.
મારે અમુક ચીજ તો કદી જોઇશે જ નહિ, કે અમુક ચીજ વગર તો મારે

કદી ચાલશે જ નહિ.

અમુક બાબતો આ પ્રમાણે ગોઠવાશે નહિ, અથવા અમુક વસ્તુઓ મને મળશે નહિ ત્યા સુધી હુ સુખી થઇ શકીશ જ નહિ

મારા કાર્યની આસપાસ–મારી ફત્તેહની આસપાસ ઘણા ખરાબ સંયોગો વીટાયેલા રહેલા જ છે.

આખી દુનિયામા દુખ–ઉપાધિ–મુશીબત—ખેદ–ઉદ્વેગ સતાપ જ રહેલા છે.

મારે મારા માર્ગશોધનમા હમેશા મુશીબતો નડ્યા જ કરે છે અને વારવાર કાર્ય કરતો અટકાવવામા જ આવે છે

અમુક ખરાબ સયોગો ઉત્પન્ન થાય એટલે હુ તરત નાસીપાસ જ થઈ જાઉ છું. ગભરાઈ જ જાઉ છુ.

અત્યારે તો બધા સયોગો મને અનુકુળ છે, પણ હમેશા તેવા સયોગો રહેશે કે કેમ તેની મને ભીતિ રહ્યા કરે છે.

* * * * * *

આ ઉપરના બધા વાક્યો એક અગ્રેજી માસિક ઉપરથી લેવામા આવ્યા છે આવા આવા વિચારો કરવાથી મન બહુ નબળુ પડી જાય છે મનમા જેવી ભાવના રાખીએ તેવી જ સિદ્ધિ થાય છે **यादृशी भावना तादृशी सिद्धिः** તે વાત બહુજ જાણીતી પ્રસિદ્ધ છે મન ઉપર આવા નિષેધક પદ્ધતિના વિચારો બહુ ખરાબ અસર કરે છે, માટે આના વિરોધી વિચારો કદી પણ સેવવા નહિ આના વિચારો–નિષેધક શૈલીની ભાવના મગજમાથી સદા સર્વદા દુર જ રાખવી હમેશા વિચારો પ્રતિપાદક શૈલીનાજ કરવા. અમુક કાર્ય તો બનશે જ, તે કાર્ય જરૂર કરીશ જ–ગમે તેવી સ્થિતિમા–સયોગોમા હુ તે કાર્ય પાર પાડીશ જ તેવા વિચારો હમેશા સેવવા તે જરૂરના છે. સત્યમાર્ગે દોરનાર છે–વિજય પ્રાપ્ત કરાવનાર છે–સીધે રસ્તે લઇ જનાર છે

શબ્દોમા પણ બે પ્રકાર હોય છે કેટલાક શબ્દો બહુ અસર કરનાર–વજનદાર હોય છે–ઉત્સાહની વૃદ્ધિ કરનારા હોય છે, ત્યારે કેટલાક શબ્દો નકામા, નિરુત્સાહી કરનારા હોય છે. નિષેધક શૈલીના મગજને નબળા પાડનારા નિરુત્સાહના ઘણા વાક્યો હોય છે, અને તેમાથી કેટલાક તો ઉપર દર્શાવવામા આવ્યા છે આ બધા વાક્યો એક વખત માત્ર વાચી જવા જેવાજ નથી તેમાથી ઘણા વાક્યો તો શરીરની ખોટી નબળાઈ લાગે તેવે વખતે અગર માનસિક નબળાઈને વખતે આપણાથી આખો દિવસ વપરાયાજ કરે છે આવા વાક્યો–આવી વિચારણાની અસર મગજ ઉપર બહુ થાય છે 'અમુક કાર્ય મારાથી થશેજ નહિ' તેવો વિચાર મગજમા આવ્યા પછી તે કાર્યમા ફત્તેહ મળવી મુશ્કેલ છે–તે કાર્યની સપૂર્ણતાજ થવી મુશ્કેલ છે 'મને અમુક ખોરાક પચશેજ નહિ, અમુક સ્થળના હવા પાણી અનુકુળ આવશેજ નહિ' તેવો વિચાર મનમા ઉદ્ભવ્યા પછી તેવો ખોરાક લેનાર અગર તેવે સ્થળે જનારને તે અનુકુળ આવતાજ નથી આવા આવા વિચારો માનસિક સમૃદ્ધિને ઓછી કરનાર છે માનસિક વિશાળતા અટકાવનાર છે–મનને કાર્ય કરવામા અડચણ કરનાર છે, નકામી ઉપાધિ વધારનાર છે. ખરાબ વાતાવરણ ફેલાવનાર છે. દરેક કાર્યની સફળતાનો આધાર મન ઉપરજ છે વિચારની મન ઉપર બહુ અસર થાય છે તેથી

આવા ઉપર જણાવેલા—નિષેધક શૈલીના, મનને નબળુ કરી નાખે તેવા વિચારો કદિ સેવવાં નહિ. તેવા વાકયો ઉચ્ચારવા નહિ. ઉત્સાહિત-ઉત્તેજિત કરે તેવા વાકયો બોલનારને અને તેની આસપાસ રહેનારને પણ બહુ ફાયદો કરે છે. હમેશા પ્રતિપાદક શૈલીનાજ વિચારો સેવવા; નકારવાચી વાકયોને સર્વદા દૂરજ રાખવા તે જરૂરનું છે. કાર્યસિદ્ધિ માટે અગત્યનું છે. પર્યુંષણ પર્વવખતે બહાર પડેલ આ અકમા.—પર્યુષણમાજ પવિત્ર દિવસોમા ભાવી ઉન્નતિ-માનસિક વિશાલતા માટેના પ્રતિપાદક શૈલીમાટેના આ વિચારો વાચક વર્ગને બહુ ઉપયોગી-જરૂરનાં-ભવિષ્યમા શુભફલદાયી હોવાથી તે ઉચ્ચારવાની, તેવું વાતાવરણ સર્વત્ર ફેલાવવાની સુચના કરી આ લેખ સપૂર્ણ કરવામા આવે છે.

ભાવનગર. કાપડીયા. નેમચંદ ગિરધરલાલ.

જૈન સમાજ અને હૃદયની ઉદારતાની જરુર.

લેખક—રા. ચિમન.

(આ લેખ મહાવીર જૈનવિદ્યાલયના એક કૅાલેજ—વિદ્યાર્થીએ લખેલો છે. તે જણાવે છે કે: " ગુજરાતીમા લેખ લખવાનો પ્રથમજ પ્રસગ છે ! તેમજ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન હમેશ અપૂર્ણ હોવાથી તથા મનુષ્યના હૃદય નદીઓની માફક જુદાજુદા રૂપમા રહેતા હોવાથી વિચારોની ભિન્નતા પણ હોય અને તેને લઈને લેખમા દર્શાવેલા ઉદ્ગારો અનેક આત્માને મન માનતા ન થઇ પડે; તેમજ તેમા સ્ખલના પણ હોય તેવો સભવ છે. "—લેખના સંબંધે અમને લાગે છે કે કેટલાક વિચારો અપક્વ છે છતા વિદ્યાર્થી વર્ગની વિચારનાડી કેવા પ્રકારની છે તેનો થોડો ઘણો ખ્યાલ આપવા આ લેખને સ્થાન આપવું ઉચિત ધાર્યું છે. તંત્રી.

પ્રવેશ. પ્રિયવાચકો ! આ વીસમી સદીમા ચારે તરફ નજર ફેંકતા સમાજ, સમાજ અને સમાજના ઉદ્ગારોના આલાપો સંભળાય છે-ઉદ્ઘોષણા પણ સંભળાય છે આ રીતે ચારે દિશાઓથી સમાજ શબ્દનોજ ફુવારો ઉડયા કરે છે પણ સમાજ શબ્દનો અર્થ સમજવા સાધનની તાણ છે ! તેને માટે પણ બહુજ ઓછોપ્રયત્ન કરવામા આવે છે તો કયાથી સમાજનો અર્થ અને તેની મહત્વતા ભરેલી ભાવનાઓ સમજવી ? જ્યા દેશના ઇતિહાસનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન નહોય, અમુક સમાજના ઇતિહાસનુ પણ જ્યા સપૂર્ણજ્ઞાન ન હોય તો પછી તેને માટે સત કયાથી લાવવું ? જ્યા સુધી આપણા સાહિત્યનો સપૂર્ણ પ્રકાશ થવા ન પામે, તેનું રહસ્ય બહાર ન આવે ત્યા સુધી દરેક દિશામા આપણી પ્રવૃત્તિ જોઇએ તેટલી આગળ નહીજ વધી શકે. ત્યારે શું કરવુ ? જે કઇ જ્ઞાન જુદાજુદા સજોગોદ્વારા, ઉપદેશદ્વારા પ્રાપ્ત થયું છે તે દ્વારા હું તે સમાજને માગ નમ્ર હેતુઓ જણાવીશ.

સમાજ શબ્દની અંદરની પરિવર્તના એટલે આજની શબ્દ ઉપર અમર. સમાજ એટલો વિશાળ શબ્દ છે કે તેની અંદર જુદાજુદા દેશોના જુદીજુદી જાતોના અને જુદાજુદા રંગના લોકોનો સમાવેશ થાય છે. અને આમ હોવાથી સમાજને " વિશ્વ મનુષ્યોનો સમૂહ " કહીએ તો ખોટું નહીજ કહેવાય ! પ્રથમ તો એકજ સમાજ ગણાતો; તે સમાજના પ્રથમ દિશાતાર ભાગ થયા, અને પાશ્ચાત્ય તથા પૂર્વદેશીય તેવા

એસમાજ થયા પાછળથી આ બે ભાગમાથી પાછા દેશવાર/જુદાજુદા ભાગ થયા આરીતે અંગ્રેજ પ્રજા, જર્મન પ્રજા, આરબ પ્રજા, હિંદુપ્રજા, આફ્રીકાની પ્રજા વિગેરે પ્રજાઓ થઇ એટલે સમાજ શબ્દનુ પ્રજાના રૂપમા પરિવર્તન થયુ જુદીજુદી પ્રજા હોવા છતા પણ સેંકોમા આ વખતમા તથા જુના વખતમા આત્મભાવના તથા આત્મરાગ હતુ તેટલુજ રહેલુ હતુ. પણ આગળ જતા જેમજેમ જુદા જુદા ધર્મો થતા ગયા તેમ તેમ ધર્મવાર સમાજ બધાતા ગયા આ જૈન સમાજ, બૌદ્ધસમાજ, હિંદુસમાજ એમ સંકુચિત રૂપમા પ્રથમનો સમાજ શબ્દ બદલાયો, આટલેથીજ વાત અટકી નહી પણ ધાર્મિક સમાજો હતા તેના પણ જુદાજુદા જ્ઞાતિવાર પેટા ભાગ થયા. આ પ્રમાણે પ્રથમના સમાજ શબ્દનુ અતિ સંકુચિત રૂપ થઇ પડયુ જ્ઞાતિવાર ભાગ પડયા પહેલા શીરખાવાર પણ ભેદ થયા હતા. શ્વેતાબર, દીગબર તથા સ્થાનકવાસી શીરકાઓ થયા, તેમાથી જ્ઞાતિઓનો ઉદ્ભવ થયો આપણે તો જૈન સમાજને વિષે જરા લબાણથી લખવુ જરૂરનુ છે હું જન્મથીજ જૈન ગણાતા એવા આખા જૈન સમાજને લઇને કાઇક વિસ્તારથી લખીશ

જૈન સમાજના બે ભાગ.

જૈન સમાજ તરફ દૃષ્ટિ તરફ ફેકતા આપણે સમાજ શુ છે? સમાજ કોની બનેલી છે? તેમા મુખ્ય કયા કયા ભાગો છે? તેનો તુરતજ ખ્યાલ કરવો જોઈએ સમાજ દરેક વ્યક્તિની બનેલી છે, સમાજ અતિવિશાળ સમૂહ છે અને તેના જૈન દૃષ્ટિએ મુખ્ય બે ભેદ પાડી શકાય. ગૃહસ્થ સમાજ તથા સાધુ સમાજ. આ બે સમાજનુ જુદાજુદા રૂપમા વિસ્તારથી કાઈક વિશેષ દિગ્દર્શન કરાવીશુ

સાધુ સમાજ. નવા તથા જુના સમાજનું ટુંક ચિત્ર.

પ્રથમ સાધુ સમાજનું જુનું તથા નવુ રૂપ જોઇએ જુના વખતની પ્રવૃતિ તથા પ્રયાસો કેવા રૂપમા થતા હતા તે જોઇએ પ્રથમતો જે સાધુઓ માત્ર જ્ઞાન મેળવીને આધ્યાત્મિક સુખનોજ અનુભવ કરતા તેઓતો માત્ર અરણ્યમાજ વાસ કરતા, માત્ર આહાર વિગેરે માટેજ વસ્તીમા આવતા બાકીનો કાળ પોતાના આરામમા રહી જ્ઞાનનુ ચિન્તન કરતા, તેમાજ આનદ લેતા અને આ રીતે આત્મહિત કરતા બીજો વર્ગ જોકે સાંસારિક સર્વ પ્રવૃતિઓથી દૂર રહેતો તોપણ તેઓ જ્ઞાન મેળવવામા અને તે જ્ઞાનનુ બીજા જીવો જેમ નિરૂપણ કરવા ચુકતા નહી જ્ઞાનના નિરૂપણદ્વારા તેઓ સાધુ સમાજને (માત્ર ઉ ઉપાડ્યુ તૈયાર કરવાને) તેમજ ગૃહસ્થ સમાજને (સાગ યુક્તિ પૂર્વક દૃષ્ટાંતોદ્વારા તેમની ને નમન દર્શાવી) અત્યંત ઉપયોગી થતા. મતલબ કે તેઓ પોતાના તેમજ બીજા સમાજ સ્વ ” કે ઉપયોગી થઇ પડતા સમાજને ઉપદેશ આપતા અને તે વખતે તેમનામાંથી કહેવાતા ઉપદેશકો તેઓ ઉત્પન્ન કરતા (જે ઉત્સાહથી પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવામાં માન્યતા રહેતા) તેઓને પોતાના જેવા બનાવતા પહેલા તેના જ્ઞાનનો, તેની તેના શારિરીક બળનો, તેના આત્મિક બળનો અને તેની ઉચ્ચ ભાવ સંપૂર્ણ વિચાર કરતા. અને આમ હોવાથી જ નવા ઉપદેશકો વા સાધુઓ લક્ષણુતા ” હોવા ફરજ ઉચ્ચ રીતે બજાવતા પણ કાળમા પરિવર્તન થયુ એટલે કે આત્મબળ, હૃદયબળ ત્રિપુટીની તથા જ્ઞાન ક્ષીણ થતા ગયા અને તે પરિવર્તનો એવી સ્થિતિમા આવી પહોચ્યા છે કે થી એ સમાજમા એવી જાતનો કુસપ તથા કલહપ્રીયતા પેઠેલ છે કે જે દુર કરી શકાય તેમ જ મરે.

તું નથી! આ બધા પરિવર્તનો જુના નથી પણ માત્ર એક કે બે દશકાના જ છે! અને તેથી જો સાધુઓ પોતાની ફરજ વિચારી આ પરિવર્તનોને દૂર કરવા પ્રયત્નો કરવા માંડે તો તેમા તત્કાળ ફેરફાર થવાનો પણ સભવ છે. **આત્મભોગ તથા આત્મબળ અને ઉચ્ચભાવનાની ખાસ જરૂરછે અને તે વગર આ સમાજની ઉન્નતિ અશક્ય જ છે!** કુસંપ એવી સ્થિતિએ પહોંચેલો છે કે જ્યારે અમુક સાધુ કોઇ સમાજના હિતનું કાર્ય શરૂ કરે તો તેને (પછી તે સારૂં કામ પોતાના સમાજને ઉપયોગી હોય કે ગૃહસ્થ સમાજને ઉપયોગી હોય તો પણ) તે પ્રયત્નને તોડી પાડવો અથવા તેના યત્નો બરબાદ થાય, તેમ કરવા યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરવી તેમાજ તેનો દ્વેષી બંધુ પોતાનું માન, ઉન્નતિ અને ફરજ સમજશે? **આવાસમાજોપયોગી કાર્યમાં કુસંપની જગ્યાએ હરીફાઈ શરૂ થાય તો બહુજ સારૂં કામ થાય!** આ એમ નથી જણાવતું કે સર્વ સાધુ સમાજ અત્યારનો આવો છે પણ થોડા એવા હોય તેને લઇને બધાને તે સ્હેવું પડે છે. સાધુ સમાજ આ રીતે પોતાની જ ઉન્નતિ કરી શકવા અશક્ત હોય તો શ્રાવકોની ઉન્નતિ શી રીતે કરી શકવાના હતા? કોઈ કહેશે કે કાળ બદલાયો છે, પણ ભાઇ! કાલ બદલાય છે તે સંસારી પ્રાણીઓ માટે! દુનીયાના વ્યવહારી પ્રાણી માટે) નહી કે જેને જગતનો ત્યાગ કર્યો છે તેને માટે! મમતાનો જેણે ત્યાગ કર્યો તેને કાળનુ પરિવર્તન કાઇ અસર કરતું નથી જ! આમ હોવાથી જ જો જુના માર્ગ પકડવામા આવે તો સમાજનો સડો ઘણા અંશે દુર થઈ શકે; એટલે કે આધ્યાત્મિક હિતની ઇચ્છા વાળાએ અરણ્યમા રહેવું અને સમાજોપયોગી કાર્ય કરનાર (અનુકપાને લઇને) ને માટે તો તેને પોતાની ફરજ કાળના પરિવર્તન પ્રમાણે શ્રાવકોને ઉપદેશ આપીને તેમા રહી પોતાનો ધર્મ બજાવવાનો છે!

ગૃહસ્થ સમાજ. નવું તથા જુનું ચિત્ર.

હવે ગૃહસ્થ સમાજપર આવીએ! એક વખત એવો હતો કે જ્યારે ગૃહસ્થ સમાજમા એક એવી જાતની સમતા (સમાનપણું) હતી કે જે વખતે ગમે તેવો માણસ ગમે તેવો અપરાધ કરે તો તેના તરફ અનુકપા દર્શાવાતી અને ને દયા એવી જાતની હતી કે સાધનનો [illegible] તેને શુ પ્રાયશ્ચિત આપવાથી, વા કયા ઉપાયોથી તેને સમાજથી દૂર નહી કરવો [illegible] સમાજનો વેરી અને વિઘ્ન કર્તા નહી બનાવવો) એટલે સમાજ બળ ઓછું નહી કરવું [illegible] માટે સંપૂર્ણ વિચાર થતો! તેને ઉચ્ચ સ્થિતિમા કેવી રીતે લઇ જવો તેનો સંપૂર્ણ [illegible] માટે કરવામા તે સમાજ પોતાનો ધર્મ સમજતી! અત્યારનાં જૈનો એવા પ્રયત્નો કરી [illegible] તેવું કે દર્શાવતા પણ સકોચ થાય છે, પણ ફરજ બજાવવાની શરૂઆત કરી એટલે આગળ [illegible] તે ધર્મ સમજીશ, અને તેથી આ ધર્મને અનુસરી હુ નમ્રતા પૂર્વક જણાવીશ [illegible] જૈનો પૂર્વે ડાહ્યા અને ડાહી માના દીકરા ગણાતા તેઓ એવી પ્રવૃતિઓ કરી રહ્યા [illegible] જેથી કલહ તથા દ્વેષરૂપ ખાડા ઉત્પન્ન થયા છે! આ સમાજનું અત્યારનું ચિત્ર છે! [illegible] વાર એમ પણ બને છે કે મુનીરાજોના કલહમા કેટલાક શ્રાવકો "હોળીનું નાળીએર" [illegible] છે અને કેટલીકવાર તો તેઓ પોતે જ તેમને કલહમાર્ગમા દોરે છે, ક્યા અ[illegible] સુખનો માર્ગ અને ક્યા અધોગતિનો આ ઉત્તમ રસ્તો! આમ હોવાથી જો [illegible] પોતે કલહ ન કરે અથવા તો એક બીજા પોતાના સમાજના કલહો સુ? બીજા [illegible]મા ભાગ ન લે, તો કાંઇક સ્હેલાઇથી સમાજનો અભ્યુદય થઈ શકે. આ વસ્તુ સ્થિતિની

કાંઈક ઝાંખી કરાવવા માટે લવાદ મારફતે ચારૂપ કેસના મેળેલા ફેંસલા પછીની, બન્ને સમાજની પ્રવૃતિઓ પુરતું અજવાળું નાખે છે! તે આના લેખો અને સાધુ સમાજમાંની કેટલીક વ્યક્તિઓના લેખો પણ તે બાબતપર પુરતો પ્રકાશ કરશે.

સાધુ તથા ગૃહસ્થ સમાજનાં નવાં ચિત્રો અને તેનાં પરિણામો. સુધારાઓની અગત્ય.—આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે તો તેનાં પરિણામો શા આવવાં જોઇએ અને આવેલાં છે તે જરા જુઓ! પ્રથમ તો રાજ્યની કોઈ પણ ધારાસભામાં કોઈ ઝાંખી વ્યક્તિ વા લોકમત સિવાય કાંઇપણ જૈનોનું તત્વ નથી! બીજું રાજકીય પ્રશ્નોની બાબતો માટે જે હિંદી રાષ્ટ્રિય સભા મળે છે તેમા કોઈપણ વ્યક્તિ બોલનાર "Orafor" તરીકે ન મળે; આ વસ્તુસ્થિતિ ન હોત તો તો ક્યારનો પેલો વીરનર જે જયપૂર નરેશના રાજ્યમા કોઇપણ પ્રકારના ન્યાય સિવાય અંધારામાં પડ્યો છે તે વીરરત્ન અર્જુનલાલશેઠીની બાબત હિંદી રાષ્ટ્રિય સભામાં જો કોઇ જૈનોનો નેતા રસપૂર્વક ભાગ લેતો હોત તો ત્યા હાથ ધરી તે જરૂર તે વીરરત્નને થોડાજ વખતમા બહાર કઢાવી શકાત? આ રીતે હિંદ પણ પોતાની ફરજ જાણત અને બજાવત પણ ખરી! ત્રીજું જૈનોના કરતા પણ નાની સમાજોના કેટલાક ત્હેવારો સરકાર તરફથી પળાય છે તે ત્હેવારો આપણી કોમ મોટી હોવા છતા પળાતા નથી! આતો એક નવું આશ્ચર્ય? પણ તેમા કોઈ જાતની નવાઇ નથી. આ એક ઐક્યબળ, હૃદયબળ અને ભાવનાનો સવાલ છે અને તેથી આ સર્વ બાબતો તેની ખોટ દર્શાવે છે. કેળવણીની બાબતમા તથા સમાજ સુધારણાની બાબતમા વિચાર કરવાનો વખત કલહ કરવાના કાર્યમાં પસાર થઇ જાય છે! આથી પણ અધિક કુસંપના પરિણામો છે. તેનું સંપૂર્ણ દિગ્ દર્શન કરવું તેમાં એક પુસ્તકનું લખાણ રોકી શકું! આ સર્વ વાતો ગૃહસ્થ સમાજને લગતી છે અને તેથી તે દૃષ્ટિથીજ હવેનું લખાણ થાય છે. **સમાજનો ઉદ્ધાર ક્યારે હોઇ શકે કે જ્યારે સમાજ નેતાઓ પોતે કહે તે પ્રમાણેજ કરી બતાવે ત્યારે!** હમણાં ક્યા ક્યા સુધારાઓની અગત્ય છે તે સવિસ્તર જણાવીશ. કેળવણી, આપણા અખુટ સાહિત્યને પ્રકટ કરાવવાના પ્રયત્ન, સામાજીક તથા રાજકીય સ્થિતિમાં, સુધારા બાળલગ્ન તથા વૃદ્ધ વિવાહની અટકાયત, વિધવાની કઢંગી સ્થિતિ દૂર કરવાની અને આશ્રમોની જરૂર, શહેરોની અંદર સસ્તા ભાડાની ચાલની જરૂર અને ધનાઢ્યના પૈસાનો દુર્વ્યય અટકાવવાનો પ્રયત્ન; આ સર્વ સમાજ સુધારાણા ગણી શકાય. મેં પ્રથમ સમાજ સુધારણાની બતાવી હવે સુધારા કેવી રીતે અમલમા મુકવા તે રસ્તો દર્શાવી અત્યારના તથા ભવિ નેતાઓની એકખીજા પ્રત્યેની ફરજ દર્શાવી આ લેખ સંપૂર્ણ કરીશ.

સાધુ સમાજના સુધારાની અગત્ય. જ્ઞાન અને તેનો ઉપયોગ. સામાજીક રાજકીય પ્રસંગો અને સાધુઓ—સાધુ સમાજને શી રીતે સુધારી શકાય તે લઇએ! તેઓને જ્ઞાન મેળવવાની સગવડ કરી આપવામાં આવે; નિર્દોષ આહાર વ્હેંચવામાં આવે અને તેમને પોતાના જ્ઞાનમાંજ મસ્ત થવા દેવામાં આવે તો તે રીતે પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરી શકે! પણ કાળ તથા ક્ષેત્રની પરિસ્થિતિ જોતા ઉપરનું ત્માનું હિત કરતા પણ વિશેષ ફરજ તેમના પર આવે છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને જ્ઞાન ઉપદેશ આપવો તે પ્રથમની ફરજ. બીજી ફરજ, નહિ કે તેઓએ ધનિક શેઠો તરફ કરવાની. પણ આત્મબળ તથા ઉચ્ચ ભાવનાવાળા અત્યારના તથા ભવિષ્યના સમાજ નેતાઓ મહે-

ના સંસર્ગમા આવવું; આ રીતે વિચારોની આપલે કરવાથી તથા છુટછાટ (compromise) મુકવાથી એકબીજાના મતને સરખા થઈ તે મત ફેલાય અને તે સુધારા માટેજ પ્રયત્ન કરવામા આવે તે પણ તેમનીજ ફરજ છે. ત્રીજી ફરજ સાધુઓને પોતાના ગુરૂની વા પોતાની નામના સીધી કે આડકતરી રીતે કરવાની જરૂર નથી પણ સમાજ સુધારણામાં તેમની મદદની ખાસ જરૂર છે ! તેઓ જો પોતાની ફરજ સમજે, સમજી તેને અમલમા મુકે તો જે જૈન સમાજ અત્યારના કાયર રૂપમા દેખાય છે તે એક વીરરૂપમા ફેરવાઈ જાય. ચોથું શ્રાવકો પાસે સાધુઓએ આડકતરી રીતે નકામા પૈસા ખરચાવવા ન જોઇએ; અત્યારના દેશની અંદર ગરીબી વધતી જાય છે તેવા વખતમા જીર્ણોદ્ધાર (કે જેની અંદર ઓછા ખર્ચે વિશેષ પુણ્ય ઉપાર્જન થાય) તે મુકીને નવા દહેરાસરો બંધાવા પ્રયત્ન કરવો તે સારૂં તો નહીજ કહી શકાય. આ રીતે લગ્ન ખર્ચ, ન્યાતવરા બાબતમા પણ લોકોને ખર્ચ ઓછો કરવા ઉપદેશો આપવા, સસ્તા ભાડાની ગરીબોને માટે ચાલો બંધાવવી, જ્ઞાનદાન માટે, પુસ્તકોદ્ધાર માટે, વિધવાશ્રમો માટે કે એવા બીજા કોઈ શુભ કાર્યોમા પૈસાનો વ્યય કરવો–તે વ્યય નહી પણ તે પૈસા વ્યાજ સહિત આપણને પાછા મળે છે ? માટે આવા પ્રયત્નોમા પોતાની પ્રવૃત્તિ વધારવી. વગેરે ઉપદેશ જુના ઢબે તો સાથે નવા અને આધુનિક સમાજ વિચારોને અનુસરી જરૂર જેટલો આપવો. નવી શૈલીથી વ્યાખ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. નવી શૈલીજ નવ યુવાનોને ધર્મ તરફ તથા સમાજ તરફ દોરવશે. આટલું લખીને એક ખાસ અતિ ઉપયોગી પણ વિવાદગ્રસ્ત વિષયપર આવીશ. સાધુઓએ **સામાજીક તથા રાજકીય વિષયોમાં ખાસ** ભાગ લેવાની જરૂર છે. સામાજીક વિષયોપર ધ્યાન આપી આપણા સમાજને કેવા ફેરફારોની જરૂર છે તે શોધી કાઢી, ગૃહસ્થ સમાજના નેતાઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચી અને તેમને અમલમા મુકવા અને તેના લાભાલાભ પણ સ્પષ્ટિકરણ સાથે રજુ કરવા. રાજકીય સ્થિતિ જોતા અને કાળની પરિસ્થિતિ જોતા રાજકીય જ્ઞાન પણ તેઓને માટે જરૂરનું છે અને આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. રાષ્ટ્રિય સભામાં જે સવાલો ચર્ચાય તે તે સવાલોને આપણા સામાજીક સવાલો સાથે શું સબંધ છે તે વિચારી સઘળા સવાલો આપણી પરિષદો જે પ્રતિવર્ષ ભરાય છે તેમા ચર્ચાવા જોઇએ. જેના આ સવાલો બધા છુટથી સભળી શકે અને તેપર વિચાર પણ કરી શકે ! આ લાવવું અને આવા જ્ઞાનયુક્ત યુવકો ઉત્પન્ન કરવાની સાધુઓની ખાસ ફરજ છે. તેને માટે આ પોતાનો ધર્મ સ્વીકારી નાયકોને પણ તે બાબતોનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ પામે, તેવું પૂર્વક કરાવે તો સમાજ પોતાનું કર્તવ્ય સપુર્ણ બજાવી શકે. સાધુઓને સંસાર સાથે સંબંધ નથી તે વાત આડે આવે છે પણ સમાજની વચ્ચે વસનાર સાધુઓ માટે સમાજ તેમની પાસે કામ કરાવવા–ગાગવા બંધાએલીજ છે. ધર્મને નામે રાજકીય, સુધારા જરૂર શી છે તે કહેવું તે ધર્મ દે જે આત્મબળ તથા ભાવના આપે છે તેનો ઉપયોગ સમાજ તર્મોન્નતા દર્શાવવી તેજ છે. પ્રથમ તિર્થંકર શ્રીમાન્ ઋષભદેવ ભગવાને પ્રથમ તો જુદાજુદ રાધતા શીખવ્યું, જુદી જુદી જાતના કારીગરોના વર્ગો ઉત્પન્ન કર્યા વિગેરે શું પ્રવૃત્તિ મનુષ્યોને નહોતી ? કોઇ એમ કહેશે કે ગૃહસ્થાવાસમાં તેઓએ તેમ કર્યું હતું પણ જો તેવા અંગસ્તાતો; ૧ યુક્ત તથા ભાવ સાધુને આમ કરવાનો જો ધર્મ હોય તો અવધિજ્ઞાન રહિત અને સાધુનો આ એક ધર્મ ન કહી શકાય ? ઇતિહાસ પણ સાક્ષી પૂરે છે કે શ્રીમાન્ હીરવિજય

સુરીશ્વરજી તથા હેમચંદ્રાચાર્યજી વિગેરે સાધુઓ પણ રાજકીય પ્રગતિમા ભાગ લેતા હતા જો આ સઘળું ખરૂં માનવાના કારણો મોજુદ છે તો શા માટે સાધુ સમાજ આધુનિક સમયમા પોતે રાજકીય પરિવર્તનો વિચાર ન કરી શકે ? આ સમયમાં સાધુઓ સંપૂર્ણ વિચાર કરી વિચાર દૃઢ કરી, અને નરતજ તે વિચારને અમલમા મુકે, અમલમા પોતે મુકે એટલુંજ નહી પણ ગૃહસ્થોને પણ તે માર્ગે દોરવે અને આ રીતે સમાજની આગળ પ્રગતિ કરીને પછી પોતે ભલે આત્મજ્ઞાનમા મસ્ત રહ્યા કરે ! જૈનોમા ધર્મને નામે જે નિર્મળતા પેઠી છે તેને દુર કરાવીને તેઓ આત્માનંદમા મસ્ત્યા કરે તો કોઈ પ્રકારનો અમેને એગરે કે સમાજને વાધો નથી આટલો અમારો સ્વાર્થ છે, અને સ્વાર્થી હૃદય અનુકંપાની યાચના કરાવે છે અને નહી કે દયાની ? દયા માગવી તે એક કૃપણતા છે ! અનુકંપાને લઇનેજ નિર્થંકરો પોતે તીર્થ પ્રવર્તાવતા હતા પણ અનુકંપાની યાચના કરવી અને તે યાચનાને સ્વીકારવી તે બન્ને સમાજની ફરજ છે આ પ્રમાણે અનુકંપા દાન કરીને જો તેઓ આત્માના આનંદમા મગ્ન રહેશે તો અમોને કોઈ પ્રકારની તેમના પર પણ ઇર્ષા નહી આવે ! જ્યારે સમાજોન્નતિ તથા દેશોન્નતિના દર્શનના કારણભૂત વ્યક્તિઓમાં જ્યારે અમે અમારા સાધુઓને જોઇશું ત્યારે અમોને તેમને માટે તથા અમારા સમાજ માટે અભિમાન લેવાનું કારણ મળશે. અને સર્વ જે પરિવર્તનો સમાજમાં થશે તે રાજકીય પરિવર્તનોમા પરિપૂર્ણ સહાયભૂત થઈ પડે અને જ્યારે દેશોન્નતિ થાય ત્યારે તે પરિવર્તનનો કાર્યમા તેમના પ્રયત્નો હતા અને તે પ્રયત્નને ટેકો આપનાર આપણો સમાજ હતો તે જોઇને અમોને હર્ષ તો થશેજ

(અપૂર્ણ).

डॉ॰ बोझनी जीव मीमांसा.

સર જગદીશચંદ્ર બોઝ સમર્થ ઋષિ છે ઋષિઓ પૂર્વ સમયમા જેમ જીવનના સંકેતો ઉકેલી આપતા અને નવા દર્શન લોક સમક્ષ રજુ કરતા તે પ્રણાલિકા મુજબ ડૉક્ટર જગદીશચંદ્ર બોઝે હુન આને "જીવ" ની "ચેતન" ની મિમાંસા પઢાવવાનુ કામ ઉપાડયુ છે એ ઋષિની મિમાંસા પઢવા માટે આખી પૃથ્વીના વિદ્વાન માણસો એ ઋષિને નમન કરી રહ્યા છે ડૉ. બોઝે શોધી કાઢ્યુ છે કે અર્વાચીન વિજ્ઞાન જેને "જીવ" કે "ચેતન" કહે છે તે તત્ત્વ દુનીઆની વસ્તુ માત્રમાં વ્યાપેલું છે. કેવળ કહેવાતા સજીવ પદાર્થોમાં જીવ છે અને કહેવાતા જડ પદાર્થોમાં જીવ નથી એ માન્યતા ડૉ. બોઝની શોધથી ઉડી ગઇ છે.

બધા પદાર્થોમાં "જીવ" છે એ કેવી રીતે સિદ્ધ થયું છે ?

"જીવ" ની સર્વ વ્યાપકતા સિદ્ધ કરતા પહેલા "જીવ" ના સામાન્ય લક્ષણનો નિર્ણય કરવામા આવ્યો છે એ લક્ષણો જ્યા જ્યા હાજર હોય ત્યા ત્યા "જીવ" હોવો જોઇએ એમ પછીથી માની શકાય આપણા દેશના બ્રહ્મ, જીવ, અને માયા—એ ત્રિપુટીની જે લુખી ચર્ચા હાલમા થાય છે તેને અને ડૉ. બોઝની શોધને કશો સંબંધ નથી. એ ચર્ચામા રસ લેનાર જો ડૉ. બોઝની શોધથી ગર્વિષ્ઠ મનવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે મહે-

રખાની કરીને ડૉક્ટર બોઝની શોધનું રહસ્ય સમજવા જેટલું અર્વાચીન વિજ્ઞાનનું પાન કરવાની જરૂર તસ્તી લેવી......જ્યાં "જીવ" છે ત્યાં પ્રોત્સાહક, નિરૂત્સાહક, માદક, કે વિનાશક ધક્કાની અસર થયા વિના રહેતી નથી; જ્યાં "જીવ" છે ત્યાં થાક લાગે છે અને વિશ્રાંતિની જરૂર જણાય છે, સામાન્ય રીતે "જીવ" ના આ લક્ષણો માનીને ડૉક્ટર બોઝે દુનીઆને બતાવ્યું છે કે "જીવ" તો સર્વ વ્યાપક છે.

શાકભાજીમાંથી નીકળતી ધ્યળને જરા સળી અડકાડીએ છીએ કે તરત જ તે સકોચાય છે, તમારી ચામડીને કોઈ સ્પર્શ કરે છે કે તરત જ તે સંકોચાય છે, આખ પર પ્રકાશનો ધક્કો લાગે છે કે તરતજ જ કીકી સાકડી બની જાય છે, લાજાળુના પાદડાને અડકીએ છીએ કે તરતજ પદડા સંકોચાય છે, એ બધા પ્રોત્સાહક ધક્કાનો "જીવ" ઉત્તર આપે છે એના દષ્ટાંત છે. જુલાબ લીધો હોય છે ત્યારે અંગ શિથિલ બને છે; ખૂબ વાચ્યા પછી આખે અધારા આવે છે, શિયાળામા કડકડતી ટાઢમા ખુલ્લે શરીરે થોડી વાર ઉભા પછી શરીરે ટાઢ પડતી નથી—એ બધા નિરૂત્સાહક ધક્કાનો "જીવ" કેવો ઉત્તર આપે છે તેના દષ્ટાન્ત છે. ભાગ પીધા પછી દારૂ પીધા પછી, કે ગાજો ફુંક્યા પછી અને બીજા માદક ધક્કા પછી શરીરમા રક્તવહન પર અને જ્ઞાનતંતુ પર અમુક અસર થાય છે તેની પ્રતીતિ ઇંદ્રિયોની શક્તિ માપવાના યત્રોથી જ થઈ શકે છે. ઝેરથી જંતુઓ મરી જાય છે એ વિનાશક ધક્કાનું દષ્ટાન્ત છે.

ડૉક્ટર બોઝે પહેલા અમુક પ્રકારના પ્રોત્સાહક, નિરૂત્સાહક, માદક અને વિનાશક ધક્કા જીવના પ્રાણીને આપ્યા અને તેની અસર જે થઇ તેની નોંધ ચિત્રોથી લીધી. સ્પર્શના ધક્કાથી ચામડીનો સંકોચ વિકાસ થાય તે સંકોચ વિકાસ મોજાં રૂપે કાગળ પર ઉતારી શકાય. ચામડીપર યુક્તિથી લેખણ મૂકી લેખણના મુખ પાસે કાગળ મૂક્યો હોય તો આવાં મોજાં થઈ શકે. પછીથી તે જ પ્રકારના ધક્કા વનસ્પતિ પર આપ્યા અને તેને લીધે થયેલાં ક્ષોભના નકશા પણ લેવામા આવ્યા. આના નકશા લેવામા વીજળીના પ્રવાહનો બહુ ઉપયોગ કરવો પડયો હતો. તે વાત વિસ્તારથી સમજાવી શકાય તેમ નથી. આ વનસ્પતિના ઉત્તરના ચિત્રો પણ જાળવી રાખ્યા. ત્યાર પછી ધાતુ જેવા જડ પદાર્થોને પણ તેવા જ પ્રકારના પ્રોત્સાહક, નિરૂત્સાહક, માદક, અને વિનાશક ધક્કા આપવામાં આવ્યા. તે ધાતુ તરફથી આ ધક્કાનો ઉત્તર મળ્યો. એ ઉત્તરોને પણ મોજાં રૂપે કાગળ પર ઉતારવામાં આવ્યા. પછી ત્રણે જાતના ચિત્રોને સરખાવવામા આવ્યા તો સ્પષ્ટ જણાયું કે ત્રણે જાતના મોજાં સ્વભાવે એક સરખાજ હતા. માત્ર લંબાઇમાં કે પહોળાઇમા ફેર હતો ખરો. એ પરથી ડૉક્ટર બોઝે સિદ્ધ કર્યું છે કે પ્રાણી, વનસ્પતિ, અને ધાતુ જેવા જડ પદાર્થોમાં એક સામાન્ય તત્ત્વ છે અને તે તત્ત્વ એ જ "જીવ."

ત્યાર પછી પ્રાણીને, વનસ્પતિને, અને ધાતુને ઝેરનો ધક્કો આપી ડૉક્ટર બોઝે સાબીત કર્યું છે કે બધા પર ઝેરની અસર સરખી થાય છે. તે ઉપરાંત એ ત્રણે પ્રકારની સૃષ્ટિના પદાર્થોને અમુક પ્રસંગે શ્રમ લાગે છે અને આરામની જરૂર પડે છે, તે પણ ડૉક્ટર બોઝે પોતાના પ્રયોગથી સિદ્ધ કર્યું છે. જ્યારે પદાર્થોને શ્રમ લાગ્યો હોય છે ત્યારે ધક્કાનો ઉત્તર બહુ જ ઓછા બળથી મળે છે એવું પ્રયોગ પરથી જણાયું છે. (કેળવણી.)

શ્રી મુંબઇ માંગરોળ જૈન સભાની કન્યા શિક્ષણ શાળાનો ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ.

બાળ વર્ગ અને બાળ પોથી.

સુખપાઠ—નવકાર મંત્ર, પંચિંદ્ય, ખમાસમણ.
વાર્તા—અસત્ય, સંપ, જાતમહેનત, ચોરી, અહિંસા અને ભાવનાઓ

ધોરણ ૧ લું.

સુખપાઠ—ઇચ્છકારથી કલ્લાણ કંદની સ્તુતિ સુધી.
અર્થ—નવકારથી સામાઇય વય જુત્તો સુધી.
વાર્તા—વફાદારી, ખોટો ડોળ. લોભ, કજીઆ ઉઠાવવા, કુસંગ અને ભાવનાઓ.

ધોરણ ૨ જું.

સુખપાઠ—સંસાર દાવાની સ્તુતિથી વંદિત્તા સુધી.
અર્થ—જગ ચિંતામણી ચૈત્યવંદનથી અઢાર પાપ સ્થાનક સુધી.
વાર્તા—વિશ્વાસઘાત, જાતમહેનત, નિર્દયપણું, નિંદા ભાવ, આત્મનિંદા બીકણપણું, ગર્વ, બડાઇ, અન્યાય કરવો અને ભાવનાઓ.

ધોરણ ૩ જું.

સુખપાઠ—અબ્ભુઠ્ઠીઓથી સકલાર્હત પુરૂં.
અર્થ—વંદિત્તાથી બે પ્રતિક્રમણ પુરા.
વાર્તા—પંચતંત્રનું બીજુ તંત્ર પુરૂં. ભાવનાઓ,—ચૈત્યવંદન, સ્તવન, સ્તુતિ—દરેક બે બે

ધોરણ ૪ થું.

સુખપાઠ—અજિતશાંતિથી પંચ પ્રતિક્રમણ પુરા, જીવ વિચારની ૨૫ ગાથાના બોલ ને બે પ્રતિક્રમણની વિધિ.
અર્થ—સકલાર્હત, સ્નાતસ્યાની સ્તુતિ અને સંતિકર.
વાર્તા—બાળવાની અને સુબોધક નીતિ કથામાથી પસંદ કરેલી દશ વાર્તાઓ. ચૈત્ય વંદન, સ્તવન, સઝાય, સ્તુતિ—દરેક ત્રણ ત્રણ.

નોટ—આ અભ્યાસક્રમ બીજી શાળાને માર્ગદર્શક થઇ પડશે. આ ટુંકો છે પણ વિસ્તારથી હવે આપીશું. શાળાના ઉપયોગ માટે આ મુક્યો છે.

શીલાલેખો માટે પ્રયાસ.

ઉપયોગી પત્રવ્યવહાર.

તા. ૨૪–૧–૧૮

આપનો નં. ૪૧૩ નો મુંબઇ તા. ૧૮–૧–૧૯૧૮ નો કૃપાપત્ર મળ્યો તેમાનું લખાણ આભાર સહ સ્વીકારવાની-હું મારી ફરજ સમજુ છું.

શીલાલેખો એકઠા કરવાના કામમા આજદિન સુધીમા મારા જાત અનુભવમાં અને નીચે મુજબ હરકત નડી છે.

૧ કામ નેજ કાર્ય કરનારી પગાર—ર માણસોવાળી એક ગોરીસની પાણી

વૃત્તિઓ પ્રફુલ્લિત થાય, - આત્મદમનનો મહિમા સમજાય, અને ટુંકામાં ઊંચા યશસ્વી કામો કરવા તર્ફ તેનો આત્મા આતુર થઈ જાય, તેના જેવું બીજુ દેશને કાંઇપણ શ્રેયસ્કાર્ક નથી. એના મોઢા આગળ સામાન્ય જ્ઞાન, ઇતિહાસ, ભુગોળ, પદાર્થવિજ્ઞાન કે કળા કૌશલ્યની વાતો—ધાર્મિક વાચનમાળામા શીખવવાની કંઇપણ જરૂર નથી. જે ગુણોવડે પોતાનુ તથા પારકાનું ભલુ કરવાની શકિત મળે છે તે ગુણોજ આ લોક અને પરલોકને અર્થે ખરા કામના છે, અને જો એ ગુણો ન કેળવાયા તો બીજી સઘળી કેળવણી કાંઇપણ કામની નથી. ત્રિવિધ કેળવણીમા નીતિની કેળવણી એજ ઉત્તમ કેળવણી છે અને તેનો સમાસ ધર્મનુ જ્ઞાન આપનારી કેળવણી-આત્મા-વિશ્વ આદિની સમજ આપનારી કેળવણી-સમ્યગ્ જ્ઞાનમા અવશ્ય થઈ જાય છે" પણ તે આપવી બહુ મુશ્કેલ છે. એ કંઇ ભણાવવાથી આવતી નથી. સુનીતિ આપવાને માટે તો વૃત્તિઓજ સુમાર્ગે વળવી જોઇએ, અને તે જેવી વાર્તાઓ કે દ્દષ્ટાંતથી વળે છે તેવી વ્યાખ્યાનબોધથી ક્યારે પણ વળતી નથી, તે માટે રસ એજ નીતિની કેળવણીનુ ખરૂં દ્વાર છે.—નવલરામ. ગુ. શા. ૮૫. અગસ્ટ.

જૈન વાચનમાળા સર્વમાન્ય થવા માટે કેવા સિદ્ધાન્તો યા નિયમો લક્ષમા રાખવા યોગ્ય છે તે બૉર્ડના પ્રથમના રીપોર્ટમા જણાવી દીધુ છે તેથી તે માટે હવે વિશેષ ન જણાવતા વાચનમાળા તૈયાર કરવા માટે બૉર્ડે કરેલા પ્રયાસ તરફ વળીશું

આપણી સમાજમા આ સબધે ચર્ચા પણ કેટલાક જાહેર પત્રોમા થવા ઉપરાત કેટલાક પ્રયાસો પણ થયેલા મોજૂદ છે તેમાનો પ્રારભિક પ્રયાસ વણથલી જૈન પાઠશાળા તરફથી હતો. તેણે એ ચોપડી બહાર પાડી હતી તે છૂટક બોલ યા થોકડા રૂપે હતી તેથી તે હાલના જમાનાને અનુરૂપ થાય તેમ નથી. ત્યારપછી રા. લાલને ત્રણેક પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા તેમા પદ્ધતિની નવીનતા છે, પણ બાલકોને માટે અઘરી થાય તેમ છે. પહેલી બીજી કરતા ત્રીજી વિદ્યાર્થી-બાળકોની સમજણમા ઓછી ઉતરે તેવી છે. જૈનધર્મવિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી પ્રગટ થયેલી ચોપડીઓમા ભાષા અને વિષય સત્ય ઇમારતમા મુકવાનો પ્રયત્ન સેવાયો છે, પણ તેમા જે રહસ્ય, ભાવવાહકતા અને સહૃદયતા જોઇએ તે નથી. આથી નવીન શિક્ષણ પદ્ધતિપર વાચનમાળા જૂદી રચાવાની જરૂર રહે છે, પણ તે પ્રત્યે ઉતર્યા પહેલા જે વાચનમાળા તૈયાર કરાવવા માટે સ્વ૦ શેઠ અમરચંદ તલકચંદ અને તેમના સ્વર્ગવાસ પછી શેઠ હેમચંદ અમરચંદે દશ વર્ષો કાઢી હજારો રૂપીઆ ખર્ચેલા છે તેની હસ્તલેખિત પ્રત મેળવી તેની યોગ્યતા જાણી તેને પ્રકટ કરવી એ વધારે અભિનંદનીય ગણાય, તેથી તે સંબધે સ્વ૦ શેઠ હેમચંદના સુપુત્ર શેઠ નગીનદાસની સાથે પત્રવ્યવહાર કર્યો હતો અને તેના ઉત્તરમા તેમણે પોતાની સમતિ દર્શાવના ઉપરાત જે વિદ્વાન્ મહાશયને તે કાર્ય સોપ્યુ હતુ તેની પાસેથી તે મગાવવા પત્રવ્યવહાર કર્યો હતો. આશા છે કે આનું પરિણામ સંતોષજનક આવશે.

(૮) નવીન પદ્ધતિ પર ગ્રંથો—કર્મવિચારાદિ ગ્રંથો સરલ અર્થ સહિત હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ પર તૈયાર કરવા યા કરાવવા માટે જૈન વિદ્વાનોને આમંત્રણ કર્યું છે અને તે દરેક માટે જૂદા જૂદા 'ઑનરેરિયમ'-આપવાનો નિર્ણય કરી તેના નિયમો વગેરે જાહેરપત્રોમા પ્રકટ કરેલ છે. હજુસુધી કોઈપણ વિદ્વાને માગેલા નમૂના મોકલી આપ્યા નથી એ શોચનીય ગણાય, છતા આ સંબંધમા ખાસ આગ્રહ અને અંગત આમંત્રણથી વિદ્વાનો

તે કાર્ય ઉપાડી લેવા પ્રેરાશે એમ બોર્ડ ધારે છે. આ સંબંધમા કરેલા નિયમો આ સાથે જોડેલા મીટીંગના કામકાજમાં આપવામા આવેલ છે.

(૫-૬) વાર્ષિક પરીક્ષા એકી વખતે શાળાઓની લેવાનું બની શકે તેમ નથી કારણ કે એકજ જાતનો અભ્યાસક્રમ હજુ નિર્ણીત થયો નથી (ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે) અને તેમ થયા વગર શાળાઓ શું ગ્રહણ કરે, અને તેથી તેની વાર્ષિક પરીક્ષા ન થાય અને તેમા પસાર થનારને પ્રમાણપત્ર ન આપી શકાય એ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું છે.

(૭) વિદ્યાર્થીઓને મદદ—આપવા માટે ફંડની વધુ જરૂર છે, છતા બોર્ડ હસ્તકના ફંડના પ્રમાણમાં આવેલી અરજીઓ નભાવથી ધ્યાનમા લઇ જૈન વિદ્યાર્થીઓને માસિક સ્કોલરશિપ આપવામા આવે છે. કોઇ બીજી સંસ્થાઓ યા વ્યક્તિઓ પાસેથી પૂરતી મદદ લેવા ઉપરાંત બોર્ડ પાસેથી વધુ મદદ લેવા ન દોરાય તે માટે તેવી મદદ આપની સંસ્થાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર કરી જોઇતા ખુલાસો મેળવવામાં આવે છે, અપાતી સ્કોલરશિપનો લાભ લેનાર વિદ્યાર્થી પાસે પહેલા એક ફોર્મમા તેની પાસેથી અરજી કરાવવામા આવે છે અને પછી દર ૭ માસે તેની કૉલેજ કે સ્કુલના પ્રિન્સિપાલ પાસેથી અભ્યાસ અને ચાલચલગતનું સર્ટિફિકેટ મેળવવામા આવે છે.

(૮) બોર્ડિંગ—છાત્રાલયમા દાખલ થવા માગતા વિદ્યાર્થીઓ સ્વતઃપ્રયાસથી દાખલ થાય છે અને તેમ દાખલ થવામા બોર્ડની મદદની માગણી થતી નથી તેથી તે માટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર રહેતી નથી; છતા બોર્ડિંગ સબંધી જે કોઈ પુછપરછ કરે તેને વિગતો પૂરી પાડવામાં આવે છે. એ હર્ષનો વિષય છે કે બોર્ડિંગની જરૂરીઆત સ્વીકારાઈ છે એટલું જ નહિ પરંતુ નવી નવી તેવી સસ્થાઓ ઉત્પન્ન થતી જાય છે એ સમાજના ઉદયનું ચિન્હ છે.

(૯) જૈન તીર્થ સ્થલોમાં કેળવણીનું કૉલમ એટલે ત્યા રહેતી વસ્તીના બાળકોમા જૈન કેળવણી ફંડનું એક ખાતું પણ રખાવવા જૂદા જૂદા તીર્થના કાર્યવાહકોને પત્રવ્યવહારથી વિનતિ કરવામા આવી છે, અને એ નોંધ લેવી પડે છે કે હજુસુધી સંતોષકારક પરિણામ આવ્યું નથી હવે પછી વિશેષ પત્રવ્યવહાર અને પ્રયત્ન કરતા તીર્થના કાર્ય કર્તાઓ તે પ્રત્યે લક્ષ આપશે તો સમાજપર મોટો ઉપકાર થશે. એક તીર્થના વહીવટ કર્તાએ આવું કૉલમ રાખવાનું સ્વીકાર્યું છે તે માટે તેમનો ઉપકાર માનવામા આવે છે.

પ્રમુખ—આ મંડળના કાયમના પ્રમુખ તરીકે રેસીડેન્સીઅલ સેક્રેટરી નિમાયલા પણ તેમની વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી તેમની ઈચ્છા એવી થઇ કે કેળવણી પ્રસારક મંડળ આ હોઇ તેનું પ્રમુખપદ એક સુશિક્ષિતને અપાય એ ઇષ્ટ છે એવી રા. મકનજી જૂઠાભાઇ મહેતા B. A. L. L. B. Bar-at-law ની નિમણૂક થઈ. જોકે પહેલા તેમણે પ્રમુખપદ લેવાની ના પાડી હતી અને એવી અભિલાષા વ્યક્ત કરી હતી કે જે જે શ્રીમાનોએ કેળવણીનો પ્રસાર કરવા માટે કંઇ પણ કર્યું હોય તેમને તે પદ આપવું; પણ આખરે સજ્જનોમાના તેવા શ્રીમાનો અને અન્ય સર્વેએ તેમને લેવા જણાવવાથી તેમણે સ્વીકાર્યું છે. તેઓ વિલાયત ગયા પહેલાથી શિક્ષણ કાર્યની યોજનામાં મૂળથી ઉત્સાહ લેતા આવ્યા છે ને હવે વિલાયતમાં લીધેલી સંસ્કૃતિ અને ત્યાંની ઉત્તમ કાર્યપદ્ધતિના કરેલા અવલોકનનો લાભ આપશે એવી ખાત્રી આપણે રાખીશું. વિશેષમા તેઓ હિંદુ યુનિવર્સિટીની કોર્ટના એક મેંબર આપણી સમાજના એક પ્રતિનિધિ તરીકે નીમાયા છે તે પણ ખુશીથવા જેવું છે.

બૉર્ડે કરેલાં અન્ય કાર્યો—કોન્ફરન્સની ઑફિસ કે તેની સ્ટેંડિંગ કમિટી તરફ જે કેળવણી સંબંધી કામકાજ આવે તે બોર્ડને સોંપવામા જ્યારે આવે છે ત્યારે તે ત્વરાથી બજાવવામાં આવે છે. તેવા કામોમાં:—

(૧) **બનારસ યશોવિજય સંસ્કૃત પાઠશાળાને** જૈન સેંટ્રલ કૉલેજ તરીકે ફેરવી નાખવાનું યોગ્ય છે કારણ કે બનારસમા હિંદુ યુનિવર્સિટી સ્થપાઇ છે તેથી તે જરૂરનું ગણાય એવા આશયની સૂચના શ્રીમન્ રાજા સત્યાનંદપ્રસાદસિંહે કૉન્ફરન્સને પોતાના ૧૬-૨-૧૭ નાં પત્રથી કરી હતી. તે સૂચના તે પાઠશાળાના ટ્રસ્ટીઓ શેઠ મણીલાલ ગોકળભાઈ તથા શેઠ દલસુખભાઇ વાડીલાલને તા. ૧૧-૨-૧૭ પત્રથી જણાવતાં તેમણે તા. ૨૬-૪-૧૭ ના પત્રથી ઉત્તર વાળ્યો કે સૂચનાની કદર કરીએ છીએ, પણ તેથી ઘણા મૂળને અસર કરે તેવા ફેરફાર કરવા પડે તો તે સંબંધી યોજના મોકલાવે તો તે પર લક્ષ દેવામાં આવશે. બાકી નામ રાખેલું છે તે જાળવવુંજ જોઇએ. આની યોજના ઉક્ત શ્રીમત્ પાસે માગતાં તેમણે ૧૪-૫-૧૭ ના પત્રથી જણાવ્યું કે સ્થાપકોની ઇચ્છાઓ જાણ્યા વગર યોજના સંબંધમાં કહેવું નિરર્થક, તો સ્થાપકે કરેલું વિલ હોય તે તથા તે સંસ્થાના ઉદ્દેશ અને નિયમો, ટ્રસ્ટીઓની સત્તા વગેરે સંબંધી બધી હકીકત મોકલવામાં આવે તો તેને અનુરૂપ કાર્યકર યોજના થઈ શકે. આ પત્રની નકલ મોકલતાં ઉક્ત ટ્રસ્ટીમાંના શેઠ મણીલાલભાઇએ જણાવ્યું કે શેઠ દલસુખભાઇ બહાર ગામ છે તેથી કંઇપણ નિશ્ચિત જવાબ આપી શકું તેમ નથી. જો શ્રી સત્યાનંદપ્રસાદ સિંહા અમો ટ્રસ્ટીઓ સાથે બારોબાર પત્રવ્યવહાર કરશે તો સારૂ પરિણામ ઘણી જલદીથી આવશે એવી આશા હું રાખું છું. આથી રાજા સિંહને બારોબાર પત્રવ્યવહાર કરવાની સૂચના થઈ, પણ તેમ કરવા તેમણે કબુલ ન કર્યું. સ્થાનિક આગેવાનો સ્થાનિક સાથે પત્રવ્યવહાર ખુલાસા કરી વાતનો નિર્ણય એકદમ લાવી શકે એ દેખીતું છે. આતેરી આ વાત પડતી રહી છે. ટ્રસ્ટીઓ કંઇક સારા આકારમાં પાઠશાળાને મૂકવા વિચાર ચલાવી રહ્યા છે અને તેનો સારો નિર્ણય અમલમા મૂકાશે તો સમાજ ખુશી થશે.

(૨) પ્રાકૃતભાષા મુંબઇ યુનિવર્સિટીના બીજી ભાષા તરીકે દાખલ કરવા માટે અરજી તૈયાર થાય છે.

(૩) બાબુ પ૦ પુ૦ જૈન હાઇસ્કુલ તરફથી માગણી આવતા તેના પરીક્ષકો પુરા પાડ્યા છે.

(૪) મુંબઇમા ધી એજ્યુકેશનલ કૉન્ફરન્સ ૧ લી અને બીજી જુલાઈ ૧૯૧૭ ને દીને ભરાયેલી તેમાં આ બૉર્ડે પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા હતા.

સામાન્ય કામકાજ

(૧) ધાર્મિક પરીક્ષા—દર વર્ષે પુરૂષ અને સ્ત્રી ધાર્મિક હરિફાઈ અને ઇનામી પરીક્ષાઓ લેવાય છે. તેના નિયત કરેલા ધોરણ માટે પરીક્ષકો યોગ્ય અને મધ્યસ્થ નીમવામાં આવે છે. તેઓ અભ્યાસ ઇનામ માટે નથી પણ અભ્યાસ અભ્યાસ ખાતર—જીવનના લક્ષ્ય સુધાર માટે છે એ આશય રાખી બુદ્ધિની કસોટી કરે તેવા પ્રશ્નોનું પત્રક કાઢે છે. તે પ્રશ્ન પત્રક છપાવી દરેક સ્થળે ત્યાંના નિયત કરેલા આગેવાનોપર પરીક્ષાના દિવસ અગાઉ સીલબંધ મોકલવામાં આવે છે. તે પરીક્ષાના દિવસે તોડી પરીક્ષામાં બેસનારા વિદ્યાર્થીઓને આપી તેના જવાબો લિખિતવાર લઈ તેને પેકબંધ તેજ વખતે કરી અમારી તરફ મોકલ્યા પછી પરીક્ષકોપર મોકલાવી આપવામાં આવે છે અને પછી પરિણામ બહાર પાડવામા આવે

છે અને તે હેરલ્ડ માસિકમા પ્રગટ કરવામા આવે છે (જુઓ હેરલ્ડ સનાન પત્રમે ૧૯૧૬ના પૃ ૮, પરિણામ પૃ ૫૦, ૧૯૧૭ ના)

આમા ઇનામો જે જગામા મળે તે ગામમા વિદ્યાર્થીઓને તે ઇનામો વહેચી આપવાનો જાહેર મેળાવડો કરવા સૂચના કરવામા આવે છે મુંબાઇમા પણ તારીખ ૧૬-૬-૧૭ ને દિન તેવો મેળાવડો આપણી બોર્ડના પ્રમુખપણા નીચે કરવામા આવ્યો હતો કે જેનો રિપોર્ટ ૧૭ ના જુલાઇ ના હેરલ્ડના અંકમા પૃ ૨૨૩ મે આપેલ છે આ વખતે ઇનામ આપવા ઉપરાંત શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પાસ થનાર કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને આનંદ કાવ્ય મહોદધિના મૌક્તિકો તેમજ બીજા પુસ્તકો ભેટ આપવા મોકલાવ્યા હતા તેપણ વહેચી આપવામા આવ્યા હતા

૧૯૧૬ ની સ્ત્રી ધાર્મિક પરીક્ષામા ખૂટતા ઇનામના રૂપીઆ શેઠ ઉત્તમચંદ કેશરીચંદ તરફથી મોકલી આપી એક વધુ વર્ષની ગોઠવણ કરી આપી તે માટે તેમનો ઉપકાર માનવામા આવે છે અને હવે મરહુમ શ્રી અમરચંદ તલકચંદ પુરૂષ ધાર્મિક પરીક્ષા અને શ્રી ઉત્તમચંદ કેશરીચંદના પત્નિ બાઇ રતન સ્ત્રી ધાર્મિક પરીક્ષા એ નામે તેમના નિયત ફંડો ખલાસ થવાથી જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સના નામથી બને પરીક્ષા ચાલુ રાખવામા આવી છે

(૨) ૫૬ તરૂણ જૈન વિદ્યાર્થીઓને માસિક સ્કૉલરશિપો આપવામા આવે છે

(૩) જૈન પાઠશાળાઓને માસિક મદદ આપવામા આવે છે

જે વિદ્યાર્થીને મદદ આપવામા આવે છે તેની પાસેથી તેનો અભ્યાસ વગેરે સબધી વિગત તેમજ મદદ લેતી પાઠશાળા પાસેથી માસિક પત્રકે મગાવી તેપર લક્ષ રાખવામા આવે છે.

ઉપકાર-મુબઇ માગરોળ જૈન સભાએ ૧૯૭૨ ના સાલના મર્હુમ શેઠ હેમચંદ અમરચંદ સ્કૉલરશિપ તરીકે એક વર્ષના રૂ ૫૦ મોકલ્યા તે માટે તેના ઉપકાર માનીએ છીએ અને, ઇચ્છીએ છીએ કે દરવર્ષે તે રકમ મોકલવાનુ કાયમ કરશે.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકો દ્ધાર ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ ધાર્મિક પરીક્ષામા પસાર થનારને ભેટ આપવા નિમિત્તે લગભગ ૫૫૦ પુસ્તકો મોકલી આપ્યા તે માટે તેમનો ઉપકાર થયો છે તેમજ ધાર્મિક પરીક્ષામા પરીક્ષકો, એજન્ટો વગેરે જે સહાય આપે છે તે માટે તેમનો આભાર પણ ભૂલાય તેમ નથી જૈન એજ્યુકેશન ફંડમા સહાયક યા લાઈફ મેમ્બર થવા માટે મોકલેલા વિનંતિ પત્રોને માન આપી જેઓએ પોતાના મુબારક નામ નોધાવ્યા છે તેમને તો ખરો ઉપકાર છે આશા છે કે વધુ વધુ ગૃહસ્થો સહાયક યા લાઇફ મેમ્બર થઇ આ ઉપયોગી, સગીન અને દ્રઢ પાર્યમા ઘણુ કાર્ય કરનારી સસ્થાને ધનની મદદ આપી સમાજને ઉપકૃત કરશે

બાકીનો જેટલી થઇ છે તે સર્વની વિગત આ સાથેના પરિશિષ્ટમા આપવામા આવી છે. ૧૧ મી કૉન્ફરન્સ ભરાવાના નજદીકના દીવસોમાં ભરાવાનુ નક્કી થતા આ અહેવાલ ટુંક સમયમા ઉતાવળથી તૈયાર કરવામા આવ્યો છે તેથી કંઇ વિશેષ જણાવવાનું રહી જતું હોય, યા કંઇ ખામી જણાય તો ક્ષતવ્ય ગણાશે.

મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ. ઑન. સેક્રેટરીઓ.	}	Makanji J Mehta પ્રમુખ.

नथुराम प्रेमीना विद्वन्‌रत्नमालामा आवेला हिंदी चरितमांथी अनुवाद करी आपी छे, परंतु साथे सरल संस्कृतमा पार्श्वनाथचरित काव्यनो टुंकसार आप्यो हत तो ग्रंथनी उपयोगिता-मां वधारो थात.

काव्य कठिन छे अने गिर्वाण संस्कृत गिरामा शब्दनो प्रभाव केटलो बधो छे ते कर्त्ताए पोताना भाषाप्रभुत्वथी बतावी आप्युं छे. कर्त्ताए चोख्खुं जणाव्युं छे के जिनसेनना (हरिवंश पुराण नामना ग्रंथमा शलाका पुरुषोना चरित्रो आव्या छे, तो पछी पार्श्वनाथ प्रभु तीर्थंकर होई एक शलाका पुरुष छे तेथी तेमनुं पण चरित्र तेमा आव्युं होवुं जोइए) तो शा माटे आ काव्य कर्त्ताए तेमना चरित माटे रच्युं. तो तेना संबंधमा कवि कहे छे केः—

अपि महास्ये मांद्ये मे श्रेयस्कारितया प्रभोः ।
कवेयं चरितं तावदर्थी दोषं न पश्यति ॥
जडाशयो द्‌यमपि भव्यं तद्‌वचनं भवेत् ।
यज्जिनाभिमुखं पद्ममभ्यर्कं न तु शोभते ॥
अल्पसारापि मालेव स्फुरन्नायकसद्‌गुणा ।
कंठभूषणतां याति कवीनां काव्यपद्धतिः ॥

मारी (बुद्धिनी) मंदता एटली बधी हास्यकारक छे तोपण कल्याणनी इच्छाथी प्रभुनुं चरित कहुं छुं कारण के गरजु (पोतानो) दोष जोतो नथी. जडाशय एटले मूर्ख पासेथी नीकळेलुं भव्य वचन सर्वज्ञने अभिमुख होय तो शोभे छे जेवी रीते जलाशयमांथी उत्पन्न थयेलुं—शीतगुणवाळा जलमाथी जन्मेलुं पद्म अर्क एटले उष्ण गुणवाळा सूर्यने अभि-मुख थयेलुं होय तो शुं शोभितु नथी ? अल्प सार एटले गंधवाळी माळा तेनी अंदर प्रकाशवाळा मणिना साचा गुण होय तो कंठने भूषणरूप बने छे तेनी रीते अल्प सारवाळी कविनी काव्यपद्धति पण तेनी अंदरना प्रकाशवंता नायकना सद्‌गुणो होय–वर्णव्यां होय तो तेणु कंठने शोभावे छे.

आ कवि उपरोक्त जिनसेनने जणावी तेनी स्तुति करे छे ते उपरांत गृध्रपिच्छ (उमास्वाति शिष्य), देवागम स्तोत्र (तत्त्वार्थ सूत्र महाभाष्यना मंगलाचरणरूप आप्तमी-मांसा नामना स्तोत्रना रचनार) शब्द सिद्धिवाळा अने रत्नकरंडक श्रावकाचारना कर्त्ता समंतभद्राचार्य, बौद्धोने जीतनार तर्कवादी अकलंक, दिग्नाग नामा प्रखर तर्कवादीने जी-तनार वादिसिंह, संमति (तर्क)ना करनार अने तेनापर विवृति रचनार श्वेतांबरीय सिद्ध सेन दिवाकर) जीवसिद्धि अने नानी तथा मोटी सर्वज्ञसिद्धि ए त्रण ग्रंथना कर्त्ता अनंत-कीर्ति, महा शब्दशास्त्री—वैयाकरणी-पाल्यकीर्त्ति (जैन शाकटायन) द्विसंधान काव्यकरनार धनंजय, शून्यवादी बौद्धोने अग्निरूप प्रमेयरत्नमालाना कर्त्ता—अनंतवीर्य, श्लोकवार्त्तिका-लंकारना कर्त्ता विद्यानंद, अने चंद्रप्रभचरित काव्यना कर्त्ता वीरनंदीनी स्तुति करे छे. आ परथी ए सिद्ध थाय छे के आ सर्व महापुरुषो आ ग्रंथना रचनार वादिराजसूरि पूर्वे थया—पाछळनो नहिज. आ पछी कवि अहेतुकुपित दुर्जनना वखाण करे छे.

अथवाऽस्तु नमस्तस्मै दुर्जनायापि यद्भयात् ।
सप्रयत्नपदन्यासा न प्रमाद्यति मन्मतिः ॥

તે દુર્જનને નમસ્કાર હો, કે જેના ભયથી પ્રયત્નપૂર્વક રચના કરવામા ઉદ્યુક્ત થયેલી મારી મતિ પ્રમાદી બનતી નથી.

આ દિગંબર આચાર્યકૃત પાર્શ્વનાથનું ચરિત શ્વેતાંબરાચાર્યકૃત ચરિતથી કેટલું ભિન્ન પડે છે અથવા તો દિગંબર શ્વેતાંબર દૃષ્ટિએ પાર્શ્વનાથના ચરિતમા અરસપરસ શું ભેદ છે તે તારવી કાઢવાની જરૂર છે તો કોઈ વિદ્વાન્ તેમ કરવા ઉદ્યુક્ત થશે એમ આશા રાખીશું. કાવ્યની કઠિનતા ઉકેલવા સંશોધકે ફુટનોટમા કઠિન શબ્દના અર્થ ને ભાવ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. બારમા સર્ગમા પ્રભુની સ્તુતિ ઉત્તમ શૈલીમાં કરી છે અને તેમા ભક્તામર સ્તોત્રના કેટલાક શ્લોકોના આદ્યાક્ષરો દૃષ્ટ થાય છે.

पार्श्वनाथ चरितम्—મુનિશ્રી મોહનલાલજી જૈન ગ્રંથમાલા. પૃ. ૧૪૨+૧૨. સં. પંડિત વેલસિંહ. પ્ર૦ હર્ષપરિષદ્—બનારસ) આ ગ્રંથ સ્વ૦ બાબુ ચુનિલાલ પન્નાલાલ ના ધર્મપત્ની શ્રીમતી બીબીબાઇની અર્થ સહાયથી બહાર પડેલ છે તેથી તે બાઈના જ્ઞાન પ્રચારના શોખ માટે તેમને ધન્યવાદ પહેલા આપવાનું મન થાય છે. શ્વેતામ્બર તપગચ્છીય વિજયસેનસૂરિના સમયમા અમરવિજય તેના કમલવિજયના શિષ્ય હેમવિજયે આ ગ્રંથ સં. ૧૬૩૨ ના ફાગણ શુદ ૫ ને ગુરૂવારે ૩૧૬૦ શ્લોકમા રચેલ છે. આ કર્તા એક વિદ્વાન્ પ્રખર કવિ હતા એમ કાવ્ય પરથી જણાય છે. તેમણે વિજયપ્રશસ્તિ મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે, તેમા ૧૧ સર્ગ બનાવ્યા પછી તેઓ સ્વર્ગે જવાથી ગુણવિજયગણિએ પાંચ સર્ગ પૂરા કરી તેને પૂર્ણ કર્યું. તેની પ્રશસ્તિમા તે જણાવે છે કે હેમવિજયના પ્રગુરૂ અમરવિજય તે હેમવિમલસૂરિના વારામા લક્ષ્મીભદ્રના સંતાનપરિવારમા થયેલા શુભવિમલના શિષ્ય હતા. લક્ષ્મીભદ્ર તપાગચ્છના મુનિસુંદરસૂરિના રાજ્યમા હતા કે જેણે રત્નશેખરસૂરિની રચેલી શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ—અર્થદીપિકા સંશોધી હતી, અને જેણે ૩૬ શિષ્યને દીક્ષા આપી હતી (આમા ૧૮ તો તત્ત્વપ્રકાશિકા ટીકાના પાઠી હતા). હેમ વિજયના ગુરૂ પંડિત કમલવિજય જબરા ત્યાગી હતા. તેમણે ૭૦ ને દીક્ષા આપી કે જેમા ૧૫ પંડિત થયા અને બે વાચક થયા. વિશેષમા તે તપસ્વી હતા યાવજ્જીવ સાતદ્રવ્ય સિવાયના આહાર, પાંચવિકૃતિ, દોરડીના રસથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી હમેશા એક વખત ભોજન કરી એક સૂકું શાક એક માસ લેનાર છઠના ઉપવાસ વગેરે અનેક પ્રત્યાખ્યાન કરનાર હતા. વિદ્યાવિજય તેમા થયા તે મહાવિદ્વાન હતા અને તેની શિક્ષા પામી ગુણવિજય સાક્ષર થયા. તે વિદ્યાવિજયના સહોદર હેમવિજયના સબંધમા તે ગુણવિજય જણાવે છે કે તેમનું કવિ હેમચંદ્રસૂરિ જેવું વાક્લાલિત્ય હતું અને દેવગુરૂમા તેમની ભક્તિ પ્રબળ હતી તેની કવિતારૂપી સ્ત્રી કેને કોતુકજનક નથી થતી, કે જેનાથી નિષ્કલંક યશ રૂપી પુત્ર પ્રાપ્ત થયો. તેના ગ્રંથોમા આ ગ્રંથ સિવાય કથા રત્નાકર સં. ૧૬૫૮ અમદાવાદમા રચ્યો; ઋષભશતક સં. ૧૬૫૬ ખંભાતમ, કીર્તિકલ્લોલિની, અન્યોક્તિ મહોદધિ, સૂક્તરત્નાવલી વિજયપ્રકાશ સ્તુતિત્રિદશતરંગિણી,